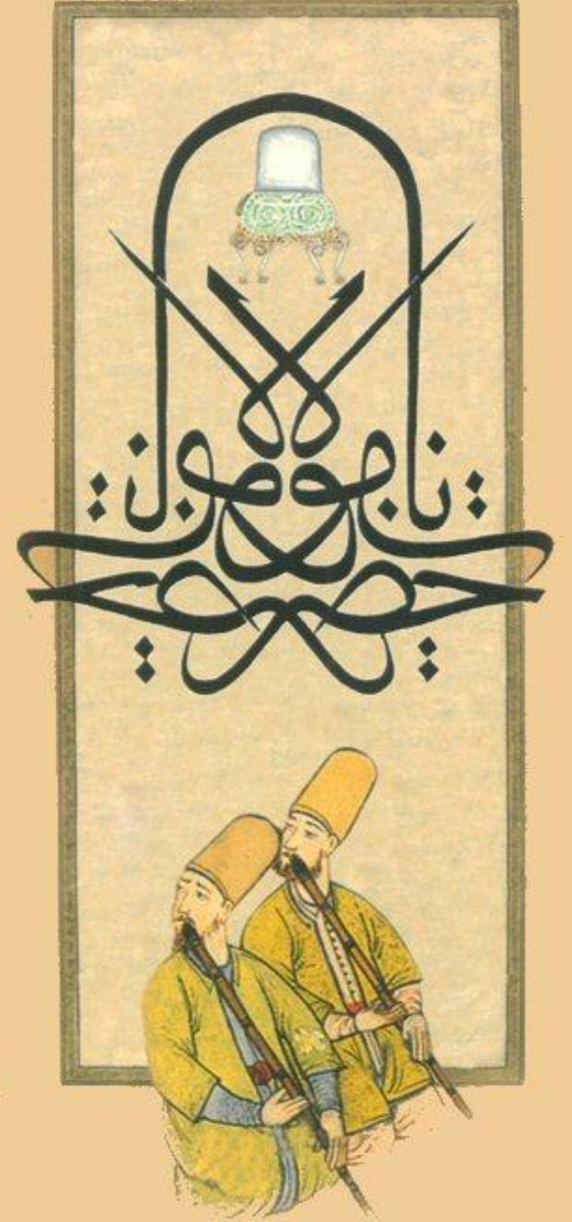
"Her gün bir yerden göçmek ne iyi.
Her gün bir yere konmak ne güzel.
Bulanmadan, donmadan akmak ne hoş.
Dünle beraber gitti cancağızım,
ne kadar söz varsa düne ait...

ŞİMDİ
YENİ ŞEYLER SÖYLEMEK
LAZIM"

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî



DÖRDÜNCÜ CİLT

Sahife

Sahife

DÖRDÜNCÜ CİLT

Mevlânâ'nın bu cilde yazdıkları mukaddimenin hulâsası

Bu, faydası en ulu olan güzel konağa dördüncü göçtür. Bahçeler nasıl gök gürleyince sevinir, gözler nasıl güzel uyku ile uzlaşırsa bunu görünce de ariflerin gönülleri öyle neşelenir. Ruhların huzuru, bedenlerin şifası bu dördüncü göçtedir.

Bu, ilim ve amel ehline mükâfattır. Bu dördüncü göç, doğmuş bir dolunaya benzer.. Gitmişken geri gelen devlet gibidîr. Umanların ümid üstüne umitlerini arttırır, durur. İbadette bulunanların, önden gidip konak yerlerini ve ihtiyaçları olan şeyleri hazırlar. Düşkün ümidleri tekrar şahlandırır.

Bu dördüncü cild, dağılmış bulutlar arasından doğan güneşe benzer ; ashabımıza nurdur, ardımızdan gelenlere define...

Hazreti Mevlânâ'nın Hüsameddin Çelebiye Hitabeleri

Ey Hak ziyası Hüsameddin.. Sen öyle bir ersin ki, mesnevi, senin nurunla ayı bile geçti, aydan parlak bir hale geldi.

Mesnevinin yazılmasına önce sen sebep olmuştun.. Artar, uzarsa; arttıran, uzatan yine sensin.

Üzüm çubuğu yazdan nasıl hoşlanırsa, onunla nasıl bağdaşmışsa biz de seninle öyle anlaştık.

Ey! sabır, varlığın anahtarıdır, sırrının emiri!.. Bu kervanı güzel güzel ta hacca kadar çek götür!..

1 — حج زیارت کردن خانه بود - حج رب‌البیت مردانه بود

(Hac, Tanrı evini ziyarettir; halbuki asıl erlik, ev sahibinin haccı, o'nun ziyaretidir.)

Hüsameddin, sen bir güneşsin!.. Onun için sana ziya dedim.. Bu iki söz, yani Hüsam ve ziya senin vasıflarındır.

Bu Hüsam ve ziya birdir. Şüphe yok ki, güneşin kılıncı ziyadandır.

Nur, ay'ındır, ziya da güneşin... Kur'an'ı okuda bak!..

Babacığım, Kur'an, güneşe ziya dedi, aya da nur.. Hele bak ta gör.

Güneş, aydan daha üstündür ya.. Şu halde ziyayı da mertebe bakımından nurdan üstün bil. Çünkü hiç bir kimse gidilecek yolu ay ışığıyla görmedi de güneş doğunca yol meydana çıktı. Bize her şeyi o gösterdi. Kalp akça ile sağlam akçayı ayırt edebilsin diye güneşin nuru yer yüzüne adamakıllı vurdu Alış veriş edenler için âlemlere rahmet kesildi. Fakat bu, kalpazanların istemedikleri bir şeydir. Çünkü güneşin nuru onların işine kesat verir, kalp akçaları görünür, farkedilir de geçmez olur.

Hüsamedin!. Bu dördüncü cilde nurlar saç. Çünkü güneş de dördüncü kat gökten doğar, âlemi nurlara garkeder. Sen de bu dördüncü cildle, âlemlere güneş gibi nurlar saç da her taraf nura garkolsun.

Bu kitap masal diyene masaldır, fakat bu kitapta kendini gören kişi ise tam erdir.

Mesnevi, Nil ırmağının suyudur. Kıptiye kan görünür amma Musa'nın kavmine sudur.

Bu sözün düşmanı, gözüme şöyle görünmede : Cehenneme baş aşağı düşmüş...

Ey Hak Ziyası!.. Sen onun halini gördün. Senin gayb âlemini gören gözün gayb âlemi gibi üstaddır. Bu görüş, bu ihsan şu âlemden eksik olmasın.

Şimdi artık, üçüncü cildde bıraktığımız hikâyeyi tamamla. O hikâye bizim halimizdir.

(Üçüncü cildin sonunda başlıyan hikâyenin devamı)

NOT : Hikâyeye başlarken kaydetmiştik : âşık, bekçiye görünmemek için bir bağa kaçmış ve o'nun kendisini takib etmesini kötü görmüştü. Halbuki bekçiden firarı, aşağıda göreceğimiz veçhile sevgisiyle buluşmaya sebep oldu. Nitekim Bakara sûresindeki şu Âyeti Celile bu hakikate işarettir. عسى ان تكرهو شيئاً فهوخيرلكم وعسى ان تحبو شيئاً فهو شرلكم

(Kerih gördüğünüz bazı şeyler sizin için hayır ve sevdiğiniz bazı şeyler sizin için şer oldu. Allah, sizin hayr ve şerrinizi bilir, siz bilmezsiniz).

Şimdi hikâyeye devam edelim.

Âşıkın bekçiden korkup bağa at sürdüğünü anlatıyorduk. O adamın âşık olup bu derdle tam sekiz yıl yanıp yakıldığı güzel de, meğerse o bağdaymış. Âşık o sevgilinin gölgesini bile görmiye imkân bulamıyordu. Kazara onu bir kerrecik görmüş ve ilk görüşte ona gönül vermişti. Ondan sonra ne kadar çalıştıysa o dilbere bir daha tesadüf etmemişti. İşte bu bağa girince ayağı defineye erişti. Baktı ki, sevgilisi elinde fener, ırmakta bir şey arıyordu, meğer oraya yüzüğünü düşürmüştü.

Âşık o anda neşesinden Tanrıya şükürler ederek bekçiye hayır dualar da bulunmaya başladı.

O ahmak adam (âşık) sevgilisini yapayalnız görünce hemencecik onu kucaklamıya, öpmiye kalkıştı.

O güzel: «Küstahlık etme, aklını başına al!,.» diye heybetle bağırdı. Âşık: «burası ıssız, kimse yok. Burada rüzgârdan başka kımıldayan bir şey yok!.. bizim açılıp saçılmamıza kim mani olacak» dedi.

Sevgilisi dedi ki: «Bırak ahmak... sen akıllılardan hiç bir şey duymamışsın.. bak burada rüzgâr esiyor.. elbette bunu bir estiren var. Bizim hükmümüzde olan ehemmiyetsiz bir yelpaze bile, sallamadıkça rüzgâr vermez, Dudaktaki nefes yeli de canın emrine tabidir, onun emriyle harekete gelir. Akıllı bir kimse bilir ki, her hareket edenin

bir hareket ettiricisi vardır, Sen onu gözünle görmüyorsun.. onun eserlerini görüyorsun. Asıl akıllılık eserden müessire intikaldir.»

Bunun üzerine aşık şu cevabı verdi : «Edebe riayet bakımından aptal bile olsam, vefada, istekte akıllıyım, anlayışlıyım».

Sevgili dedi ki: «Eğer senin şu yaptığın hareket edebe riayetse artık ötesini sen daha iyi bilirsin. Edeb buysa o gömülü olan, o henüz görünmiyen huyların, mutlaka bundan beter olacak. Bunu ben iyi anladım. Bu testiden ne sızmışsa ayni şey ayni tarzda sızıp duracak.»

Âşık dedi ki : «Kusuruma bakma.. bakayım bana uyacak mısın, yoksa namuslumusun diye seni sınadım. Gerçi senin namuslu olduğunu tecrübe etmeden de biliyordum amma, haber alma, gözle görmiye benzer mi ya.. Sen bir güneşsin.. adın sanın meşhur olmuş, âleme yayılmış.. Güneşi böyle bir tecrübeye aldımsa ne ziyanı var»

Sevgili şöyle cevap verdi: «Bizce senin halin gün gibi aydınlık, amma sence gece. Bu hiyleleri ne döküp saçarsın. Gönlündeki hiylelerin hepsi bizim önümüzde rüsvay olmadadır. Allah «her hangi bir suçu kulumuza acırda örtersek sen de neden yüzsüzlük edip haddini aşarsın» buyurmadı mı?

Babandan öğrensene.. Âdem suç işleyince hemencecik ayak çıkarılan yere geldi. Suçunun affedilmesini dilemeğe koyuldu. Ya Rabbi.. biz nefsimize zulmettik, dedi. Sen de kendine gel de Süleymanın huzurunda karınca ol, sopa seni param parça etmesin.. Ey âşık, seninde suçun belli oldu. Artık suyu, yağı bırakta kırık dökük bir hale gel. Sen de âdem gibi hacetini Allaha arzet. Yüzsüz iblis gibi delil getirmeğe kalkma. Hülâsa.. sen nerede, senin gibi birisinin benliğe düşerek benim gibi bir sevgiliyi sınaması nerede?...»

NOT: Mevlânâ burada hakikî aşk ve hakikî âşık ve maşûkun nasıl bir hüviyette olacağını göstermiştir. Bunun üzerine ilâve edilecek bir şey yoktur. Şimdi bu kıssa üzerine büyük hikmetleri ihtiva eden mesnevileri kısım kısım tetkik edelim.

Ümid ve rica

1 — عاشق هر پیشهٔ و مطلبی - حق ببالود اول کارش لبی

2 — چون بدان آسیب درجست آمدند - پیش پاشان می نهد هر روز بند

3 — چون درافکندش بجست وجوی کار - بعد ازان دربست که کابین بیار

— هم بر آن بو می تند وی روند - هر دمی راجی و آیس میشود

5 — هر کسی راهست امیدی بری - که کشادندش در آن روزی دری

6 — باز در بستندش و آن در پرست - بر همان امید آتشپا شدست

Tercemesi :

1 — Her san'atın ve her istenilen şeyin âşıkına Allah evvelâ o âşıkın dudağını dokundurur, yani onun lezzetini tattırır.

2 — O lezzetle o şeye ulaşmak için aramağa başladı mı ayaklarının önüne hergün bir bağ, bir tuzak kurulur.

3 — Arayıp taradıkça, arzu ettiğin şeyin ağırlığını, pahasını ver diye kapı kapanır

4 — Âşıklar ondan tekrar bir koku sezerler ve bir ümitsizlik ile rica içinde yine dönüp dolaşmağa başlarlar.

5 — Fakat herkesin bir şey elde etmek ümidi olduğundan bir gün ona bir kapı açılır.

6 — Fakat tekrar kapanır ve kapıya tapan, evvelki açılıştan ümid içinde olduğundan ayağı ateş kesilircesine yine aramağa başlar.

İZAHI : Hayat, bitmiyen bir mücadeledir ve mücadelenin kaynağı da arzularımızdır. Allah arzu edilen bir şeye veya bir sanatın aşıkına o şeyin zevk ve lezzetini bir kerre tattırdı mı daha ilerisine ulaşmak için çok şiddetli bir araştırma başlar. Fakat arzularımız tam hasıl olmadan ayaklarımız bukağılanır ve hedefe erişemeyiz. Erişemeyiz amma yine de arayıp taramaktan vaz geçemeyiz. Nihayet kapı büsbütün kapanır ve bizde bir ye'is ve ümitsizlik içinde çırpınırken tekrar ümit ışığı parlamıya başlar. Ve o vakit bir ateş kesilerek evvelkinden daha çok aramağa başlarız. İşte böylece hayat bazan kapalı ve gamlı, bazan da açık ve neş'eli olarak türlü safhalar gösterir. Eğer her emel ve aşklarımızın kolaylıkla sonuna varmak mümkün olsaydı bütün mücadele ve araştırmalarımız kalkarak dünya büyük bir atalet içinde kalırdı Allah, insanın daima bir korku ve rica içinde kalmasını ve her an bir ümit ve ye'is içinde bulunmasını takdir etmiştir.

Bu takdir, bir taraftan kendisini bilmenin ve diğer taraftan maddî ve manevî sa'yin devamı içindir.

Âlemde, iyilik de fenalık da nisbîdir.

1 — پس بد مطلق نباشد درجهان - بد بنسبت باشد این راهم بدان

2 — در زمانه هیچ زهر وقند نیست - که یکی را پادکررا بند نیست

3 — زهر ماران مار را باشد حیات - نسبتش با آدمی باشد ممات

4 — خلق آبی را بود دریا چوباغ - خلق خاکی را بود آن مرك وداغ

5 — همچنین برمی شمر ای مردکار - نسبت این ازیکی کس تاهزار

Tercemesi :

1 — Cihanda mutlak olarak kötü bir şey yoktur. Kötü, nisbetle kötüdür, bunu bil.

2 — Âlemde hiç bir zehir veya şeker yoktur ki birine ayak, öbürüsüne ayak bağı olmasın;

3 — Yılanın zehiri yılana hayatdır; fakat insan için ölüm..

4 — Sudan yaratılanlar için deniz bağ gibidir. Fakat topraktan yaratılmış olanlara ise bir ölüm, bir dağ yani bir sıkıntı ve elemdir.

5 — Ey iş adamı!. Bu nisbeti birden bine kadar say.

İZAHI : Âlemde maddi ve manevî kesin olarak iyi veya fena diye bir şey yoktur. İyilik te. fenalık da nisbîdir. Meselâ; zehir yılan için hayat olduğu halde bizim için ölümdür. Deniz mahlûkatı için derya, korkusuz ve safa ile yaşanacak bir bağ gibi olduğu halde, karada yaşayan hayvanat için bir ölüm ve bir azaptır. Suya düşen bir kara hayvanının nasıl çırpındığını, balığın karaya çıkınca ne kadar şiddetli bir azap çekerek öldüğünü görüyoruz. Sonra senin için çok iyi olan bir insan, bana büsbütün aksi tesir yapar. Hülâsa her şeyde bu nisbilik mevcuttur.

Bahsi bitirmezden evvel şurasını kaydedelim ki, Mevlânânın 700 sene evvel etraflıca sezdiği bu hakikatı son asırların garp filozofları daha yeni idrâk ediyorlar. Alman filozofu Şopen Havr ve Fransız büyük edibi Emil Zola bu kanaattedirler. Zola: «Şap ile şeker her ikisi de tabiatın mahsulüdür» demekle her şeyin nisbîliğini ortaya koymaktadır.

En kat'i bir ilim sayılan riyaziyenin (Matematik) bile Alman fizik âlimi (Ayniş Tayn) ın yüksek tedkiki karşısında nisbîliği meydana çıkmıştır.

Bunun için filozof izafiye (relativisme in müessisidir.

* * *

Va'za başlayınca zalimlere, itikadsızlara dua eden vaız

Bir vaız vardı. Kürsiye çıktı mı ellerini kaldırıp : «Ya Rabbi.. Sen kötülere, fesadcılara merhamet et.. Hayır sahipleriyle alay edenlerin

hepsine bütün kâfir gönüllülere, rahm ve şefkatte bulun» derdi. Temiz ve salih kimselere kat'iyen dua etmezdi.

Ona : «Hiç böyle bir dua görmedik. Sen sapıklara dua ediyor iyilere ağzını açmıyorsun, bu doğru değildir» dediler.

Vaiz dedi ki : «Ben sapıklardan, kötülerden çok iyilik gördüm. Bu yüzden onlara dua ediyorum. Onlar o kadar kötülük ettiler, o kadar şer yaptılar ki, ben korkumdan kendimi onlardan çektim ve Allah'a teveccüh ettim. Bu sebeple daima iyilik tarafını iltizam ettim. Hülâsa bu kötü insanlar benim iyiliğime sebep oldular. Bu yüzden onlara dua etmekteyim».

Şimdi Mevlânâ bu kıssa üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar:

Hayatta asıl dost. düşmanlarımızdır.

1 — درحقیقت هرعدو داروی تست - کیمیا ونافع ودلجوی تست

2 — که از او اندر کریزی درخلا - استعانت جوی از لطف خدا

3 — درحقیقت دوستانت دشمنند - که ز حضرت دور مشغولت کنند

4 — هست حیوانی که نامش اشغرست - او بزخم چوب زفت ولترست

5 — نفس مؤمن اشغری آمد یقین - کو بزخم ورنج زفتست وسمین

6 — تلخ وتیز ومالش بسیارده - تاشود پاك ولطیف وبافره

7 — ورنمی تانی رضا ده ای عیار - کر خدا رنجست دهد بی اختیار

Tercemesi :

1 — Sana düşman olanlar senin ilâcındır, senin için bir kimyadır, bir faydadır ve daima senin gönlünü arıyandır.

2 — Çünkü sen ondan daima halvete kaçarsın ve Allah'ın lûtfundan daima yardım dilersin.

3 — Hakikatte dostların senin düşmanlarındır; çünkü onlar seni meşgul ederler ve Allah'tan uzaklaştırırlar.

4 — Bir hayvan vardır ki adı porsuktur O, zahmet çekip, dayak yedikçe semizlenir.

5 — Müminin nefsi de porsuk gibidir. Meşakkat ve elem çektikçe kuvvetlenir, gelişir,

6 — Nefsine acı ve elemi fazla ver ki pâk ve lâtif olsun.

7 — Ey nefsini iyi ayarlıyan kimse!.. Eğer kendine meşakkat ve elem vermiye muktedir değilsen Allah'ın sana ihtiyari olmaksızın verdiği ezaya, eleme razı ol.

IZAHI : Hayatta insanın düşmanı en faydalı bir derman ve ilâçtır. Düşmanımız zahirde bizi istemez, bizim fenalığımıza yürür gibi görünür. Çünkü onun şerrinden kurtulmak için Allah'ın lûtfuna sığınır ve fenalıktan kaçınırız. Halbuki bize dost gibi görünenler asıl düşmanlarımızdır. Çünkü onlar bizi meşgul eder ve (havf-ü rica) halinde bulunmaktan alıkorlar. Şu iki ayeticelile bu hakikatın en parlak bir ifadesidir,

يا ايها الذين آمنوا ان من ازواجكم واولادكم عدوا لكم فاحذروهم . انما اموالكم واولادكم فتنة

(Ey müminler!.. Muhakkak olarak mallarınız ve evlâtlarınız sizin düşmanınızdır. Ondan sakının). (Mallarınız ve evlâtlarınız sizin için fitnedir).

İnsanın en yakini evlâdı olduğu halde, bazan hayırlı olmıyan evlâd şerrinden çekmediğimiz azap, uğramadığımız belâ kalmaz.

Mal da böyledir. İyi ruhlu olmayanların elindeki servet, daima bir gurur kaynağı olduğundan bu mal ve para onu sefahate, şirretliğe sevkeder. Ve nihayet kendi serveti kendi başına bir belâ açar. Hayatta nice büyük servet sahibi olanlar vardır ki, bir saniye rahat değildir ve bütün dünya ve ahiret nimetlerinden mahrumdur. Bunun için bize hayırlı olmıyacağı (İndi İlâhi)de malûm olan evlât ve serveti istememek ve bunlara nail olmamaktan kederlenmiyerek Cenabı Hakkın bizi bundan mahrum etmesindeki gizli hikmeti daima düşünmeliyiz.

Sonra Mevlânâ, insanın daima refah içinde olmasının şerre sebep olacağını ve nefsi zaman zaman terbiye etmenin lüzumunu şu misal ile ne güzel açıklıyorlar.

Porsuk denilen hayvan dövüldükçe semirir ve gelişirmiş. Bunun gibi gelen acılar ve darbeler de ruhun yükselmesine sebeptir. Hayat, hakiki ızdırap içindeyken daha kuvvetle duyulur. Bunun için kendi irademiz olmadan gelen elem ve ıstıraplara isyan etmek, sızlanmak ilâhi takdirin gizli cilvesini anlıyamamaktadır. Gelene derin bir bağlılıkla razı olalım.

* * *

Birisinin İsa aleyhisselâmdan «Ya ruhullah; âlemde en zor, güçlerin gücü olan şey nedir?» diye sual etmesi

Akıllı birisi İsa'dan şu suali sordu : «Ya İsa; âlemde en güç, en sarp şey nedir»?

İsa dedi ki : «Ey can, her şeyden güç olan şey Tanrı gazabıdır. O gazaptan Cehennem bile titrer».

Adam : «Peki, bu Tanrı azabından nasıl aman bulunur, nasıl kurtulabilinir»?

İsa cevap verdi : «Kızdığın zaman anîde hemen geçivermektir».

Kötü kimseler gazabın madenleridir. Onlar Hak'kın rahmetinden mahrumdurlar. Fakat âlemde bunlar da lâzımdır. Tıpkı şunun gibi ki; cihanda sidik te vardır, olmamasına çare yoktur. Fakat bu çirkâp arı, duru su değildir ya...

NOT : Yukarıdaki kıssalarda olduğu gibi burada da Mevlânâ âlemde iyinin yanında kötünün, saf maddenin yanında çirkâbın da bulunmasının lüzumundan bahsediyorlar. Zira bu kötüler, bu çirkâplar olmasa iyilerin, saf suların kadri nasıl bilinir.

Yukarıki vaiz hikâyesinde olduğu gibi kötülerin kötülüğü insanı intibaha davet eder. Gazabın, insanı ne hallere soktuğu, ne felâketlere uğrattığı görüldükçe bundan kaçınmanın zaruretini anlamış oluruz.

***

Karısını bir yabancı ile yakalıyan sofî

Sofinin biri birgün kuşluk vakti eve geldi. Kapı kilitliydi. Karısı nefsine uyarak içeride sevdiği bir kunduracı ile beraberdi. Sofî kapıyı çaldı. Kadın şaşırdı. Çünkü sofî bu vakit eve gelmezdi. Kunduracı ile bir kaç defa bu zaman birleşmişti. Başkaca kaçacak bir yer yoktu. Kadın hemen çarşafını sevgilisinin üstüne atıp onu kadın şekline soktu ve gidip kapıyı açtı Fakat çarşafın altında adam apaçık görünüyordu. Kadın telâşla kocasına dedi ki :

— Bu hanım şehrin büyüklerinden birinin karısıdır, çok zengindir. Hatırı sayılır bir kadındır. Bunun için ansızın yabancı birisi içeriye girer diye kapıyı kilitlemiştim.

Sofî: — Pekalâ, dedi, ne hizmeti var, ne için gelmiş?

Karısı cevap verdi :

— Bize akraba olmak istiyor. Kızımızı görmiye gelmiş, onu oğluna alacak, fakat o da mektepte..

Sofî dedi ki ;

— İyi amma biz yoksuluz, onlar çok zengin, bize nasıl eşit olabilir?

Kadın dedi ki :

— Ben de bunu söyledim, fakat o ısrar ediyor. Biz mala ve altına bakmayız, kızın yalnız namuslu olması kâfidir, diyor,

Sofî cevap verdi :

— O zaten fakirliğimizi bilir. İşte bir evimiz varki orada bir iğne bile gizlenmez. Kızın namuslu olduğunu senin anlatman da şart değil.

Onu asıl bilen bilir. Fakat sen kendi vaziyetini ondan gizleyemezsin ki...

Şimdi Mevlânâ aşağıdaki mesnevileri ile bu hakikatı açıklıyor :

Kötülüklerimiz yanımıza kalmaz

1 — چونکه بد کردی بترس ایمن مباش - زانکه تخمست وبرویاند خداش

2 — چند کاهی او بپو شاند که تا - آیدت زان بد پشیمان وحیا

3 — بارها پوشد پی اظهار فضل - باز کیرد از پی اظهار عدل

— تاکه این هر دو صفت ظاهر شود - آن مبشر کردد این منذر شود

Tercemesi :

1 — Bir fenalık yaptın mı kork; kat'iyyen emin olma! Çünkü kötülük bir tohumdur ve Allah onu mutlaka bitirir.

2 — Yaptığın fenalıktan pişmanlık ve haya gelir diye Allah suçunu bir kaç kerre örter.

3 — Lûtf ve fazlasını göstermek için kabahatini bir kaç defa örter amma nihayet adaletini gösterir.

4 — Bu suretle her iki sıfatı da meydana çıkmış olur ki, bunlardan birisi müjdeci, öbürüsü korkutucudur,

İZAHI : Hikâyede gösterilen sofînin karısı gibi insan yaptığı fenalığın yanına kalacağını zanneder ve işlediği suçu bazan kimseler görmediği için daima gizli kalacağına hükmederek kabahati yapmakta devam eder. Halbuki büyük bir gaflet içinde olduğu için asıl görücü ve bilici olan Allah'ı unutur.

Cenabı Hak, belki bir gün nedamet ve pişmanlık gösterir diye işlediğimiz kabahatlerin cezasını ekseriya derhal vermez. Suçun derecesine göre tecil eder. İşte bu hakikate tam varamadığımızdan işlediklerimizin ilâhî (aksül-amel)ine kuvvetle inanmıyoruz. Bunun için Tanrının müjdeci ve âdil sıfatlarını daima göz önünde tutarak müjdesinden dolayı da kalbî bir itminan içinde ve adaletinin icra edileceğinden dolayı da şiddetli bir korku halinde yani maruf tabiriyle daimahavf ve rica arasında bulunmalıyız. Aşağıdaki mesneviler izdivaçta küfüvden bahsetmektedir.

Evlenmelerde eşitlik (küfv) şarttır.

1 — شرط کفویت بود در ازدواج - يك درى ازچوپ ودرديكر زعاج

2 — كفو بايد هر دو جفت اندر نكاه - ورنه تنك آيد نماند ارتياح

Tercemesi :

1 — İzdivaçta eşitlik (küfv) şarttır. Kapının bir kanadı tahtadan diğeri fil dişinden olur mu?

2 — Nikâhta her iki çiftin de birbirinin küfvü olması lâzımdır. Yoksa aralarındaki geçim bağı darlaşır ve nihayet rahat ve huzur kalmaz.

İZAHI: Bir milletin sosyal bünyesini yapan ailedir. Ailenin temeli de izdivaçtır. Binaenaleyh izdivaç her sahada birbirine hakikaten eşit çiftlerden meydana gelirse iyi bir aile teşekkül eder ve böyle ailelerden mürekkep olan cemiyet ise çok kuvvetli olur. Halbuki dünya milletleri arasında bilhassa bizdeki evlenmelerde küfv dediğimiz esaslı şart hiç gözönüne alınmamaktadır. Meselâ: fakir bir baba, kızını, zengindir veya mevki sahibidir, diye yaşlı bir adama veriyor, kız da ses çıkaramıyor. Yahut çok zeki bir kız serveti var diye şaşkın, ahmakla evleniyor veyahut bir erkek kafasına hiç bir sahada denk olmıyan bir kızı alıyor. Sonra görgüleri ve aldıkları terbiye itibariyle her ikisinin de hayat görüşü büsbütün başka olanlar birbirleriyle rastgele evleniyorlar.

Hülâsa: düşünüşte, terbiyede, görgü ve servette yaşta, bünye teşekkülünde, velhasıl bir kelimeyle mizaç ve karakterde mümkün olduğu kadar müsavilik aramak şarttır. Mümkün olduğu kadar dedim, çünkü tam bir ayar elde edilemez.

Fakat çiftlerden her ikisinin de saydığımız şartlar üzerinde birbirine yakın olmaları lâzımdır. İşte evlenmelerde buna riayet edilmediğinden bir çok ayrılmalar oluyor ve her gün yürekler acısı aile facialarına rastgeliyoruz.

Mevlânâ bu küfv meselesini güzel bir teşbih ile ifade ediyor; Evlenme yeni bir hayatın kapısını açmak demektir, çiftler ise kapının kanatlarıdır. Eğer kapının biri tahtadan, diğeri fil dişinden olursa hiç birbirine uyar mı? diyor.

Bahse nihayet vermezden evvel şurasını söyliyeyim ki bizde küfv meselesi Halk evlenmelerinde daha iyi tahakkuk etmektedir. Zaten fikir ve sair vasıflar itibariyle bir birine çok yakın olan bu tabakada çiftler birbirini tutuyor. Çünkü düşünce mahdut ve birbirine yakındır. Fakat münevver kısımda iş değişiyor. Bunun için münevverler arasında artık dünkü kapalı izdivaç sisteminin kalkması lâzımdır. Bazı tehlikelerine dikkat etmekle beraber çiftlerin birbiriyle her cepheden anlaşmaları ve görüşmeleri, yalnız güzellik ve sevda alış verişi yapmak için değil, her yönden birbirini tanımak için olması şarttır.

Netice olarak şurasını iyi bilelim ki; evlenme kadını, eğlence kadını değildir. Binaenaleyh evlenmelerde bu esası gözönünde tutalım.

*
* *

Attarlar çarşısında ıtr ve misk kokusundan bayılan bir debbağın hikâyesi

Adamın birisi güzel kokular satan attarlar çarşısından geçerken birdenbire düşüp bayıldı, halk da başına toplandı. Kimisi kalbini yokluyor, kimisi yüzüne gül suyu serpiyor, kimisi de tütsüler yapıyordu. Hülâsa orada bulunanların hepsi türlü ilâçlar yaptılar, adam bir türlü ayılmıyordu. Bayılan adam tabaklık yaparmış ve o tabağın bilgili bir de erkek kardeşi varmış. Ona haber verdiler. Koşarak geldi ve yanına da biraz köpek pisliği almıştı. Halkın arasından ve halkı biraz uzaklaştırarak avcuna aldığı köpek pisliğini hastaya koklattı. Hasta deprenmiye başladı ve en nihayet ayıldı. Acaba, dediler, ne dua okudu ki hasta birdenbire ayıldı, diye hayret ettiler.

Bu münasebetle Mevlânâ aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar :

Herkesi tabiatına göre yetiştirmeli ve tedavi etmelidir

1 — پس چنين كفتست جالينوس به - آنچه عادت داشت بيمار آنش ده

2 — كز خلاف عادتست آن رنج او - پس دواى رنجش از معتاد جو

3 — چون جعل كشتست از سركين كشى - از كلاب آيد جعل را بيهشى

4 — الخبيثات الخبيثين را بخوان - روى و پشت اين سخن را باز دان

5 — مر خبيثانرا نسازد طيبات - درخور ولايق نباشد اى ثقات

Tercemesi :

1 — Hekim Calinus şöyle dedi : Hastayı daima sıhhat halindeki âdeti ve tabiatına göre tedavi et, ve ona göre ilâç ver.

2 — Âdeti hilâfına tedâvi, hastaya elem ve meşakkat verir. Bunun için hastalığın devasını da alıştığı şeylerde ara.

3 — O (hikâyedeki debbağ) daima pislik içinde olduğundan bok böceğine dönmüştür. Gülsuyundan bokböceği bayılır, bîhuş olur.

4 — Habisler, habisler içindir, âyetini oku da bu sözün önünü, arkasını anla..

5 — Ey güvenilir kişiler!.. Habislere, kötülere iyi şeyler, iyi muameleler fena tes'ir yapar. Çünkü ona lâyık değildirler.

İZAHI : Tercümei halini geçen bahislerde bildirdiğimiz hekim Calinus'a göre hastalıklarımızı, sıhhatte iken alıştığımız şeylerle tedavi etmek yerinde olur. Hastanın alışkanlığı hilâfına verilen ilâçların aksi tesir yapacağı muhakkaktır. Bazı tedavilerde, verilen ilâçların hastayı ağırlaştırdığı görülüyor. Acaba Calinus'un bu tedavi prensibi bugün de yerinde olabilir mi?

Şimdi esasa gelelim. Burada asıl kasıd maddî hastalık değildir. yani kötü, cibilliyetsiz insanlara iyilik, onu götüremiyeceği bir hayata ulaştırmak, onu ruhan öldürmektir. Çünkü o hayatı hazmedemez. Diğer bir misal ile ilim ve fikir adamları için ârifler, âlimler meclisi bir Cennettir. Fakat münkir ve arsızlar için o meclis bir Cehennemdir. Nitekim Cenabı Mevlânâ'nın temsil tarikıyla buyurdukları gibi abdesthane kurdu için orası en iyi bir yerdir; Gül şuyu onu bayıltır, aklını alır. Onu meselâ bir çemenzara korsanız derhal ölür. Bülbül de abdesthanede bir saniye yaşıyamaz.

Hülâsa; hayatta gerek maddî ve gerek manevî herkesin tabiatına, cibilliyetine göre muamele yapmak ve yer vermek lâzımdır.

***

Bir yahudinin Hazreti Ali'ye: «Eğer Tanrı'nın korumasına güveniyor isen kendini bu köşkün üstünden at» demesi ve Ali'nin cevabı

Tanrı'nın azamet ve kudretini takdirden âciz bir münkir, bir gün Hazreti Ali'ye dedi ki ; «Pek yüksek bir köşkün damında olduğun halde seni orada Tanrının koruyacağını biliyorsun değil mi?»

Hazreti Ali ; «Evet» dedi. «O. koruyucudur, ganidir».

Yahudi ; «Peki.. madem ki öyledir. Allah insanı korur, gözetir ; o halde kendini bu köşkün damından at! Tamamiyle ona güven. ben de senin tam imanına kanaat edeyim» dedi.

Bunun üzerine emir ona dedi ki : «Sus... defol!.. bu cür'et yüzünden sen büyük bir belâya uğrayacaksın. İmtihan Tanrıya mahsustur. O, her an kullarını sınamaktadır. Kul, hakkı nasıl sınayabilir, bu mecal nerede?:. Sen sersemleşmişsin!.. Bir zerre kalkarda dağı tartmağa girişirse terazisi parçalanır. Halbuki o akıl terazisine sığmaz, onu kırar, parçalar».

NOT : Hakikî fail (yapıcı) Hâlık olmasına göre insandaki sınama kudretinin de Hâlikı O'dur. Binaenaleyh mahlûkun, Hâlık'ı sınaması nasıl mümkün olur ve nasıl tasavvur olunur. İmtihan ancak Tanrı'ya lâyıktır.

***

Mescidi Aksa ve keçi boynuzu, Davud aleyhisselâmın Süleymandan evvel o mescidi yapmağa niyyetlenmesi

Davud aleyhisselâm Mescidi Aksayı yeniden yapmağa niyyetlendi.

Cenabı Hak, Davud'a vahy ile dedi ki : «Bu niyyetten vaz geç, bu mescid senin elinle yapılmıyacaktır. Ey güzide insan . Bunu senin yapmaklığını takdir etmedik, vazgeç»

Davud dedi ki : «Ey sırları bilici!.. Cürmüm nedir, bana neden yapma diyorsun».

Hak buyurdu : «Sen suçsuzsun, fakat mazlumların kanını boynuna almışsın. Senin güzel sesinden sayısız halk can verdi ve ona av oldular».

Davud cevap verdi : «İlâhi.. Ben senin mağlûbun idim, senin mestin idim. Benim elim, senin kudretli elinle bağlanmıştı. Ben senin aşkının mağlûbu ve hayranı idim. Padişahım, mağlûp olana acınmaz mı?. Mağlûp âdeta yok demek değil midir?. Bunun için mağlûptan çıkan bütün hareket ve fiiller ihtiyar ile değildir. Bu cihetten suçlu görülmiye lâyık değilim».

Şimdi bunun üzerine Tanrı Davud'a şu cevabı verdi : «Bu mağlûp ve madumluk itibarî ve nisbî olarak madum olmaktır, mutlak olarak madum olmak değildir. Yani madum ve fanî olmak kendinin mecazî ve izafî varlığını vücudu Hak'da mahv etmek, beşerî sıfatını Hak'da fanî kılmaktır.

Hülâsa böyle yok olan, yok değil, belki var olanın en ulusudur, ve bütün ruhlar onun tedbirindedir, bütün cesedler onun hükmündedir.

Sonra, bizim lûtfumuza mağlûp olan iradesiz, ihtiyarsız. âciz kalmış değildir. Eğer onun ihtiyar ve iradesi zail olduysa onun vücudunda murid ve muhtar olan biziz; Bizim irademizin muhtarı olan muztar olmaz. Belki bizim kudret ve kuvvetimizle daha kavi olur ki, ihtiyar ve iradenin sonu da budur. İnsan nihayet o mevhum varlıktan mahvolmasaydı hiç bir iradeden lezzet alamazdı. Zaten nefis taamların ve şurupların lezzeti, onun lezzetini mahvetmektedir. İşte o vakit asıl lezzeti bulur. Çünkü diğer şehevî lezzetler feri'den ibarettir.

Hülâsa: Maddî ve şehevî lezzeti mahveden kimse arizî lezzetten uzak kalır amma o ebedî lezzete ulaşır.

NOT : Her an hissetmekteyiz. Şehevî lezzetler anîdir. Meselâ yenilen bir lokmanın lezzeti, sonra meselâ cima'ın lezzeti ilâh.. Hepsi o andadır. Lokmanın, boğazdan geçerken lezzeti biter. Cima'ın lezzeti de bir saniyelik inzale bağlıdır. Fakat ruhî zevkler böyle değildir. San'atkârlar ve hakikî aşk ehli daimî bir zevki ruhanî içindedirler. Fakat bu zevke erişmek için yukarıda bahsedildiği gibi nefsin şehvetlerinden geçmek lâzımdır.

***

«Müminler birbiriyle kardeştir» âyetinin tefsiri

Müminler birbirleriyle kardeştirlar. Âlimler de nefsi vahid — tek

nefs— hükmündedirler. İşte bu ittihad sebebiyledir ki: peygamberlerden birinin inkârı, diğerlerinin de inkârı demektir. Peygamberlerin hepsinin vücudu birer binayı ilâhidir ki, birini yıkmak hepsini yıkmaktır. Peygamberlik cihetinden aralarında fark yoktur. Binaenaleyh mescidi aksanın Davud tarafından değil, Oğlu Süleyman tarafından yapılması, yine Davud'un yapması gibidir. Müminler arasında ittihad ve ittisal vardır.

Şimdi bu bahisler üzerine Mevlânâ aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar :

Hayvanî ruh tefrika içinde, insanî ruh ittihad halindedir.

1 — مؤمنان معدود ليك ايمان يكى - جسمشان معدود ليكن جان يكى

2 — غير فهم وجان كه در گاو و خرست - آدمى را عقل وجانى ديگرست

3 — باز غير عقل و جان آدمى - هست جانى در ولى آن دمى

4 — جان حيوانى ندارد اتحاد - تو مجو اين اتحاد از روح باد

5 — جان گرگان وسگان هر يك جداست - متحد جانهاى شيران خداست

6 — جمع گفتم جانها شان من باسم - كان يكى جان صد بود نسبت بجسم

7 — همچو آن يك نور خورشيد سما - صد بود نسبت بصحن خانها

8 — ليك يك باشد همه انوار شان - چونكه بر گيرى تو ديوار از ميان

Tercemesi :

1 — Müminler çoktur, fakat iman birdir. Cisimler de çoktur amma can birdir.

2 — Öküzün ve eşeğin anlayışından ve canından gayri olarak insanda başka bir akıl ve can vardır.

3 — Yine insanın akıl ve candan gayri olarak da o deme, o âleme erişen veli de başka bir can mevcuttur.

4 — Hayvana mensup canda birlik yoktur. Sen bu ittihadı rüzgârın ruhunda arama.

5 — Kurdların ve köpeklerin her birinin canı birbirinden uzaktır. Fakat Allah'ın arslanları olan velilerin canları birdir.

6 — Onların yani velilerin canları birdir diye cemi' siğası söyledim. Çünkü bir tek can cisme nisbet edilirse yüz olur.

7 — Nitekim gökteki güneşin tek nuru evlerin sahanlığına vurduğu zaman yüzlerce olur.

8 — Fakat evlerin arasındaki duvarları kaldırınca bir tek nur olur.

İZAHI ; Müminler çoktur ama hakiki imân sahiplerinin imânları tektir ve hepsi vahdaniyet (Allah'ın birliği) esası üzerinde birleşmişlerdir ki hakiki dinlerin temel taşı da budur.

Cisimleri de zahiren ayrı ayrıdır, fakat can birdir. Candan maksat Allah'ın nefh ettiği ruhtur ki, bu ruh keyfiyete, ölçüye gelmiyen tek hakikattır, buna ruhu âzam denilir. Fakat insandaki bu can veya ruh; öküzün, eşeğin hülâsa bütün hayvanların anlayışından ve onların canından başkadır. Hayvanların bu insanî ruhla iştirâkleri yoktur. Hayvani ruh, âlemi süflîden gelmiştir ve nihayet yeyip içmekle yaşamaktadır.

Ehlullaha gelince; insanı kâmil mertebesine gelen bu zatların gıdaları nurdur; eşyanın zübdesi ve hülâsasını zabt ederler. Binaenaleyh ruh ve idrâkleri de insnların ruhlarından âlidir, buna ruhu âzam denilir. menşei ilâhîdir. Bunun için onların idrakleri cüz'iyatı değil külliyatı kaplamıştır ve onların ruhları müttehittir. Fakat hayvanî ruhta ittihad mevcut olmadığından başka başkadırlar. Bunun için hayvanî ruhla ruhu insanî arasında asıl fark, hayvanî ruha sahip olanların daima birbirleriyle mücadele halinde olmalarıdır ve dediğimiz gibi hayvanda ve basit insanda; asıl ruhu insanî kuvvede kalmış eseri fiile gelmemiştir. Bunun için ruhlarda ittihad yoktur. Cenabı Pir ruhun bu ittihad ve ayrılığını şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar :

Güneşin ziyası bir membadan geldiği halde, meselâ evlere vururken duvarlar ve bölmeler dolayısıyla ziya evin her kısmında parça parça görünür. Bu hayvanî ruhun misâlidir. Halbuki bölmeleri kaldırınca ziya tamamiyle bir olur. İşte bu birlik, evin bölmelerine benziyen cisim hicabını yıkarak vahdaniyyet deryasına dalan evliyaullah'ın ruhudur.

Küllî fena yoktur

1 — جمله حسهاى بشر هم بى بقاست - زانكه پيش نور روز حشر لاست

2 — نور حس وجان باباان ما - نيست كلى فانى و لا چون گيا

3 — ليك مانند ستاره وماهتاب - جمله محو اند از شعاع آفتاب

4 — پس كسانى كز جهان بگذشته اند - لا نيند ودر صفات آغشته اند

5 — درصفات حق صفات جمله شان - همچو اختر پیش آن خورشید بی نشان

6 — گر ز قرآن نقل خواهی ای حرون - خوان جمیع هم لدینا محضرون

7 — روح محجوب از بقایش در عذاب - روح واصل در بقا پاك از حجاب

Tercemesi :

1 — İnsanın bütün duyguları bakâsızdır. Haşr gününün nuru önünde hepsi yok olur gider.

2 — Babalarımızın duygu ve canlarının nuru tamamiyle fânî değildir. Ot gibi bitip, ot gibi yitmez.

3 — Yalnız yıldızlar ve ay aydınlığı gibi güneşin ziyası önünde zahiren mahvolmuşlardır.

4 — Bu cihandan göçenler yok olmamışlar, o sıfata karışmışlardır.

5 — Hakkın sıfâtında bütün sıfatlar güneşin önündeki yıldızlar gibi nişansız kalmışlardır.

6 — A, inadcı kişi.. Kur'andan bunun naklini istiyorsan oku!.. Onların hepsi huzurumuzdadır.

7 — Bâkadan hicapta olan ruh azaptadır. Tanrı'ya vasıl olan ruh ise bâka aleminde hicaplardan kurtulmuş ve temizlenmiştir.

İZAHI : Cesedimiz gibi bütün duygularımız da ecel gününün yüksek nuru önünde mahvolacaktır. Fakat bu mahv ve fenâ kat'i yokluk değildir ve maddiyatçı hakimlerin iddiaları gibi bütün cedlerimiz ve bizler ot gibi bitip ot gibi yitecek değiliz. Ruhlarımız ölümden sonra âlemi berzahda haşre kadar kalacaktır. Eğer hayat otlar gibi yetişip nihayet tabiata karışmaktan ibaret ve bir haşr ve hesap günü yok ise, her şeyi muhit ve bütün tasarruf ve irade kedisinde olan Allah'ın ikrar ettiğimize göre (İkrar etmiyenlerle münakaşamız yoktur) dünyadaki varlığımızın manâsı ve bir gayesi olmamak lâzım gelirdi.

Bizi, yokluktan, büyük bir tekâmül safhası geçirerek insanlık hayatına yükselten o kudret, tekrar yokluktan varlığa getiremez mi?.... Yoksa bir hiçten ibaret olan fanî varlığın ne mânası olabilir.?

Bunun için fânî âlemde biz, ancak bir suretiz. Bunun hakikî ve ebedî hayat mânalandıracaktır. Bu mahvoluş, yıldızlar gibi nasıl gündüz olunca, kendileri mevcut olduğu halde güneşin ziyası önünde görünmezlerse, işte o mahv de böyledir ve sıfatlarımız herşeyi muhit olan sıfâtı Hak'ka karışacaktır. Hülâsa ölüm tamamiyle yokluk değildir. Ruhun bedenden, mânanın suretten alâkasını kesmesidir.

Yalnız şurasını açıklıyalım ki, fanî âlemde iken ölümden evvel öl-

mek dediğimiz mertebeye erişmiyenlerin ve nefs hicabından kurtulamıyanların ruhları bâka âleminde de yine azap icinde olacaktır. Bunlar cennet ehli dahi olsa yine Hak'kın kurbundan mahrum ve firak içindedirler. (كلا انهم عن ربهم يومئذ لمحجوبون) ayeti celilesi veçhile mahcub yani müşahede ve idrâktan mahrum olanlar azabdadırlar; Derin bir şaşkınlık içinde kıvranmaktadırlar. Yalnız insanı kâmil dediğimiz ehlullah hicaptan sıyrılmış oldukları için firkat içinde değil, kurbu Hak'tadırlar ve onlar için asıl cennet didarı ilâhidir. Ve zaten bütün manevî nimetlerin zübdesi Hak'kı müşahededen ibarettir. Yalnız şurasını söyliyeyim ki azap, tekâmülün en büyük müvellididir. Dünyada iken dahi ızdıraplar bizi nasıl ruhan yükseltirse bâka âleminde de ilâhi firkatin azabı bizi gittikçe Allah'a yaklaştıracaktır, Daima tekâmül, daima tekâmül ve bu ebedî olan tekâmül bütün mahlûkların ayrılmaz bir vasfıdır.

Sonra Mevlânâ, ruhun bâkasını ve mahşer gününü surei Yasin'deki şu ayeti celile île isbat ediyorlar : ان كل لما جميع لدينا محضرون (Onların cümlesi bizim huzurumuza ihzar olunacaklardır)

***

Hakimler; insan küçük âlemdir, derler. Halbuki ilâhi hakimler; insan büyük âlemdir, demektedirler. İnsan suret itibariyle küçük mâna bakımından büyük âlemdir.

Aşağıdaki mesneviler bu hakikati yüksek bir şekilde izah etmektedirler) :

İnsan, surette küçük, mânâda büyük âlemdir.

1 — پس بصورت عالم اصغر توئی - پس بمعنی عالم اکبر توئی

2 — پس بمعنی آن شجر از میوه زاد - گر بصورت از شجر بودش ولاد

3 — بهر این فرموده است آن ذوفنون - رمز نحن الاخرون السابقون

4 — گر بصورت من ز آدم زاده ام - من بمعنی جد جد افتاده ام

5 — اول فکر آخر آمد در عمل - خاصه فکری کو بود وصف ازل

6 — حاصل اندریك زمان از آسمان - می رود می آید ایدر کاروان

7 — دل بکعبه میرود در هر زمان - جسم طبع دل بگیرد ز امتنان

8 — این درازو کوتهی مر جسم راست- چه دراز و کوته آنجاکه خداست

Tercemesi :

1 — Sen surette küçük, fakat mânada, yani hakikatte en büyük âlemsin.

2 — Surette meyve ağaçtan doğmuş ise de hakikatta ağaç meyvadan olmuştur.

3 — O, ilim ve hüner sahibi; biz, surette yani cisim olarak sonra geldik amma mânâ itibariyle evvellerin evveliyiz; buyurdu.

4 — Surette ben âdemden doğdum. Fakat mânâ itibariyle ben âdemin ceddinin ceddiyim.

5 — İlk fikir amelde sonra geldi. Hele bilhassa ezelî vasfa ait olan fikir...

6 — Hasılı, gökten her anda nice kervanlar gelip gitmektedir.

7 — Gönül bir lahzada Kâbe'ye gider; beden de Allah'ın ihsanıyla gönlün tabiatını tutmaktadır.

8 — Bu uzunluk ve kısalık cisim içindir. Hüda indinde uzun ve kısa nedir ki..

İZAHI : Yukarıda geçen mesnevilerin birinde insanın, cemaddan nebata, nebattan hayvana, hayvandan insana doğru bir tekâmül mahsulü olduğundan bahsetmiştik. Şu hale göre âlem, zahiri unsur itibariyle bizim aslımızdır ve cismî varlığımızda tabiatın bütün unsurları mevcuttur. Yani tabiatta ne varsa insanda onun bir zübdesi vardır. Bunun için insan cisim itibariyle bir küçük âlemdir.

Sonra cisim ve suret âleminin bir de mânâsı vardır ki, ona, ruh, diyoruz. Ve asıl ebedî varlık ta ruhtadır. İşte bu ruh, insanı kâmilde en yüksek derecesini buluyor. Bu itibarla insan, âlemin aslının aslıdır ki, kâinatın yaradılışının gaye ve hikmeti yine kendisidir. Ve kâinat bütün hareketini ve aşkını bu ruhtan almıştır. İşte bu bakımdan insan, âlemi ekberdir.

Şimdi Mevlâna şu misal ile bu hakikati açıklamaktadır : Şöyle bakıldığında suret itibariyle meyve ağaçtandır. Fakat mânâ itibariyle ağaç meyve içindir.

Yani âlem bir ağaç ise meyve insandır. Âlem en büyük semeresini insanda ve bilhassa bütün varlıkların yaratılmasına sebep olan Hazreti Peygamberde göstermiştir. (Nuru Muhammedi) yahut hakikatı Muhammediye bütün varlığın evveli ve zübdesidir. Bunun için Peygamber surette âdemin oğluysa da mânâ ve ruh itibariyle bütün cedlerin ceddidir ve onun için bir hadisi şerifte نحن الاخرون السابقون (Biz ev-

vel gelen ahirleriz yani unsuru vücut itibariyle sonra geldik amma hakikî varlığımızla, bütün olanlardan evveliz) buyurmuşlardır.

Şimdi Mevlâna bu hakikati şöyle ifade ediyorlar : Fikrin evveli amelde sonra gelmiştir. Yani Peygamberin yaradılması fikri için vücut bulan âlem, amelde sonra gelmiştir.

Daha sonra Mevlânâ bazı yüksek hakikatlere temas ediyorlar. İnsan mademki unsur ve cisim itibariyle küçük âlemdir, daima bir hudut içindedir. Bunun için zaman, mekân, uzun, kısa, alt, üst, sağ, sol gibi cihet ve mesafe mefhumlarına bağlıdır. Halbuki ruh itibariyle bütün varlığı kendi hüviyetine almış olan insanı kâmil için böyle unsurî vasıflar yoktur. O, bütün semâlardan gelip giden kervana yani Rabbanî tecelliye karışmıştır ve nihayet bütün varlık onun varlığında kâmindir (gizlidir) O, bütün varlığı kaplamış ve varlıkta onu ihata etmiştir. Böyle bir mevcudiyet için mekân ve mesafe olur mu? O, bir anda Kâbede bir lâhzada yerindedir. Ve bu hale girince cisim de ruhun tabiat ve hüviyetini alıyor. İşte Fahrî âlemin miracı budur.

* * *

Hazreti Osmanın ilk halifeliğindeki hutbesi : İşle öğüd veren sözle öğüd verenden yeğdir

Osman Halife olur olmaz heman minbere çıktı. Minber üç basamak idi. Ebubekir Halife olunca minberin ikinci basamağına, Ömer ise üçüncü basamağına çıkmıştı. Osman ise minberin en üst basamağına oturdu. Birisi Osmandan sordu; «Senden evvel her iki halife de Peyğamberin yerine oturamadıgı halde sen nasıl oldu da onlardan aşağısın» dedi.

Osman dedi ki ; Eğer ikinci basamağa otursaydım beni Ebubekire, üçüncüye çıksaydım Ömer'e benzeteceklerdi... bu üst basamak ise Hazreti Peygamberin makamıdır. Benim ona benzeme me imkân olamıyacağı için araya çıktım» dedi.

Osman, Peygamberin hutbe okuduğu makamda sukût etmeği edebe muvafık buldu, ikindi vaktine kadar sustu, kaldı. Cemaatde bu derin sukûtun heybeti karşısında hamuş oldular ve mescidde kaldılar. Mescidin içi, damı nur ile dolmuştu. Kalb gözü açık olanlar o nuru müşahede ediyorlardı. Basireti olmayanlar ise içlerinde bir hararet duydular ve nuru İlahînin doğduğunu anladılar.

Nasıl ki kör, güneşin ziyasını göremez ama, hararetinden o n u n doğduğunu hisseyler. Bu nur, öyle hir nurdur ki hakîmlerin reisi olan Ebu Ali Sina bile bunu fehmedemez. Çünkü bu idrâk, aklı cüz'inin kârı değildir.

* * *

«Benim ümmetim Nuh'un gemisine benzer. Ona girenler kurtuldu, girmiyenler boğuldu» hadisinin tefsiri

Cenabı Peygamber buyurdu ki : «Ben ve ashabım Nuh'un gemisine benzeriz. Kim bu gemiye el atarsa kurtulur» İşte Şeyh de kendi arasında kavminin Peygamberi gibidir. Onunla beraber olunca her türlü kötülüklerden uzaklaşılır.

Şimdi Mevlâna bu hakikati teşrih eden aşağıdaki mesnevileri irad ediyorlar.

Zamanın Peygamberinden, zamanın ulularından ayrılma!..

1 — مکسل از پیغمبر ایام خویش - تکیه کم کن بر فن و بر کام خویش

2 — کرچه شیری چون روی ره بی دلیل - خویش بین و در ضلالی و ذلیل

3 — هین مپر الا که با پرهای شیخ - تا ببینی عون لشکرهای شیخ

4 — در صف معراجیان کر بیستی - چون بر آفت بر کشاند نیستی

5 — نی چو معراج زمینی تا قمر - بلکه چون معراج کلك تا شکر

6 — نی چو معراج بخاری تا سما - بل چو معراج جنینی تا نهی

7 — دست نی و پای نی رو تاقدم - آنچنانکه تاخت جانها از عدم

Tercemesi :

1 — Zamanın Peygamberinden ayrılma!.. Kendi hüner ve marifetine, kendi arzularına güvenerek onlara kapılıp kalma...

2 — Arslan bile olsan, delilsiz yol almaya yüz tutarsan, dikkat et, dalâlettesin.

3 — Agâh ol!., kendine gel, ancak şeyhin kanadlarıyla uç da onun askerlerinin yardımını gör.

4 — Eğer miracîlerin safında durur isen, yokluk seni «Burak» gibi yukarı çeker.

5 — Bu miraç (yükseliş) yere mensup olanların aya kadar olan miracı gibi değil, belki kamışın şekeredek yükselişi gibidir.

6 — Bu miraç, buharın göğe yükselişi gibi değil, belki ceninin (ana karnındaki çocuk) muhtelif tavırlarla en yüksek kemale ulaşmasına benzer.

7 — Elsiz ve ayaksız evveli olmayan yere kadar git... Canlar A-

demden vücuda nasıl gelmişlerse (sende o âleme öyle yüksel)

İZAHİ : Mevlânâ burada mürşidin lüzum ve ehemmiyetini belirtiyor. İnsan kendi hüner ve marifetine güvenmemeli ve ne kadar fazilet sahibi ve bir arslan kadar kuvvet ve kudrete de malik olsa gerek maddî ve gerek manevi yolda delilsiz gitmemelidir. Nefse lüzumundan fazla itimat, insanı nihayet şaşkınlığa ve dalâlete götürür. Bunun için daima hakikî mürşitlerin kanadı altında yükselmek lâzımdır. Mevlâna burada ehlullahı, miraciler diye vasıflandırıyor ve hal ehlinin manevi yükselişlerini şöyle izah buyuruyorlar: Onların miraçları (yükselişleri) : arza mensup olanların aya kadar yükselmeleri gibi değil adi bir kamışın nihayet şekere intikali gibidir.

Ve yine diğer bir teşbih ile, buharın göğe yükselmesi gibi değil ana karnındaki çocuğun her an tekâmül mertebelerini kat ederek hakiki kemâle ulaşması gibidir ki yukarıda bahsedilmişti. İşte insanı kâmilin asıl miracı budur ve böyle bir mürşiddir ki, salike hakikî rehber olur, nitekim : (الشيخ في قومه كالنبي في امته) «Bir kavmin şeyhi ümmetimin Peygamberi gibidir» hadisi şerifi göstermektedir.

Belkis'in, Seba şehrinden Süleyman Aleyhisselâma hediye göndermesi

Seba melikesi Belkis, Hazreti Süleyman'a kırk deve altın göndermişti. Hediyeyi getirenler Süleymanın sarayı meydanına girince gördüler ki, bütün meydan tamamiyle altın döşenmişti. Bunu görünce : « Bu altınları geri götürelim.. toprağı bile halîs altın olan bir yere hediye olarak altın getirilir mi » dediler. Sonra bu fikirlerinden vaz geçerek : « Getirdiğimiz hediye ister makbule geçsin, ister geçmesin.. biz emir kuluyuz » diyerek fikirlerinden vaz geçtiler.

Süleyman altunları görünce gülmeye başladı : « Ben sizlerden hediye mi istedim. Bana gayb âleminden eşi görülmedik ne hediyeler gelmektedir. Siz yer altındaki madeni altun haline getiren bir yıldıza, güneşe tapıyorsunuz. O yıldıza değil, onu yaradana yüz tutun. Sonra gökteki güneşe tapıyorsunuz. Güneş Tanrı emriyle bizim aşçımızdır. Çiğleri pişirir. Artık ona Tanrı derseniz ahmaklık olur. Güneş tutulunca ne yaparsınız?.. Yine Tanrı'ya yüz tutarak : « Ya Rabbi!. şu karalıyı kaldır » demez misiniz. Gece yarısı seni öldürmiye kalksalar, ağlayup yalvaracağın güneş nerede?.. Bu görünen güneş, o güneşin önünde bir zerre bile değil. Ey elçiler.. geri dönün!. altun sizin olsun.. bana gönül getirin, gönül... Saba meliki bile olsa vaz geçin o dünya mülkünden!... Sonra senin taht dediğin şey tahtadan yapılma bir tuzaktır. Saltanat dediğin de nedir ki... Sen daha sakalına hükmedemiyorsun, is-

temediğin halde ağarıyor, bari sakalından utan!.. Ey elçiler!. gidin, Belkise varın, onu Hak dinine inandırın. Deyin ki : « Belkis kendine gel, Hak dinini kabul etmezsen askerin de nihayet sana düşman kesilir, halin fena olur. Sonra saltanatı bırak!... Benim yanıma gel. O vakit anlıyacaksın ki, sen hamamdaki bir nakıştan ibaret imişsin. Resim ister padişah resmi olsun, ister bir zengin resmi, nihayet resimdir; candan nasibi yoktur. O, başkaları için bezenmiştir. Cevher ona derler ki, varlığı kendi kendine olsun, onun fer'i bulunan şey arazdır. Bu âlem bir testidir, gönülde ırmak suyuna benzer. Bu âlem bir ovadır, gönül ise bir şehir...»

Bunun üzerine Belkis, Süleymân'ın davetine icabeti kurdu ve malını; mülkünü terketti. Belkisin gözüne cariyeler, köleler porsumuş kokmuş bir et gibi gözüküyordu. Köşkler, ırmaklar onun nazarında bir külhan gibi oldu.

Hülâsa Belkis hiç bir şeye ehemmiyet vermiyordu, fakat bir türlü tahtından da vazgeçemiyordu. Süleyman bunu anladı.

Belkis taht ile aynı çinsten değildi. Fakat kalem de kâtip ile aynı cinsten değildir. Kalem duyğusuzdur. Kâtip duygulu. Amma kâtip kalem ile ünsiyet etmiştir. Her san'atın âleti de böyle cansızdır amma canlı olan san'atkâr'ın ünsiyet ettiği bir şeydir.

Yalnız taht haddinden fazla büyüktü, nakline imkân yoktu. Süleyman dedi ki : «Belkis sonunda tahtından dahi geçeçektir, bu tahtı getirtmek lâzımdır. Sonra bu tahta bakar da neye tutulduğunu n e halde iken ne hale büründüğünü anlar.» Süleyman ismi azamı okudu. Taht derhal onun huzuruna geldi. ve Süleyman tahta bakarak dedi ki: «Evet.. sen ahmakları aldatabilirsin ağaç... sana secde edenin kendi canından haberi yoktur».

Nihayet Süleyman Belkise : «Gel asıl devleti seyret... kız kardeşlerin yüce göklerde oturuyor, Sen neden murdar bir şeye padişahlık ediyorsun. Kalk gel de bir kerrecik olsun din padişahlarıyla, din saltanatını gör. Onlar görünüşte deve sürüyorlar amma, iç âleminde gülistanda oturuyorlar. Fakat bu halktan gizlidir».

İşte Mevlânâ bu kıssa üzerine aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar :

Hakikî aşka ulaşanların nazarında maddî güzellik hiçtir.

1 — عشق درهنکام استیلا وخشم - زشت کرداند لطیفانرا بچشم

2 — هر زمرد را نماید کندنا - غیرت عشق این بود معنی لا

3 — لااله الاهو اینست ای پناه - که نماید مه ترا دیك سیاه

Tercemesi :

1 — Aşk kızıştı, benliği istilâ etti mi, bütün güzeller göze çirkin görünür,

2 — Aşk gayreti zümrüdü bile insanın gözüne pırasa kadar adî gösterir. İşte (Lâ) nın mânası budur.

3 — Ey sığınacak yer arıyan!.. işte لااله الاهو — (Allahtan başka Allah yoktur) un mânâsı budur. Ay bile sana kararmış çömlek gibi görünür.

İZAHI ; Dünya hayatının, nihayet boş şeylerden ve bir oyuncaktan ibaret olan arzularından geçerek, hakikî aşka erenler, bir anda her şeyden ve hatta en büyük ve en şerefli sayılan saltanattan bile feragat ederler.

Bu aşka mazhar olanların nazarında en büyük kıymeti haiz bir cevher olan zümrüd bile bir pırasa kadar kıymeti haiz değildir ve işte لااله الاهو ın asıl mânası da budur.

Şimdi Cenabı Pir yine kıssada Belkisin hakikati anladıktan sonra ne halden ne hale geldiğini aşagıdaki mesnevilerle izah buyuruyorlar:

Haşri inkâr edenler hakkında

1 — خاك را ونطفه را ومضغه را - پیش چشم ما همی دارد خدا

2 — کز کجا آوردمت ای بد نیت - که ازان آید همی خفر قیت

3 — تو بدان عاشق بدی در دور آن - منکر این فضل بودی آن زمان

4 — از جمادی چونکه انکارت برست - هم بر این انکار حشرت شد درست

5 — چند صنعت رفت ای انکار تا - آب وکل انکار زاد از «هل اتی»

Tercemesi :

1 — Tanrı toprağı, meniyi ve et parçasını her an bizim gözümüzün önünde tutuyor.

2 — Ey kötü niyetli, seni nereden getirdim. Şimdi sana onlardan nefret geliyor.

3 — Şunu bil ki, sen o devirlerde, bulunduğun hale (toprağa, meniye, kana, ete) âşık idin. O zamanlar şimdiki fazl ve nimeti, yani insanlık mertebesini inkâr ediyordun.

4 — Senin inkârın cemadlık mertebesinden yetti, yani o vakit in-

kâr ettiğin insanlık mertebesine eriştin. Bu inkârdan senin haşrin sabit oldu.

5 — Su ve toprağın (hel etâ) dan inkâr doğurmasına kadar yani insanın aslî maddesi yok iken meni olup duygu sahibi oluncıya kadar senin üzerinde nice sıfatlar düzüldü.

İZAHI : Evvelki mesnevilerde de bu bahse kısmen temas ettiğimiz veçhile insan, insanlık halini alıncıya kadar türlü hal ve sıfatlardan geçmiştir. Anamız topraktır.

Allah'ın toprak ve suya verdiği büyük kudret, asırlar boyunca ve yine o'nun ezelî iradesiyle, muhtelif unsurlarla birleşerek evvelâ nebat, sonra hayvan ve daha sonra da insan vücuda gelmiş ve bu yüzlerce senenin tekâmül mahsulü olan varlık nihayet bir damla meniye, bir ufak çekirdeğe ve naçiz bir tohum tanesine gizlenmiştit. Fakat bilelim ki topraktan insana kadar olan bu varlık yalnız unsurî bir şekilde birleşmenin mahsulü değil, o unsurlardaki büyük kudret ve ruhun da beraber birleşmesi eseridir. İşte insan, topraktan meni ve meniden de kan, et parçası ve nihayet insan oluncıya kadar, halden hale geçerken daha evvelki sıfatını en mükemmel zanneder, ve onun üstünde bir başka varlığa ulaşacağını bilmezdi ve inkâr ederdi. Bu tekâmül gözönünde iken insandan inkâr doğdu. Cenabı Pir bu inkârı şöyle bir teşbih ile izah ediyorlar : Bu inkâr; her hangi bir kapıyı çalan kimseye içeriden ev sahibinin : «Ev sahibi yoktur!» diye bağırarak kendi kendini inkâr etmesine benzer ki, bu inkâr kedisinin var olduğunu ikrardır. İşte haşrı münkir olanların inkârı da buna benzer.

Bunun için bulunduğu naçiz varlığın âşıkı idi; nihayet hiç düşünmediği insanlık mertebesine gelince bu muvakkat varlığımızın üstünde daha yüksek ve bizim mahdut, aklımızın alamıyacağı ebedî varlığa gideceğimizi ve bütün madde ve unsurlarımızın dağıldıktan sonra tekrar haşır olunacağını inkâra başladı. Artık bu inkâr, boş bir inadın ta kendisidir. Bizi en naçiz çamurdan (nushai kübra) haline getiren ezelî kudretin bizi tekrar haşretmeğe muktedir olmıyacağını düşünmek ahmaklığın en büyüğüdür.

İşte Mevlânâ bu hakikate dehr sûresindeki (Hel etâ) âyetini işhad ediyorlar. Âyet şudur : هل اتى على الانسان حين من الدهر لم يكن شيأ مذكوراً انا خلقنا الانسان من نطفة امشاج نبتليه فجعلناه سميعاً بصيرا

MAALÎ ŞERİFİ : Zikre şayan olmadığı halde insan üzerinden uzun bir devir geçirmedi mi ? Biz insanı kadın ve erkeğin karışmış olan menisinden halkeyledik. Biz onu iptidadan âyâtı beyyinatı görüp işitmiye kadir ve muktedir kıldık.

***

Terazisinin dirhemi kil olan bir attarın kilini, attar şeker tartarken kil yemeğe alışan bir müşterinin yemesi

Kil yeyicinin biri şeker almak üzere bir attara gitti. O hilebaz attarın terazisinde dirhem ve taş yerine kil vardı. Attar dedi ki : «Benim terazimin dirhemi kildir. Şeker alacak isen sabret de dirhem bulayım»,

Adam ; «Şeker alacağım, fakat acele bir işim var, dirhem ne olursa olsun zararı yok» dedi ve kendi kendine «Kil yemeği adet eden kişiye kil altundan da iyidir. Senin de taş dirhemin yok ise kil daha iyi ya.. Benim gönlümün istediği de budur» diyordu. Attar terazinin gözüne taş yerine kil parçasını koydu. Öbür gözüne de şeker koymak üzere kelleyi kırmağa başladı. Attarın yüzü öbür tarafa idi. Müşteri dayanamadı, kili yemeğe başladı. Attar bunu gördü ama kendisini meşgul gösteriyor ve kendi kendine de : «A, sararmış suratlı, haydi biraz daha fazla çal. Sen onu yemekle bana bir şey olmuyor sen kendi etini yiyorsun. Alacağın şekeri görünce kimin ahmak olduğunu anlıyacaksın».

Şimdi Mevlânâ kil yeyicinin kile karşı iştiha ile nazarını; göz zinasına ve dünya malını ise bir tuzağa benzeterek aşağıdaki mesnevileri irad ediyorlar :

Göz zinası ve mal mansıp esirliği hakkında

— کر زنای چشم حظی می بری - نی کباب ازپهلوی خود می خوری

2 — این نظر از دور چون تیرست و سم - عشقت افزون می شود صبر تو کم

3 — کین زمان هستید خود مملوك ملك - مالك ملك آنکه بجهید او ز هلك

4 — باز کونه ای اسیر این جهان - نام خود کردی امیر این جهان

5 — ای تو بندهٔ این جهان محبوس جان - چند کویی خویش را خواجهٔ جهان

Tercemesi :

1 — Göz zinasından hoşlanıyorsun amma, bu kendi yan tarafından kopardığın eti kebap yapıp yemek değil midir?

2 — Bu uzaktan bakış, ok ve zehir gibidir. Senin aşkını arttırır, sabrını tüketir.

3 — Şimdi siz malın, mülkün esirisiniz. Mala sahip o kimsedir ki, onlara esir olmaktan kendisini kurtarmıştır.

4 — Ey bu cihanın esiri olan kişi!.. Aksine adını bu dünyanın e-miri taktın.

5 — Halbuki hakikatte sen bu cihanın esirisin. Canın bu cihanda hapse düşmüştür. O halde kendini nasıl bu âlemin sahibi sanırsın,

İZAHI : Göz zinası o kadar kötü bir harekettir ki, bunun devamı her ne kadar sureta bir haz verirse de bütün ruhî kudretlerimizi kebap edip yemiş gibi hasara uğratır. Çünkü bu uzaktan bakış bir ok gibi tesir eder, şehvanî aşkı ziyadeleştirir, sabrı tüketir, nihayet derin bir perişanlık içinde bin türlü felâkete uğratır.

Sonra Cenabı Pir, dünya mal ve mülküne bu şekilde bağlanıp kalanlar için buyuruyorlar ki : « Siz zahirde malınızın sahip ve hâkimi gibi görünüyorsunuz amma hakikatte onun tam bir esirisiniz. Malına hâkim ol kimsedir ki, hırstan uzaklaşmış, kendisi mala değil, mal ve mülk ona tabi olmuştur. »

Sonra Hazreti Pir yine dünyaya, onun câlî saltanatına kıymet verenlere de : «Sen bu cihanın esiri, bendesi olduğun halde kendine emir adını takmışsın. Canın, asıl varlığın mahbusu iken senin sahipliğin, emirliğin nerede kalır » buyuruyorlar.

***

Çok susamış bir adamın ceviz ağacının tepesinden ceviz silkmesi ve cevizlerin çukurda bulunan bir suya düşmesi, bu suretle suyun sesini duyup onunla neş'elenmesi

Susamışın birisi bir ceviz ağacının tepesine çıkmış. aşağıda su dolu bir çukura ceviz indiriyordu. Bu suretle onun çıkardığı ses kulağına hoş geliyor ve ceviz suya düştükçe meydana gelen habbeleri seyrediyordu.

Onun haline vâkıf olmıyan akıllının birisi ona dedi ki : «Yiğitim!.. bırak bu işi, suya bir çok ceviz düşüyor amma senden uzakta. Sen yukarıdan ininciye kadar cevizler çukurda kaybolacak »

Adam cevap verdi : «Benim bu ağacı silkmeden kasdım ceviz toplamak değil, suyun sesini işitmek ve suda hasıl olan kabarcıkları görmektir.»

Bu âlemde susuzun yegâne meşguliyeti ırmağın etrafını dolanmaktadır. Tıpkı Hacının Kâbeyi tavaf eylemesi gibi.

***

Ey Hak'kın ziyası Hüsameddin. Benim de bu mesneviyi yazmaktan kasdım sensin!.. Mesnevi gerek fer' ve gerek asılları bakımından hep senindir. O sözlerden maksadım senin sırrın, onu şiir halinde söylemekliğim de senin sesindir. Benim önümde senin sesin Tanrı sesidir.

Hiç âşık sevgilisinden uzak olur mu?... Nâsın (ferdlerin, insanların) canıyla onların Rabbı arasında keyfiyetsiz, kıyassız bir ulaşma vardır. Fakat dikkat et nas dedim, nesnas değil... Yani Yecüc, Mecüc veya insana benzer bir maymun demedim; adam dedim. Bu hakikati ancak adam sezer. Adam olmıyanlar (O taşları atarken sen atmadın) âyetini okumuşlar amma, hakikî mânâsına varamamışlar, cüzüde kalmışlardır.

NOT : Hakikatin teşnesi (susamışı) olanlar için susuz kalıp onun ızdırabına tahammül onun hasretini çekmek, Kâbe gibi onun etrafını dolaşmak, bu bir vuslata bedeldir.

İşte hakikî aşk ve âşıkın en kuvvetli temsili..

***

Edebsizin edebsizliğine her cihetten tahammül etmelidir

Güzel sesli bir neyzen nây çalarken ansızın yellendi. Bunun üzerine nâyı makadına koyarak : «Eğer sen benden daha iyi üflersen nâyı benden al da sen çal» dedi.

NOT : Bu küçük kıssadan maksad, mecliste baş dururken şarlatanın birinin İlâhî sırlardan, yüksek hakikatlerden bahsetmesi, kemal erbabının sözleri karşısında yellenmek gibidir. Bunun için ilmen ve her noktada aşağı mevkide olanların kemal erbabı muvacehesinde edebe riayet ederek bahsi ehline bırakmaları lâzımdır. Çünkü onların münasebetsiz dırıltıları nihayet bir yel kabilindendir.

Aşağıdaki mesneviler, edebin ne olduğunu yuksek bir şekilde izah ediyorlar :

Kâmil insan edebsizden şikâyet etmez, onu ıslaha uğraşır. Edebsizden şikâyet eden de kötü huyludur

1 — ای مسلمان خود ادب اندرطلب ـ نیست الا حمل از هر بی ادب

2 — هرکه را بینی شکایت میکند ـ که فلان کس راست طبع وخوی بد

3 — این شکایتکر بدانکه بدخوست ـ که مران بدخوی را اوبد کوست

4 — زانکه خوشخو آن بود کودرخمول ـ باشد از بدخو و بد طبعان حمول

5 — لیك درشیخ آن کله زامر خداست ـ نی پی خشم وممارات وهواست

6 — آن شکایت نیست هست اصلاح جان ـ چون شکایت کردن پیغمبران

Tercemesi :

1 — Ey Müslüman!. Sen, edeb nedir bilmek istersen; o ancak e

debsizin edebsizliğine her cihetten sabr ve tahammül etmektir.

2 — Her hangi bir kimseyi diğer birinin fena huyundan şikâyetçi görürsen :

3 — Bil ki bu şikâyetçi kendisi kötü huylu olduğundan başkası hakkında fena söyliyor,

4 — Zira iyi huylu o kimsedir ki, kötü tabiatların kötülüklerine sabr ve tahammül eder.

5 — Lâkin şeyhin şikâyeti Tanrı'nın emriyledir. Kızgınlıktan ve havasına uymaktan değil.

6 — O'nun şikâyeti şikâyet değildir, canın ıslahıdır. Bu şikâyet, peygamberlerin şikâyetlerine benzer.

İZAHI : Bir kimse, daha kemale gelmemiş bir mübtedi halinde iken edebsizlerin lâyık olmıyan hareketlerine sabr ve tahammül etmelidir.

Her hangi bir kimse; falan kimsenin çirkin huyundan, fena tabiatından bahseder, onun kötü hareketini nakleder durursa, bilki bu şikâyet eden kimse de fena huyludur. Eğer bu kimse iyi bir adam olsaydı buna sabr eder ve o fena dediği adama her an iyi muamelede bulunur ve hoş örnekler gösterirdi.

Amma bu noktada kemal erbabı müstesnadırlar. Onlar fena huyluların ıslahına çalışırken şikâyet de ederler; fakat bu şikâyet, ıslah içindir ve bin noksanı olduğu halde onu bunu çekiştirenlerin şikâyeti gibi değildir. Bunlar samimidirler. Kasıdları, intibah ve ıslahtır.

Halbuki diğerlerinin hareketi tamamiyle gıybet ve garazdır.

***

İbrahim Ethem Hazretlerinin Horasan'ı terketmesi ve bu hicretin sebebi

Horasan Meliki İbrahim Ethem sarayda bir musikî âleminden sonra tahtına uzanmıştı, damda bir takırtı duydu. Sarayın damından sert adımlarla gezinenler vardı. Melik pencereden seslendi : «Ne arıyorsunuz?. Bu damın üzerinde gezinen her halde adam değil, bir peri olmalı...»

Bir bölük halk damdan aşağı bakarak dediler ki ; «Devemizi kaybettik, onu arıyoruz.» Melik cevap verdi : «Damda deve mi aranır, bunu kim görmüş?». Onlar cevap verdiler. Sen taht üzerinde otururken Tanrı'yı nasıl arıyorsan ve bulacağını nasıl umuyorsan? Senin bu vaziyette Hak Taalânın visalini istemekliğin bizim damda deve aramamız gibidir».

İşte bu söz üzerine İbrahim Ethem bütün tac ve tahtını terkedip

dağlarda dolaşarak palaspareler içinde gönlünü Allah'a verdi ve yüksek mertebeyi buldu. Çünkü saltanatın bin türlü hırsı içinde Allah'a ulaşmak, damda deve aramak kadar muhal idi. Aşağıdaki mesneviler bu hakikatı açıklıyorlar :

Bütün hakları koruyan adalettir

1 — ملك برهم زن تو ادهم وار زود - تا بيابى همچو او ملك خلود

2 — خفته بود آن شه شبانه در سرير - حارسان بربام اندر دارو كير

3 — قصد شه از حارسان هم آن نبود - كه كند زان دفع دزدان ورنود

4 — او همیدانست كه كوكان عادلست - فارغست از واقعه ايمن دلست

5 — عدل باشد پاسبان كامها - نى بشب چوبك زنان بر بامها

6 — ليك مقصودش از بانك رباب - همچو مشتاقان خيال آن خطاب

Tercemesi :

1 — Sen Ethem gibi dünya mülkünü terket ki, hakikî ve ebedî mülke ulaşasın.

2 — İbrahim Ethem tahtının üzerine yatmıştı. Bekçiler damın üstünde gürültü ediyorlardı.

3 — Şahın bekçi bulundurmaktan kasdı hırsızları defetmek değildi.

4 — O biliyordu ki bir padişah âdil olursa, mülkü her türlü vak'alardan salimdir ve gönlü emindir;

5 — Muradları; dilekleri koruyan adalettir. Gece damlar üstünde değnek vuran bekçiler değil...

6 — O şahın rebabdan kasdı, nefsin zevki değil, ilâhî hitabın tahayyülü idi.

İZAHI : İbrahim Ethem nihayet dünya saltanatının boş bir şey olduğunu anlamış ve ebedî saltanata erişmişti. Tahtta iken onun yegâne tuttuğu yol adaletti. Biliyordu ki saray yalnız bekçilerle, muhafızlarla korunamaz. Bir padişah âdil olursa o vakit her türlü taarruzdan, kötü kasıdlardan emindir. Zulmeden her emir, her nufuz sahibi ne kadar korunursa korunsun, nihayet lâyık olduğu cezayı bulacaktır.

Hülasa bir memleketi türlü vak'alardan koruyan muhafızlar değil, adalettir. Adalet olmazsa muhafaza memurlarının ne faydası olur.

Müteakiben Mevlânâ, İbrahim Ethem'in sarayda rebab ve musiki

âlemleri yapması münasebetiyle aşağıdaki mesnevilerde musiki hakkında şu izahlarda bulunuyorlar:

Güzel sesler âşıkların gıdasıdır, Sema'da hayal birliği vardır

1 — نالهٔ سرنا وتهدید دهل - چیزکی ماند بدان ناقور کل

2 — پس حکیمان کفته‌اند این لحنها - از دوار چرخ بکرفتیم ما

3 — بانك کردشهای چرخست این که خلق - میسرایندش بطنبور و بحاق

4 — ماهمه اجزای آدم بوده‌ایم - دربهشت آن لحنها بشنوده‌ایم

5 — کرچه برماریخت آب وکل وشکی - یا دمان آمد ازانها چیزکی

6 — کرنجس شد آب این طبعش بماند - کاتش غم را بطبع خود نشاند

7 — پس غدای عاشقان آمد سماع - که درو باشد خیال اجتماع

8 — قوتی کیرد خیالات ضمیر - بلکه صورت کردد ازبانك وصفیر

Tercemesi :

1 — Zurnanın inleyişi ve davulun tehdit eden âvazı, biraz sûrun, o küllî nefirin, sadasına benzer.

2 — Hakimler bu güzel sedaları, çarhın devr ve hareketlerinden aldık, demektedirler.

3 — Halkın ağızdan veya tanburdan çıkardığı hoş nağmeler, çarhın (gök) bu devir ve hareketinden çıkan acip sadalardan alınmadır.

4 — Biz hepimiz Âdemin parçalarıydık. Cennette bu güzel nağmeleri işitmiştik.

5 — Gerçi bizim üzerimize su ve çamur biraz şüphe verdi amma onlardan, yani o nağmelerden birazını yine hatırlıyoruz.

6 — Su ne kadar kirlense, gam ateşini söndüren tabiatı yine bakî kalmıştır.

7 — Sema', âşıkların gıdasıdır ve onda hayal topluluğu vardır. Yani güzel sesi dinlerken bütün hayallerimiz, darma dağınık bir halde olan dünya hayallerinden sıyrılıp toplu bir halde lâhut âlemine yönünü çevirmiştir.

8 — Güzel sesi işitirken kalbin hayalleri o kadar kuvvetlenir ki, âdeta suret bağlarlar.

İZAHI : Musikinin menşei hakkında Yunan hakimi Fisagor (İsa'nın
doğumundan evvel 484). kendisinin miraç ettiğini ve gökteki yıldızlar-
la göklerin döndüğünü ve bu dönüşten muazzam ve ilâhî bir ahenk
meydana geldiğini söylemiştir. İşte Fisagor'un musikiyi bu ahenge gö-
re ıslah ettiği iddia edilmektedir. Hatta bu sebepledir ki eskiler musi-
kiye (İlmi edvar - dönüşler ilmi) derlerdi. İşte musikide esas olan on iki
makam on iki burca; yedi ses, yedi yıldıza; yirmi dört şube, yirmi
dört saate; kırk sekiz terkip, bir yıldaki kırk sekiz haftaya karşılıktır.
Günün muhtelif saatlerinde tesirleri bakımından dinlenmesi icap eden
makamlar tayin ederek cedvel yapanlar bile vardır. Hasılı yanlış ola-
rak alaturka veya şark musikisi denilen musiki çıkış bakımından şark-
lı, Iranlı, yahut Arap olmaktan ziyade Yunanlıdır. (Mesnevi cild 4
açılama : Abdülbaki Gölpınarlı».

Mevlânâ musikinin bütün bu ahenklerini; vücuda bürünmezden evvel Allah'ın ruhlara yaptığı hitaba benzetir ki, bu iştiyak bizim aslımızda mevcuttur.

Hakikaten musiki nağmelerini dinlediğimiz zaman ruhumuzda derin bir hicranın hasretini duyarız. İşte bu ayrılığı ifade için Mevlânâ : «Biz âdem'in cüzüleri olmak itibariyle Cennette iken ruhlarımız bu sesleri duymuştu. Gerçi cisme büründükten sonra hakikat âleminden ayrılmamız bizi derin bir şüphe içinde bıraktı. Amma o ilâhî nağmelerden yine birer parça yadımıza gelmektedir» diyorlar, ve şöyle bir teşbih ile : Cesed içinde su pisleniyorsa da tabiatındaki temizlik ve gam ateşini teskin etmek hassası yine bâkidir.

Yani ruh her ne kadar cesedin kirli zindanına girmişse de zaman zaman yine aslının hasretini duymaktadır

Nitekim hakikî bir san'at ruhuna malik olanlar âlemde mevcut her türlü güzelliklere karşı derin bir aşk beslemektedirler, ki işte bu ateş o asıldan gelmektedir.

Hülâsa bütün musiki nağmeleri âşıkların ruhî gıdasıdır. Bunları dinlerken hayal o kadar kuvvetlenir ki kendimizden geçeriz ve o hayâl âdeta sûrete inkılâp ederek bizimle birleşir.

Yukarıdaki sema' kelimesinden kasdın, Mevlevî âyininin ruhu olan (semâ) olması da mümkündür. (Nây) ın lâhutî tesiri altında ellerini göklere açarak devredenler o kadar kendilerinden geçerler ki bütün hayalleri ilâhî bir merkezde toplanır. Öyleki hayalimiz dünyaya veya uhraya ait olsun surete inkılâp eder, onu müşahede ederiz. Bunun için aşk erbabı ne vakit bir sıkıntı ve hayal zafına uğrarsa sema'a rağbet ederler. İşte sema'ın ve musikinin, ruhun kemal derecesine göre bu kadar yüksek bir tesiri vardır.

* * *

Halime'nin, Mustafa aleyhisselâmı sütden kesince kaybetmesi ve putlardan yardım istemesi, putların titreyerek secdeye kapanmaları ve peygamberin büyüklüğüne şahadet etmeleri

Cenabı peygamberin süt anası Halime çocuğu sütden kesince anasına teslim etmek üzere Mekkeye geldi. O, emaneti zayi etmekten korkarak Kâbe'ye gidip Huteyme (Harem şerifte bir yer) girdi. Bu sırada havadan bir seda : «Ey Huteym!.. Bu gün sana bir güneş doğdu, bu gün sana ulular ulusu bir padişah gelip kondu» diyordu. Halime bu sese şaşırıp kaldı, çocuğu yere bırakarak araştırmağa başladı. Ne önde ve ne de arkada hiç bir kimse yoktu. Her tarafa göz gezdirdi. «Ya Rab'bi.. böyle yüce bir ses nereden geliyor?» diye korkusundan tir tir titriyordu. Uzun araştırmalardan sonra kimseyi göremeyince çocuğu bıraktığı yere döndü. Baktı ki Mustafa koyduğu yerde yok!. Büsbütün şaşırdı, gamından her yeri karardı. «Oraya buraya koşuyor, «Benim bir tanecik incimi kim aldı» diye feryad ediyor, derd yanıyordu. Herkes böyle bir çocuğu görmediklerini söylüyordu. Halime eleminden o kadar ağladı ki gökteki yıldızlar bile bu ah ve fiğana iştirâk ettiler, Nihayet bir ihtiyar arap Halimenin yanına gelerek : «Ey kadın.. sana ne oldu.. feryadınla herkesin ciğerini yakıyorsun, derdin nedir?» diye sordu. Halime cevaben : «Ben Ahmed'in süt anasıyım, ailesi bana itimat ederek onu emzirmek için vermişlerdi. Şimdiye kadar emzirdim ve ceddine teslim etmek üzere getirmiştim» dedi ve çocuğu nasıl kaybettiğini ve başından geçeni anlattı. Bunun üzerine ihtiyar Halimeye : «Sen gam yeme ben sana bir padişah göstereyim, o sana çocuğun ne olduğunu, nerede bulunduğunu anlatır» dedi Halime : «Canım sana feda olsun ey güzel yüzlü ihtiyar... haydi bana o padişahı göster» dedi. Bunun üzerine ihtiyar onu (ozza)nın yanına götürdü ve dedi ki ; «Bu put gaypları haber vermede tecrübe edilmiştir, bizim binlerce gaybımızı bulmuştur» dedi ve puta secde ederek : «Ey arabın veli nimeti. Saad kabilesinden olan Halime, derdine derman olacağını umarak sayene sığındı. Onun bir çocuğu kaybolmuş adı Muhammed imiş» dedi. İhtiyar arabın ağzından «Muhammed» sözü çıkar çıkmaz bütün putlar yere kapanıp secde ettiler ve: «A. ihtiyar.. bu ne arayış, biz onun yüzünden hor ve hakir olacağız, O'nun devri gelince biz mahvolacağız.»

İhtiyar bu sözleri duyunca sopasını yere attı. Korkusundan tiril tiril titriyor : «Eyvah.. mahvolduk» diyordu. Halime bu ihtiyarın halini görünce büsbütün şaşırdı ve dedi ki : «A !.. İhtiyar ben de şimdi tamamiyle şaşırıp kaldım. An olur, rüzgâr bana hatiplik eder; zaman gelir, taşlar edeb öğretir; dağ, taş her şeyin hakikatini anlatır. Gâh olur, gök yüzünün yeşil kanadlı melekleri çocuğumu kaparlar.. Kime ne söyliyeyim, kime sızlanayım..»

Bunun üzerine ihtiyar dedi ki : «Halime!. Şad ol!.. Gam yeme!.. O, gaip olmaz, belki bütün âlem onda kaybolur. O'nun önünde ve ardında yüzbinlerce gözcü var, onu korurlar. Görmedin mi, o hünerli putlar, çocuğun ismini duyunca nasıl yere kapandılar. Bu devir, yer yüzünde bir acip devirdir».

Nihayet Halimenin bu şekilde endişesini, Mustafanın ceddi Abdulmuttalip duydu. Derin bir teessür içinde elini göksüne vurarak ağlamağa başladı. Yana yakıla Kâbe kapısına geldi ve uzun münacaattan sonra dedi ki : «Ey, bütün sırları bilen Tanrı!.. Bu çocuğa ihsan ettiğin faziletleri birisi yüz yıl mücahede etse elde edemez. Senin O'na inayetini eyice gördüm. Anladım ki O, Senin denizinin biricik incisidir. O'nun yüzü suyu hürmetine bana O'nun nerede olduğunu bildir» dedi. Bunun üzerine Kâbe içinden bir seda : «Şimdi sana yüz gösterecek. O' yüzlerce devletle bizden nasip almıştır. Su ve toprak altun maden idi. Biz o topraktan yüzbinlerce âşık ve maşûk yaratırız» diyordu. Bunun üzerine Abdülmuttalip : «Şimdi O nerede ey sırları bilen Tanrı!.. bana varılacak o doğru yolu göster!..» dedi. Bunun üzerine Kâbeden bir ses : «Ey, çocuğunu arıyan... O' falan vadide, falan ağacın altındadır.» Abdülmuttalip bu sesi duyunca yürüdü. Ardınca bütün Kureyş emirleri gelmekteydi.

Şimdi Cenabı Pir, bu kıssa üzerine, Hazreti Peygamberin de aslı olan toprağın ne yüksek kudretler taşıdığını, Hak'kın nurlu sıfatlarını gösteren her şeyin onda gizli olduğunu aşağıdaki mesnevileriyle izah buyuruyorlar:

Toprağın iç kudreti

1 — زانکه دارد خاك شکل اغبری - وز درون دارد صفات انوری

2 — ظاهرش باباطنش کشته بجنك - باطنش چون کوهر ظاهر چوسنك

3 — ظاهرش کوید که ما اینیم وبس - باطنش کوید نکوبین پیش وپس

4 — ظاهرش منکر که باطن هیچ نیست - باطنش کوید که بنمایم بیست

5 — ظاهرش باباطنش در چالشند - لاجرم زین صبر نصرت می کشند

6 — زانکه ظاهر خاك اندوه وبکاست - دردرونش صدهزاران خندهاست

Tercemesi :

1 — **Toprak harici şekli itibarile kara ve bulanıktır, ama iç yüzünde nurlu sıfatlar vardır.**

2 — Dış yüzü, iç yüzüyle savaştadır. İçi gevher gibidir, dışı da taşa benzer.

3 — Dışı «Biz ancak buyuz» der; fakat içi «Dikkat et de önü, ardı iyi gör» der

4 — Onun dış yüzü, içini inkâr eder; içi ise, «Hele sabret de sana içimi (hakikatimi) göstereyim» der.

5 — Onun içi, dışı ile kavgadadır. Fakat nihayet iç dışın husumetine sabrettiğinden tanrının yardımına nail olur.

6 — Toprağın dış yüzü gam da, ağlayıştadır, amma içinde yüzbinlerce gülüşler vardır.

İZAHI : Mevlânâ bu mesnevilerinde toprağın zâhir ve bâtın ne büyük kudretler taşıdığını göstermektedir. Harici görünüşü itibariyle kesif ve kapkara olan bu unsuru iç yüzü Hak'kın sırlarının hazinesidir. O ne kudrettir ki, tohum onun içinden aldığı feyizle ne lâtif şekiller alıyor, ne renkler gösteriyor. Bütün nimetler bütün güzellikler, diğer unsurların da (su, hava, hararet, güneş) yardımıyla onun kalbinden fışkırmakta ve madenden insana kadar bütün varlık ondan gelmektedir Onun içi ruh, dışı cisimdir. Ruh mahsur kaldığı cisimle nasıl mücadelede ise onun dışı da içiyle kavgadadır ve nihayet ondan fışkıran feyz ve nur, için dışa galebesi, o kapkara suretin içde helâk olarak asıl benliğin tecellisidir.

İşte ârif, dışın kesafetini, için nurunda mahv için mücahede eden yüce varlıktır. Bunun için toprağın dış yüzü lisanı hâl ile diyor ki : «Benim suretime bakıpta siyretimden, hü iyetimden gafil olma!..» Benden gelen bütün eşyanın suretleri âlemdaki unsurlardan terekküp etti. Fakat siyretleri bu âlemden değil; gaybdan, gaybların gaybındandır ve kapkara suretin üzerinde parlıyan her feyz, her bedia işte o gaybın nurudur.

Hülâsa; Her şeyin dışı kesif, bulanık, gamlı, durgundur. Fakat içi, hakikati güzelliktir, hayattır. İşte bunun gibi insanın zâhiri kesafet ve zulmetten figan etmekte ise de bâtını, bir gülistan içinde handeler saçmaktadır.

***

İnsanın dünyaya kaani' olup hırs ile onu istemesi ve kendi cinsinden olan ruhanîler : «Ne olurdu. kavmimiz halimizi bilseydi» diye bağırıp dururken onların devletinden gafil olması

İnsanların büyük bir kısmı dünyaya hırs ile bağlıdırlar. Bunlar arasından bir kısmı ise beşerî zulmetlerden geçmişler ve her türlü dev-

leti bırakarak manevî saltanata erişmişlerdir. Fakat öbürleri bu saltanattan gafildirler. Buna sebep, lütfu ilâhî karşısında kahrın da vücudunu göstermektir. Zira padişahın kemali, zulm ve fesad ehlini kahretmek ve itaat edenlere de lütuf ile muamele etmektir.

Aşağıdaki mesneviler bu hakikati izah ediyorlar.

Bu âlemde gazab da, lûtuf da lüzumludur.

1 — گر نباشد جاه فرعون وسری - ازکجا باید جهنم پروری

2 — گر نبودی خصم ودشمن درجهان- پس بمردی خشم اندر مردمان

3 — دوزخ آن خشمت وخصمی بایدش- تازید ورنی رحیمی بکشدش

4 — پس نماندی لطف بی قهر وبدی - پس کمال پادشاهی کی بدی

Tercemesi :

1 — Eğer Firavnun mansıbı olmasaydı Cehennem nereden beslenecekti.

2 — Eğer cihanda hasm ve düşman olmasaydı, insanlarda gazap ölür, giderdi.

3 — İşte Cehennem o kızgınlık olup yaşayabilmek için bir düşman gerektir. Çünkü merhamet Cehennemi söndürür.

4 — O vakit de yani cehennem sönünce, kahır ve kötülük olmaz, yalnız lûtuf kalırdı ki, bu takdirde de padişahlığın kemâli nasıl zahir olurdu.

İZAHI : Yukarıda bir çok bahislerde izah edildiği veçhile herşey zıddıyla inkişaf eder. Kahr olmasa lûtf, gazap olmasa hilm ilâh.. tayyün etmezdi. Âlemde her şey tek cepheli olsaydı mesai kalkar ve derin bir atalet hüküm sürerdi. Bunun için insan her türlü şer ve fesadla mücadele etmek suretiyle hakikî kemale erişir. Tanrı'nın halim ve rahim sıfatı olduğu gibi kahr ve gazab sıfatı da mevcuttur

İşte Mevlânâ, Fir'avnun, saltanattaki tuğyanını misal alarak : eğer Fir'avn gibi asiler, serkeşler olmasa cehennem ne ile beslenecekti. Kemal ancak kahrı da, lûtfuda görerek mücahede etmektir ve âlemin nizamı bu esas üzerine kurulmuştur, buyuruyorlar.

Ve tekrar aşağıdaki mesnevileriyle herkesin istidadına göre bu âlemde bir mertebesi olduğunu bir takım teşbih ve misallerle şöyle anlatıyorlar:

Herşey kendi istidadı olan sahada yetişir

1 — هر حویجی باشدش کردی دکر - درمیان باغ از سیر و کبر
2 — هر یکی باجنس خوددر کرد خود - ازبرای پختگی نیم میخورد
3 — توکه کردی زعفرانی زعفران - باش وآمیزش مکن بادیکران
4 — آب میخور زعفرانا تا رسی - زعفرانی اندر آن حلوا رسی
5 — درمکن در کردشلغم پوزخویش - که نکردد باتو او هم طبع وکیش
6 — تو بکردی اوبکردی مودعه - زانکه ارض الله آمد واسعه
7 — خاصه آن آرضی که ازپهناوری - دوسفرکم می شود دیو وپری
8 — اندران بحر وبیابان وجبال - منقطع می کردد اوهام وخیال

Tercemesi :

1 — Bahçedeki her haviç (soğan; sarımsak, şalgam ve emsali) için ayrı bir ocak vardır.

2 — Bu sebzelerin herbiri kendi cinsiyle kendi evleğinin rutubetinden gıdalanır.

3 — Sen safran evleğisin, safran ol.. başkalarıyla ihtilât etme, karışma..

4 — Sudan gıdanı al, safran ol da helvaya, zerdeye gir.

5 — Şalgam evleğine girip ağız açma da, onunla aynı tabiata sahip olma..

6 — Sen bir evleğe, o başka bir evleğe konulmuşsunuz. Çünkü Tanrı'nın yer yüzü çok geniştir.

7 — Bilhassa o arz o kadar geniş ki, seferde dev ve peri orada gaip olurlar.

8 — O denizde, o dağ ve ovada, hayaller, vehimler durur, kalır.

İZAHI : Mevlâna bu mesnevilerinde manevî saltanata erişenlerle, dünya şehvetine bağlananları sebzelerin yetişme tarlalarıyla izah ederek, bahçıvanlar her cins sebze için ayrı ayrı ocaklar yaparlar ve onları birbirine karıştırmazlar, çünkü her birinin gelişme şartı muhteliftir ve her birinin ta'mı, lezzeti başka başkadır ve birbirine benzemezler. İşte bunun gibi insanda suret ve mâna itibariyle birbirine hiç benzemez, er biri hakikat bağının ayrı ayrı evleklerinde yetişmişler

ve kimi mü'min, kimi sadık, kimi kâzip, kimi salih kimi müfsid ve münafık olmuşlardır. Bunların suyu ve bahçivanları bir olduğu halde her biri ayrı tabiat ve ahlâktadırlar.

İşte Mevlânâ burada iman ve ikan ehlini safrana, münkirleri de şalgama benzeterek iman ve salâh erbabına hitaben : «Sen zağfiran ocağındasın, başkalarıyla ihtilât etme» buyuruyorlar

Yani insan kendi cinsinin hilâfıyla ülfet ve ihtilât ederse bozulur, ve kötü karin insanı daima fenalığa götürür.

Hülâsa, Hâlık bu geniş arzda herkesi bir ocakta yetiştirmiştir, birbirlerine karışm z.

Sonra Cenabı Pir, bu noktada misal âlemini mevzuubahs ederek «misal âlemi daha vâsidir, orada devler, periler gaip olurlar» buyuruyorlar. Burada misal âlemi hakkında tekrar kısaca malûmat verelim.

Ankaravi'ye göre misâl âlemi, bu âlem ile ruhlar âlemi arasında bir berzahtır. Nuranî olmakta ruhlar âlemine, inkısam ve tecezzi kabul etmekte cesedler âlemine benzer ve o âlemde her şeyin misali vardır.

Hülâsa; misal âlemi bu dünya ile kıyas edilemez. Onun genişliğine had yoktur. Orada sahra ve dağlar bizim vehim ve hayallerimize sığmaz.

Yine misal âlemi hakkında Ankaravî şerhinden. İbni Abbas'ın mutalaasını alalım. Buyuruyorlar ki: «Benim gibi orada dahi bir İbni Abbas vardır. Ve bu kâbe gibi ora da bir kâbe mevcuttur. Sonra Cabelka ve Cabelsa ismiyle iki şehir vardır ki; biri şarkî, biri garbidir. Bu iki şehrin bedia ve san'atlarına nihayet yoktur. Ben ona dahil oldum, genişliğine hayran kaldım. Bu âlemdeki sahralar o, yer yüzündeki ovaya nazaran: uçsuz, bucaksız denizde bir karakıl gibidir.»

Görülüyor ki. misal âlemi bu âlemden sonra daha mütekâmil bir âlem olup mutasavvifeye göre ölümden sonra oraya intikal edeceğiz. Şöyle ki: Ölümle. varlığı inhilâl edecek olan bu cesedin, bir de nuranî misali vardır ki, oraya intikal edecek olan işte bu nuranî misaldir.

***

Şaire, padişahın ihsanı ve Ebülhasan namındaki vezirin o ihsanı artırması

Şairin birisi, zamanın padişahından bir ihsana nail olmak için şiir yazarak götürdü. Padişah çok cömert ve ikram sahibi idi. Şaire bin altun verilmesini ve daha da ihsanlarda bulunulmasını emretti. Padişahın veziri dedi ki: «Bu çok azdır; hiç olmazsa on bin altun verilsin, Senin gibi avucu denize benzer bir padişah için bu bile azdır». Padişah bunun üzerine onbin altun verdi, elbiseler yaptırdı. Şair de bu ihsana minnet ve şükranda bulunmakla beraber, bir taraftan da bu

ikramın kimin gayretile olduğunu araştırmakta idi. Nihayet anlaşıldı, buna sebep olan, vezir Hasan idi. Şair bunu duyunca vezir için uzun bir kaside tertip etti, evine giderek vezire sundu. Bu kasidede padişahın hiç medhi, adı yoktu. Bir kaç yıl sonra şair yine yoksul düştü ve kendi kendine : «Darlık zamanında sınınmış olanı aramak, ona baş vurmak lâzım; yine padişaha derdimi arzederim» ; (Sîbeveyh) : Allah, sözünün türlü manâlarını anlatırken «Halk, hacet zamanında ona sığınır, çünkü başkasından istenileni de veren yine O'dur» demişti. Şair bunun üzerine bir kerre daha o ihsan sahibi padişaha yüz tuttu. Yaratıcı Tanrı, nasıl kendisine şükredilmesini isterse, insanın huyu da böyledir, o da kendisin öğülmesini ister. İşte bunun için şair bir şiir daha yazıp padişaha götürdü, sundu. Padişah yine evvelki âdeti veçhile «Bin altun verin» dedi. Fakat o cömert vezir bu dünyadan göçmüştü. Onun yerinde bir başkası vardı. Pek merhametsiz, pek hasisti. Hemen padişaha dedi ki : «Padişahım, çok masraflarımız var.. bu kadar bir meblağı vermek doğru değil. Ben o şairi, bu ihsanın onda birinin dörtte birisine razı ederim». Orada bulunanlar itiraz ettiler. Vezir : «Siz bana bırakın, ben onu öyle bir sıkarım ki, nihayet beklemeden usanır, bırakır gider» . Padişah : «Peki.. yalnız onu sevindir» dedi. Vezir şairi aylarca bekletti. Kış çıktı, bahar geldi.. halâ ihsandan bir ses yok. Şair bu beklemeden usandı, vezire : «Altun yok ise bana söv de canımı kurtar, bekleme beni öldürdü» diyordu. Nihayet vezir evvelki teklifi veçhile bin altunun onda birinin dörtte biri olan yirmibeş altunu şaire verdi. Bunun üzerine şair : «Evvelki ihsan hem peşin, hem çoktu. Bu hem geç, hem de bir deste diken» dedi.

Şaire dediler ki : « O cömerd vezir öldü.. Evvelki yapılan ihsan onun yüzündendi. Ölünce ihsanı da beraber götürdü. Bunu al da heman bu gece buradan git, yoksa bu inadcı Vezir elindekini de alır.. Senin haberin yok, bunu bile alabilmek için ne eziyetler çektik». Bunun üzerine şair: «Bu vezirin adı nedir?» diye sordu. Onlar da : «Adı Hasandır» dediler. Şair : «Ya Rabbi.. Onun adı da Hasan, bunun adı da... O, bir lûtf ve kerem menbaı idi, bunun çirkin sakalından yüzlerce ip örebilirsin. Padişah böyle bir veziri dinlerse kendisini de rüsvây eder, devletini de...»

NOT : Bu kıssada her iki vezirin ahlâk ve seciyesini gösteren Mevlâna ikisinin de yukarıki kıssada bahsedildiği gibi ayrı ayrı evleklerde bittiklerini, yani herşeyin hakikatini gösteren âyânı sâbitenin de surî nebatlar gibi ocak ocak olduğunu bildiriyor. O vezir kerem ocağında, bu vezir ise zillet ve hisset ocağında yetişmiştir.

*
* *

Mescidi aksanın inşası tamamlandıktan sonra Süleyman aleyhisselâmın hergün oraya gelerek ibadet etmesi ve orada bulunanları irşad eylemesi ve mescitte deva otları, kökleri bitmesi

Hazreti Süleyman her sabah mescidi aksaya gelir ve orada ibadet ederdi. Mescitte hergün bir yeni otun bittiğini görür ve o ota : «Adın nedir, neye faydan var?. Sen nasıl bir ilâçsın, kime ziyanlı, kime faydalısın?» gibi sualler sorardı. Her ot, adını söyler ve şuna can veririm, öbürüne zehir olurum; adım, kader levhinde şudur, diye cevap verirdi. Doktorlar da Süleymandan o otu öğrenirler ve ona göre tedavi yeparlar, tıbba ait bir çok kitaplar yazarlardı.

İşte bir çok ilimler bu arada nücum (kozmografya) ve tıb ilimleri peygamberlerin vahiyleriyle meydana gelmiştir. Yoksa aklı cüz'i mâna ve gayb tarafına yol alamaz. Nitekim Cenabı Pir, bu hakikati aşağıdaki mesnevilerinde gösteriyorlar :

Cüz'i akıl vahy olmaksızın yeniden bir şey icat edemez

1 — عقل جزئی عقل استخراج نیست ـ جز پذیرای فن و محتاج نیست

2 — قابل تعلیم وفهمست این خرد ـ لیك صاحب وحی تعلیمش دهد

3 — جمله حرفتها یقین از وحی بود ـ اول اولیك عقل آنرا فزود

4 — هیچ حرفت را ببین کین عقل ما ـ تاند او اموختن بی اوستا

5 — دانش پیشه ازین عقل اربدی ـ پیشهٔ بی اوستا حاصل شدی

Tercemesi :

1 — Aklı cüz'i bir şeyden hüküm çıkarabilecek bir akıl değildir. O, ancak ilim ve fen erbabının öğreteceği şeyleri kabul eder ve ona muhtaçtır.

2 — Bu akıl öğrenmeğe ve anlamağa kabiliyetlidir, amma bunu da ona, vahiy sahibi öğretir.

3 — Yakinen malûmdur ki bütün san'atlar evvelâ vahiyden doğmuştur. Fakat akıl onu da ziyadeleştirir, yani o sanatı daha mütekâmil bir şekle sokar.

4 — Dikkat et.. Bizim aklımız her hangi bir sanatı ustasız öğrenmeğe muktedir midir ?

5 — San'at bilgisi yalnız bu aklın eseri olsaydı ustasız olarak bir sanat meydana gelirdi.

İZAHI : Aklı cüz'i dediğimiz bizim aklımız başlı başına bir icad kudretine sahip değildir.

O, her şeyi, en basit san'atları bile evvelâ bir üstaddan öğrenecektir. İşte bundan anlıyoruz ki; bütün bilgilerin, san'atların aslı vahiydir. Evvelâ Allah vahiyle bir şeyin esasını tebliğ ve telkin ediyor, sonra beşer zekâsı onun üzerinde işliyor ve gittikçe ilerletiyor. Hülâsa insan aklında (batinî istihraç) denilen hiç görmeden, öğrenmeden kendi kendine bir şey yaratma kabiliyeti mevcut değildir. Bir icad gibi gördüğümüz büyük san'at eserleri yoktan meydana gelmiş değildir. Evveli vahiydir, sonra o eser tabiatta mevcut unsurları üzerine beşer zekâsının terkibi kudretinin tesirinden husule gelmiştir.

Bu bahis üzerine Ankaravî'nin Mesnevi şerhinde şöyle bir kayıt gördüm :

Çulhalık dediğimiz bez dokumayı evvelâ Peygamber Şit ihdas etmiş ve her akıl sahibi onun üzerinde işliyerek san'atı ilerletmiştir. Sonra ilmi nücum ve kitabet dediğimiz ilimler, Peygamber İdris tarafından konulmuş ve bilâhare kemal mertebesine doğru yürümüş ve yürümektedir.

Hülâsa; bu ilim ve san'at her iki Peygambere de vahiy olunmuştur.

***

Âlemde mezar kazıcılık ve mezar yok iken Kaabil'in mezar kazmayı bir kargadan öğrenmesi

Mezar kazma, adî bir san'at olup uzun düşünce ve düzenlerin mahsulü değildir. Fakat Kaabil, kardeşi Hâbil'i, kötü nefsine uyarak öldürünce ne yapacağını bilemiyerek; «ben, bu kana ve toprağa karışmış ölüyü ne yapayım, nasıl yok edeyim;» diye uzun müddet başının üstünde gezdirdi. Bir de gördü ki bir karga, ölü bir kargayı ağzına almış hemen havadan indi, tırnağıyla toprağı kazdı, nihayet ölüyü o çukura koydu ve üstünü toprakla örttü. Bunu görünce Kaabil kendine ta'n ederek : «Yuh olsun benim aklıma.. Bir karga bile bilgide benden üstün.,» dedi, ve Hâbil'i bu şekilde efneyledi.

NOT : Şimdi bu kıssaya dair (Maide) sûresindeki âyeti celileyi inceliyelim :

فطوعت له نفسه قتل اخيه فقتله فاصبح من الخاسرين فبعث الله غرابا يبحث فى الارض ليريه كيف يوارى سوأة
اخيه قال ياويلتى اعجزت ان اكون مثل هذا الغراب فاوارى سوأة اخى فاصبح من النادمين

Maali : (Kaabil nefsine uydu ve nefsi onu, kardeşini öldürmiye sevketti. Sonra Allah, yeri eşen bir kargayı gönderdi ki kardeşine ölü cesedin nasıl örtüleceğini göstersin. Oda; ne yazık bana.. Şu karga kadar aklım yok, bunun için kardaşımın cesedini gömemedim; dedi ve nadimlerden oldu.)

Görülüyor ki karga Kaabil'e, cesedin nasıl gömüleceğini göstermek için Hak tarafından gönderilmiştir. Zaten ibtidaî insan bazı şeyleri diğer mahlûkattan öğrenmiştir.

Şimdi Mevlânâ bir hırs yüzünden vukubulan bu katil münasebetiyle aklı cüz'i ile aklı kül arasındaki yüksek farkı ve müteakiben kaderin sırrı hakkında aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar :

Aklı kül hakkında

1 — عقل کل را گفت «مازاغ البصر» ـ عقل جزئی می کند هر سو نظر
2 — عقل مازاغست نور خاصکان ـ عقل زاغ استاد گور مردکان
3 — هین مرو اندر پی نفس چو زاغ ـ کو بگورستان برد نی سوی باغ
4 — جنبش هر کس بسوی جاذبست ـ جذب صادق نی چو جذب کاذبست

Tercemesi :

1 — Tanrı aklıkül hakkında (Mazagalbasar — Gözü hiç bir şeye meyletmedi) dedi. Fakat aklı cüz'i her tarafa bakar durur.

2 — Ehlullahın nuru, yani aklı, «Mazagalbasar» aklıdır; karganın aklı ise ancak ölülere mezar kazmayı talim eder.

3 — Ağâh ol.. karga gibi nefs arkasında koşma.. çünkü o, seni bağa, bahçeye değil, mezara götürür.

4 — Herkesin hareketi, kendisini çekenin tarafınadır; doğrunun çekişi, yalancının çekişine benzemez.

İZAHI : Cenabı Pir birinci beyitte, Necm suresindeki (17 — 18) inci Âyeti Celileye işaret buyuruyorlar. (مازاغ البصر وماطغى لقدرأى) من آيات ربه الكبرى) (Onun gözü hiç bir şeye kaymadı. Çünkü Rab'bısının en büyük âyetlerini gördü) yani Cenâbı Peygamberin gözü hakikatten başka hiç bir yere meyletmemişdir. Çünkü Hak'kın (Mazagabasar) ile ifade ettiği Nuru Muhammedî veya aklıküllün sahibi Peygamber, Tanrı'nın en büyük âyetlerini, yani surî ve manevî ibret verici nice alâmetlerini müşahede ettiği için daima Rab'bisine teveccüh etmiş, başka hiç bir şeye iltifat göstermemiştir. Sonra onun yolunda giden evliyaullahın aklı da, aklı küldendir. Bunlarda masivaya meyletmiyerek Mazagalbasar sırrına mazhar olmuşlar, yani Peygamber gibi, dünyanın hiç bir zevkî ve hatta ahiretin huri ve cenneti bile onların iltifatından hariç kalarak, gönül gözleri ancak Hak'ka nazır olmuştur. Âklı cüz'i erbabına gelince; onların gözleri ancak şehevata saplanmış ve akılları,

en yüksek idrâk karşısında ancak karganın aklı gibi mezar kazmayı sezebilmekten ileriye gidememiştir.

Şimdi Mevlânâ bu hakikati ifadeden sonra nefsanî şehvetler peşinde koşanlara hitap ederek : O akıl seni hakikat gülzarına değil, ancak mezara götürür; buyuruyorlar ve herkesin, en büyük iradeye sahip Hak'kın tasarrufu altında olup daima onun cazibesine tabi olduğunu ve kaderin gizli bulunduğunu aşağıdaki mesnevileriyle izah ediyorlar.

İnsan kaza ve kaderin sırrını çözemez

1 — میروی که گرهی که در رشد ـ رشته پیدائی وآنکت می کشد

2 — اشتر کوری مهار تو امین ـ تو کشش می بین مهارت را مبین

3 — کرشدی محسوس جذاب ومهار ـ پس نماندی این جهان دارالغرار

4 — کاو کر واقف ز قصابان بدی ـ کی پی ایشان بدان دکان شدی

5 — یا بخوردی از کف ایشان سپوس ـ یا بدادی شیر شان از چاپلوس

6 — پس ستون این جهان خود غفلتست ـ چیست دولت کین دودو بالتست

Tercemesi :

1 Bazan dalâlette ve bazan da doğru yolda gidersin Ne seni sürükleyip götüren ip meydanda, ne de çeken.

2 — Sen kör bir devesin. Seni sürükliyen yuların değil. O, bundan emin ve berîdir; sen çekeni gör, yuları değil.

3 — Eğer çeken ve yular meydanda olsaydı bu cihan aldanma yeri olmazdı.

4 — Öküz, kasapların ne yapacağına evvelden vakıf olsaydı onların ardı sıra dükkâna nasıl girerdi?.

5 — Yahut onların elinden nasıl kepek yer ve yine onların yüzüne gülmesine aldanarak nasıl süt verirdi?

6 — Nihayet bu cihanın direği gaflettir. Devlet nedir? «Dev» yani koş, «let» yani dayak manasına olup, ikisi birden yani devlet, dayağa koş demektir.

İZAHI ; İnsan hayatta bazan yolunu şaşırmış, bazan da doğru yol üzerindedir. Fakat bu adalet ve hidayete bizi götüren kudretli el görünmez Bunun için insan bir kör deveye benzer ki onu bu hayatta sürükliyen, yuları yalnız ihtiyarı değil, yuları çekendir. Fakat biz çe-

kiciyi yani asıl büyük kudreti görmediğimizden bizi çekeni yular zannederiz.

Yani sebep üzerinde durarak hakiki fâili göremeyiz. Eğer asıl çekeni görebilseydik kaza ve kaderin sırrı tamamiyle açılarak bize her şey evvelden malûm olurdu. Bu gizlenmiştir ve bu gizliliğin hikmeti de şudur:

Eğer çeken kudreti evvelden görerek her şey bize açılsaydı, yapacağımız işin ayıbını ve kötülüğünü evvelden sezerek çarpınmaz ve çalışmazdık, o vakit da bütün dünya işleri mutlak bir atalet içinde kalırdı. İşte bunun için kaza ve kader gizlenmiş ve bütün nizamı âlem bu sır üzerine kurulmuştur.

Mevlâna bu hakikati diğer bir şekilde ifade ederek : Eğer, diyorlar, öküz, kasapların kendisini niçin beslediğini ve onu neden tavladığını bilseydi kasabın peşi sıra salhaneye gider miydi, işte bu gaflet derece derece bütün varlık âlemini birbirine bağlamış ve birbirinden istifadeyi sağlamıştır.

Hülâsa yukarda dediğimiz gibi bu dünya evi gaflet direği üzerine kurulmuştur. Bu âlemde devlet diye aldandığımız mansıp, servet, şan ve şeref; şükretmez, iyi kullanmaz isek neticede bizi büyük bir darbeyi felâkete sürükler. Fakat gafletimiz; gelecek olan devletin sonunda zufelâkete sürükler... hur edecek felâketi bize önceden göstermediği için onu elde etmiye koşar, didiniriz ve o devlete nail olunca da hoşlanır ve gururlanırız. Halbuki netice felâkettir. Böyle olmasa, yani her şeyin ayıbını evvelden sezebilseydik bu defa da katiyen koşmaz ve çalışmazdık, o vakit âlemin nizamı tamamiyle bozulurdu. Hülâsa insan kemâlinin derecesi, gafletten kurtulması derecesiyle ölçülür.

Asıl devlet; gönül devleti, gönül zenginliğidir.. Amma bu da pek az kimseye nasip olmuştur. Diğer bütün insanlar gaflet içinde koşacaklardır.

Sonra Mevlânâ, burada bir lâfz sanatı yaparak diyorlar ki : Dev, deviden masdarından emri hazır olup koş manasına gelir; let, ise darbe demektir. Şu halde devlet önce koş, sonunda dayak ye, manâsına gelmektedir.

Bütün işlerimiz kaza ve kaderin hükmüne bağlıdır.

1 — تو بجد کاری که بکرفتی بدست ـ عیبش این دم بر تو پوشیده شدست

2 — زان همی تانی بدادی تن بکار ـ که بپوشید از تو عیبش کردکار

3 — بر تو کر پیدا شدی زو عیب وشین ـ زو رمیدی جانت بعد المشرقین

4 — حال کاخر زوپشیمان میشوی - کر بود این حالت اول کی دوی

5 — چون قضا آورد حکم خودبدید - چشم واشد تا پشیمانی رسید

6 — این پشیمانی قضای دیکرست - این پشیمانی بهل حق را پرست

7 — ور کنی عادت پشیمان خورشوی - زین پشیمانی پشیمان تر شوی

8 — نیم عمرت در پریشانی رود - نیم دیکر در پشیمانی رود

9 — ترك این فکر وپشیمانی بکو - حال ویار وکار نیکوتر بجو

10 — ورنداری کار نیکوتر بدست - پس پشیمانیت بر فوت چه است

11 — کر همی دانی ره نیکو پرست - ورندانی چون بدانی کین بدست

12 — بد ندانی تا ندانی نیك را - ضد را ازضد تو آن دید ای فتا

13 — چون بدی عاجز پشیمانی زچیست - عاجزی را بازجو کز جذب کیست

14 — عاجزی بی قادری اندر جهان - کس ندیدست ونباشد این بدان

Tercemesi :

1 — Sen bir işe ciddiyetle sarıldığın zaman o işin aybı o zaman sana örtülüdür.

2 — Bu sebepten dolayı bütün vücudunu o işe vererek canla başla çalışırsın. Çünkü Tanrı o işin aybını sana örtmüştür.

3 — Eğer o işin aybı o vakit sana görünseydi canın ondan ürker keşke bu işle aramda doğu ile batı kadar uzaklık olsaydı, der idin.

4 — Nihayet nadim olduğun hal daha evvel hasıl olsaydı hiç o işe koşar mıydın?

5 — Ne vakit kaza hükmünü gösterirse göz açılır ve peşimanlık gelir.

6 — Bu peşimanlık ta ayrı bir kaza ve kaderdir. Bunu bırak!. Hak'ka tap.

7 — Eğer bu peşimanlığı kendine âdet edersen evvelce yaptığın peşimanlığa da daha ziyade peşiman olursun.

8 — Ömrünün yarısı perişanlıkla, öbür yarısı da peşimanlıkla geçer,

9 — Bu fikri, bu peşimanlığı terket... İyi bir hal içinde iyi bir dost, iyi bir iş ara..

10 — Eğer elinde iyi bir iş tutmıyorsan peşimanlığın ne içindir. Neyi fevt ettin ki peşiman oluyorsun.

11 — Eğer iyi yolu biliyorsan ona tap!.. Bilmiyorsan kötüyü nereden biliyorsun.

12 — Kötüyü bilmedikçe iyiyi bilemezsin. Zira zıd, zıddıyla görülebilir ey yiğit.

13 — Mademki âcizsin, peşimanlık nedendir. O halde bu âcizlik, kimin takdirinden geliyor, ona dön.

14 — Cihanda kaadirsiz âcizliği kimse görmemiştir ve olamaz.. Bunu böyle bil.

İZAHI : Bundan evvelki izahta da anlattığımız gibi kaza ve kader sırdır. Onun için herkesin, yaptığı işin aybına evvelden vakıf olması imkânsızdır. Eğer bir işin aybını evvelden görebilseydik kimse bizi o işi yapmağa sevkedemezdi. Hakikatin sırrı çözülemez. Kaza ve kaderin sırrını açanlar, ancak derece derece Ehlullahtır.

Şimdi bahse girelim : Kaza ve kader bize daima örtülü olduğuna göre, kaderin icabı zuhur edince, yani yaptığımız bir işin aybını görünce peşiman oluyoruz. Keşke şöyle yapmasaydım, falanla arkadaşlık etmeseydim, vesaire gibi türlü nedamet halleri gösteriyoruz.

İşte Mevlâna bu noktada buyuruyorlar ki; peşimanlıkta bir başka kaza ve kaderdir. Eğer her işin neticesinden daima peşiman olursan, yahut nedamet ederek bıraktığın işi sonradan iyi görmiye başlıyarak keşke bırakmasaydım, keşke nedamet göstermeseydim der, durursun; ömrünün yarısı perişanlık ve felâketle, yarısı da peşimanlıkla geçer. Bunun için evvelden iyi iş, iyi arkadaş ara.

Eğer iyi bir iş tutmamışsan peşimanlığın neyi kaybettiğin için oluyor. Kötü işin neticesine peşiman olunmaz. Eğer iyi yolu bilmiyorsan kötüyü nereden bileceksin. Çünkü her şey zıddıyla anlaşılır.

Beyaz olmasa siyahı nereden bileceğiz, dost olmasa düşmanı nasıl anlıyacağız. Şu halde iyiyi de, fenayı da bilmiyorsan tam bir acz içindesin. Mademki âcizsin, peşimanlığın manâsı kalmaz.

Şuraya kadar verdiğimiz izahattan şu netice çıkıyor ki insan âcizdir. Aczi de kaza ve kaderin iktizasındandır.

Asıl büyük kudret kaza ve kaderin Yüce Hâlikındadır. Hayrın da, şerrin de Hâlikı O'dur, Hiç bir kimsenin, ilâhi tevfik olmaksızın taatı ve günahları terke nefsinde hakiki bir kudret yoktur. İnsan her dilediğini yapmağa kaadir ve muhtar değildir. Buna kaadir olabilmesi, Hak'kın ona kudret ve ihtiyar vermesine bağlıdır. Bundan, insan ih-

tiyarında da serbest değildir gibi bir cebri makbul olduğu manâsı açıkca görülmektedir.

***

Gülistanın içinde başı dizinde olduğu halde murakabeye varan bir sofînin kıssası

Sofinin birisi bir bağda derunî bir neş'e bulmak için yüzünü dizine dayamış, varlığının derinliklerine dalıp gitmişti. Küstahın birisi onun bu uyku şeklindeki murakabesinden canı sıkılarak dedi ki : «Ey sofî.. Ne uyursun.. Başını kaldır da şu üzüm çubuklarına, ağaçlara, yeşilliklere bak. Tanrı'nın emrini dinle ki; O, Allah'ın rahmet eserlerine nazar edin», buyurmuştur.

Bunun üzerine sofî o herzevekiline : «Ey heveskâr kişi.. Tanrı'nın rahmetinin eseri gönüldedir. Dışarıda olanlar ancak onun eserlerinin eserleridir. Hariçte olan bütün güzellikler, gönlün letâfetinin akisleridir» dedi.

NOT : Kıssada Rûm sûresindeki şu âyeti celileye işaret buyurulmaktadır :

فانظر الى آثار رحمة الله كيف يحيي الارض بعد موتها ان ذلك لمحيي الموتى وهو على كل شيء قدير

(Allah'ın rahmet eserlerine nazar eyle. Arzı öldükten sonra nasıl ihya ediyor. Ölüyü dirilten Tanrı, her şeyi yapmağa kadirdir).

Şimdi Mevlâna bu kıssa üzerine aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar.

Hakikat ve güzellik gönüldedir, dışarıda değil

1 — باغها وسبزها درعین جان - بر برون عکسش چو بر آب روان

2 — آن خیال باغ باشد اندر آب - کو کند از لطف آب آن اضطراب

3 — گر نبودی عکس آن سرو وسرور - پس نخواندی ایزدش دار الغرور

4 — این غرور آنست یعنی این خیال - هست از عکس دل وجان رجال

5 — جمله مغرور آن برین عکس آمده - بر گمانی کین بود جنت کده

6 — می گریزند از اصول باغها - بر خیالی می کنند آن لاغها

7 — چونکه خواب غفلت آیدشان بسر - راست بینندو چه سودست آن نظر

8 — پس بگورستان غریو افتاد و آه - تا قیامت زین غلط را حسرتاه

9 — ای خنك آنرا که پیش از مرگ مرد - جان او از اصل این رز بوی برد

Tercemesi :

1 — Bağlar, yesillikler, ayni canda yani gönüldedir. Hariçte olan bağ ve bostanlar akar suya vuran akislere benzer.

«Yani hariçdeki eşya suya nasıl aksederse, gönüldeki tecelliyat da âleme öyle akseder»

2 — O görünenler bağın suda görünen hayali gibidir. Onların suyun yüzündeki kımıldanışları kendilerinden değil, suyun letafetindendir.

3 — Eğer o dildeki neşe selvisinin aksi olmasaydı Allah dünyaya aldanış yeri demezdi.

4 — Bu aldanış şudur: Yani bu hayalden ibaret olan âlem o yüksek ricalin can ve gönlünün aksiyle mevcuttur, müstakil varlığı yoktur.

5 — Bütün aldananlar bu aksi, bu hayali cennet zannederek,

6 — asil bağlardan kaçmışlar ve bir hayalle eğlenip kalmışlardır.

7 — Ne vakit gaflet uykusu başa gelince, yani bitince uyanmışlar ve doğruyu görmüşlerdir amma ne fayda var,

8 — Nihayet kabristana bir feryad ve bir ah düşerek kıyamete kadar bu aldanmalarına hasret çeker, dururlar,

9 — Ne mutlu o kimseye ki, ölmezden evvel öldü; onun canı bu üzümün aslından bir koku aldı.

İZAHÎ : Alemde gördüğümüz bağlar, bahçeler, yeşilliklerin aslı bizim gönlümüzdedir. Hariçde gördüğümüz şeyler suya akseden hayaller gibidir. Yani bu letâfet, bu güzellik, dışardeki hayalde değil, insânı kâmilin gönlünde tecelli eden Allah'ın esma ve sıfatının nurundadır. Dışarıdaki bütün güzellikler o nurun eserlerinin eserleridir. Binaenaleyh âlem o nurun feyzinden letâfet bulmaktadır. Bu hakikatin en açık delili olarak şunu gösterebiliriz. Ne vakit kalbimiz durgun ve bir gam içinde olduğu zaman bütün bedialar güzellikler bize zerre kadar bir neşe vermez; fakat gönlümüz açık ve neşeliysek külhanda olsakta zevkimize halel gelmez. İşte bu gafletimizdir ki, bize bu gölgeleri asıl varlık, asıl cennet zannettirerek aldatıyor. Nitekim : (وما الحيوة الدنيا الا متاع الغرور) Âyeti Celilesi veçhile dünya hayatı bir aldanış metaından başka bir şey değildir. Fakat bir gün (الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا) Hadisi Şerifince bu vücudu, iztırarî ölümle terkedince hakikati göreceğiz.

Amma ne fayda vardır ki, iş işden geçecek ve mezarlarımızdan

«eyvah ne kadar aldanmışız» diye tahassür feryadları çıkacaktır. Evet ölüm bir intibahtır amma bu uyanmamız ariyet hayattaki idrakimiz nisbetinde olacaktır. Asıl yüksek seziş, ölümden evvel ölmek, bu fanî vücuttan geçerek hakikate tamamiyle karışmaktır. Şüphe yoktur ki: bu idrâk, iztırarî ölümle hasıl olan intibahın nisbet kabul etmez üstündedir. Şu halde biz ehlullaha nisbetle âmâyız. Nitekim (ومن كان فى هذه اعمى فهو فى الآخرة اعمى) âyeti celilesi veçhile burada âmâ olanlar ahirette de âmâdır.

***

Mescidi Aksa'nın bir bucağında keçi boynuzu bitmesi ve Süleyman aleyhisselâmın gamlanması

Süleyman yine mescidi Aksada bir bucakta yeni bir otun bittiğini gördü. O kadar taze ve güzel bir ot idi ki yeşilliği gözü alıyordu. Ot, Süleymana selâm verdi, O da aldı. Sonra Süleyman ona dedi ki : «Ey ot.. Adın nedir?.. Ağızsız, dudaksız söyle!..»

Ot cevap verdi : «İsmim harnuptur (Keçi boynuzu)».

Süleyman : «Sende ne gibi bir hassa var?».

Harnup : «Benim bittiğim yer yıkılır, viran olur. Ben, şu sudan ve topraktan yapılmış evin (mescidin) yıkıcısıyım» dedi. Bunun üzerine Süleyman ecelin geldiğini anladı. Dedi ki : «Ben hayatta iken bu mescid yıkılmaz, şu halde ölümüm yakındır ve mescit ben ölünce yıkılacaktır.»

Şimdi bu kıssa üzerine Mevlânânın aşağıdaki mesnevilerini inceliyelim.

Gönül bedenin secdegâhıdır

— مسجدست آن دلكه جسمش ساجدست - يار بد خرنوب هر جا مسجدست

— يار بد چون رست در تو مهر او - هين ز او بگريز كم كن گفت و گو

— بر كن از بيخش كه گر سر بر زند - مر ترا و مسجد ترا بر كند

4 — هرچه نفست خواست دارى اختيار - هرچه عقلت خواست آرى اضطرار

5 — زيركى بفروش وحيرانى بخر - زيركى ظنست وحيرانى نظر

6 — خويش ابله كن تبع مى روسپش - رستكى زين ابلهى يابى وبس

7 — زيركى چون باد كبر انگيز تست - ابلهى شو تا بماند دل درست

8 — ابلهى نى كو بمسخركى دوتوست - ابلهى كو واله وحيران هوست

Tercemesi :

1 — Bedenin secdegâhı olan mescit, gönüldür. Kötü dost her yerde gönül mescidinin harnubudur.

2 — Kötü dostun muhabbeti kalbinde bittimi, ondan kaç, onunla konuşma..

3 — Onun muhabbetini kalbinden sök at... Eğer baş verirse seni ve senin mescidini kökünden söker, mahv ve harap eyler.

4 — Nefsin neyi isterse onu bilâ ikrah yaparsın amma, aklın istediği şey gelince onu yapıp yapmamakta ıztırarım var, dersin.

5 — Akıl ve zekâyı sat da hayranlığı al.. Akıl, zan ve kıyastan barettir, hayranlık ise görüş...

6 — Kendini ahmak yerine koy ve ona tabi olarak yürü... Ancak böyle kurtulabilirsin.

7 — Akıl ve zekâ kibir verir. Ahmak (saf) ol ki gönlün dürüst kalsın.

8 — Ahmak dediğim, o herkese iki kat maskara olan kimsenin abdallığı değildir. Ben bundan kalb selâmetine sahip ve ona hayran olan kimseyi kasdediyorum.

İZAHI : İnsan; kalbiyle, kalbinin yüksekliği, temizliği ile insandır. Bunun için kalb veya gönül, bedenin bir mescidi gibidir ki, cisim ona secde eder. Gönül Allah'ın evidir. O'nu ancak gönülde buluruz. Bir kötü dost gönüle girdimi, artık (harnub)un bittiği yer gibi orası viran olmağa mahkûmdur. Kötü dost da harnup gibidir. Onun muhabbetini kalbden atmadıkça, kalb, hayat bulmaz

Hülâsa; nefsin arzuları, şehvetleri gönlün ölümüdür.

Mevlânâ burada buyuruyorlar ki: nefsin bir şey istedi mi, onu heman yaparsın; bunu yaparken âcizlikten bahsetmezsin ve bu işi ben yaptım, muvaffak oldum, kazandım falan diye böbürlenir ve kendinde ihtiyar görürsün. Halbuki,. Hak'ka taâtte bulunmağa gelince, muztar olduğunu söyliyerek; bırakmıyorlar ki yapayım, dersin, ve sana bu hususta nasihatte bulunanlara akıllılık göstererek bin dereden su getirirsin. İşte Âdem Hak'ka karşı derin bir itaatle : «Ya Rab'bi.. Ben nefsime zulm ettim» dediği halde, Şeytan, Âdeme, secde etmemek hususunda aklına bağlandı, beni sen iğva ettin, diye cebre gitti ve huzurdan tard olundu. Bunun için Hak'kın emirlerine itaatte ukalâlık etmek şeytanın kârıdır. Halbuki burada, iman ehline yakışan aşktır, hayrettir. Bunun için Mevlânâ : «Aklın zanna ve kıyasa tabi olan hü-

kümlerine bağlanıp kalma!.. Aşk da hayranlık da kıyas yok, tamamiyle görüş vardır. Akıl dalâlete götürebilir amma, aşk daima Hak'kın yolundadır» buyuruyorlar ve müteakiben; akıl, insanı kibre sevkettiği halde aşk ehlinin daima mahviyetkâr ve dürüst olduğunu beyan ederek «Hayranlık ve aşk içinde âdeta bir ahmak ol, amma ahmak dedimsa bundan aşk ve hayreti kastettim. Halka iki kat maskara olan nadanı değil..

Yani öyle bir selâmeti kalbe sahip ol ve öyle bir teslimiyete gir ki; bu aşk ile, bu hayretle kendi mecazî varlığından haberin olmasın» diyorlar. Aşağıdaki mesneviler bu hakikatı bir daha teyid ediyorlar :

Mayası bozuk kimselerin elinde mal, ilim ve mansıp fitnedir

1 — بدگوهر را علم وفن آموختن ـ دادن تیغی بدست راهزن

2 — علم ومال ومنصب وجاه وقران ـ فتنه آمد در کف بد گوهران

3 — مال ومنصب ناکسی کاربدست ـ طالب رسوائی خویش او شدست

4 — یا کند بخل وعطا ها کم دهد ـ یاسخا آرد بنا موضع نهد

5 — ره نمی داند قلاووزی کند ـ جان زشت اوجهان سوزی کند

6 — احمقان سرور شدستند وزبیم ـ عاقلان سرها کشیده در کلیم

Tercemesi :

1 — Cevheri bozuk, cibilliyetsiz kişiye ilim ve fen öğretmek, yol kesiciye kılınç vermek gibidir.

2 — İlim, mal ve mansıp, mayası bozuk kimselerin elinde fitnedir.

3 — Adam olmıyanın eline bir mal veya mansıp geçti mi, kendi rüsvaylığını istiyen yine kendisi olur.

4 — Çünkü ya hasis olur, ihsan edilecek yerlere noksan verir, yahut cömertliğini yerine yapmaz, ehliyetsizlere ihsanda bulunur.

5 — Yol bilmiyen, kılavuzluğa kalkışırsa, onun kötü ruhu bütün cihanı yakar.

6 — Ahmaklar başa geçince âkiller korkularından başlarını kilime (abaya) çekmişlerdir.

İZAHI : İnsanlar arasında bedmaye dediğimiz cibilliyetsiz kimseler vardır ki, onların ilim ve fen öğrenmesi ve mal ve mevki sahibi olması kendileri için de, mensup oldukları cemiyet için de büyük bir felâket ve zarardır.

İlim ve zenginlik bunların hile ve fenalıklarını şeytanî zekâlarını, cesaretlerini artırarak daha şumullü ve daha ezici bir şekle sokar ki, cahillerin zararı bunlar kadar olamaz. Sonra bu şerirlerin eline geçen mal bütün nefsanî heveslerini artırarak yalnız kendilerini rüsvay etmekle kalmaz, ya hasistir kendilerinden bir kimse istifade etmez, yahut bütün cömertliklerini kendileri gibi azgınlara yaparak felâket bütün bir cemiyete sirayet eder. Hele bunlar bir de millete rehberlik mevkiinde olursa memleket baştan başa yanar, harap olur.

Hülâsa; ilim, mal, mevki ehliyetsizlerin elinde bir fitne ve fesattır. Bunun için dağdaki şakinin eline kılınç vermek bedmayelere ilim öğretmekten ve mansıp vermekten daha az zararlıdır. Çünkü yol kesicinin şekaveti mahduttur. Bunların zararları ise bütün bir cemiyete şamildir. Bunun için Mevlânâ buyuruyorlar ki : «Ahmaklar, hava ve heves sahibi kimseler bir yerde baş oldular mı namus ve zekâ erbabı onların şerlerinden kilime bürünürler, yani inzivaya çekilirler.»

Aşağıdaki bahis bu hakikati etraflıca izah etmektedir.

*
* *

(Ya eyyühelmüzzemmil) in tefsiri

(یا ایها المزمل قم اللیل الا قلیلاً نصفه او انقص منه قلیلاً اوزد علیه ورتل القرآن ترتیلاً)

Bu âyeti celile Müzzemmil sûresindedir.

Mealî : (Ey esvabına veya kilime bürünen.. Gecenin az bir mikdarından maadasında kalk!.. gecenin yarısı veya yarısından az bir kısmında veya yarısından fazlasında ibadet et ve Kur'anı fesahatle oku) buyurduktan sonra aşağıya doğru (Onların dediklerine sabret ve kendilerinden münasip bir surette uzaklaş... Biraz mühlet ver.. Onlar için acıklı azaplar vardır).

Bu âyeti celilenin nuzulüne sebep olarak bazı âlimler şu iddiada bulunmaktadırlar . Kureyşin ileri gelenleri Cenabı Peygambere iman etmediler ve bununla da kalmıyarak birgün bir araya toplandılar ve dediler ki : «Bunun için kiminiz kâhin, kiminiz şair, kiminiz mecnun, kiminiz yalancı diyorsunuz. Halbuki bunların hiç birisi onda yoktur. Bari öyle bir sıfat isnad edelim ki bize herkes muvafakat etsin. Bunun üzerine Velid bin Muğire : Ben şöyle bir düşüncedeyim. Ona, sahir diyelim. Zira sahirin şanı odur ki, dostu dosttan ayırır, nice harukulâde şeyler gösterir. Bu sanat tamamiyle Onda mevcuttur, bu sözü herkes kabul eder» dedi ve bu isnadda hepsi ittifak ettiler. Cenabı Peygamber, bu sözleri işidince çok müteessir oldu ve saadethanelerine gelip bir kilime bürünerek yattılar. İşte bu âyeti celile o vakit nazil olmuştur.

Şimdi Hazreti Pir bu kıssa üzerine aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar ki, kısım kısım terceme ve izahına çalışalım :

Kâfirler karşısında Peygamberin sıkıntısı ve Tanrının hitabı

1 — خواند مزمل نبی را زین سبب ـ که برون آ از کلیم ای بوالهرب

2 — سر مکش اندر کلیم و رومپوش ـ که جهان جسمیست سر گردان تو هوش

3 — وقت خلوت نیست اندر جمع آی ـ ای هدی چون کوه قاف و تو همای

4 — بدر بر صد فلك شد شب روان ـ سیر را نگذارد از بانك سگان

5 — طاعنان همچون سگان بر بدر تو ـ بانك می‌دارند سوی صدر تو

6 — نی تو گفتی قائد اعمی براه ـ صد ثواب واجر یابد از اله

7 — هین روان کن ای امام المتقین ـ این خیال اندیشگان را تا یقین

Tercemesi :

1 — Tanrı, Peygambere bu sebepten okudu : «Ey ürküp kaçan, kilimden dışarı çık».

2 — Başını kilime çekme, yüzüne örtme!... Cihan başı dönmüş bir cisim, sen bu cisme akılsın!...

3 — Halvet vaktı değildir, topluluğa gel!... Hidayet Kafdağına benzer, sen ise hüma kuşusun...

4 — Bedr (ayın ondördüncü gecesi), feleğin göksünde geceleri yürür, köpeklerin sadasından dolayı seyrinden geçmez.

5 — Sana ta'n edenler (yarıştıranlar), senin bedrine karşı köpekler gibidir, senin nurlu göksüne doğru ürüp duruyorlar.

6 — Sen demedin mi ki, körü yedenler Tanrı'dan yüz sevap ve ecir bulurlar.

7 — Ey takva sahiplerinin imamı!.. Bu hayale kapılanları yakin makamına kadar götür.

İZAHI : Yukarıda bahsedildiği üzere Mekke ileri gelenlerinin, Peygamberi türlü vasıflarla bilhassa sihirbaz vasfıyla incitmeleri üzerine Tanrı ona şöyle hitap ediyor : «Ey kilime bürünen, kalk!.. Bu âlem sensiz, cansız ve akılsız bir cisimdir. Ona sen ruh bahşediyorsun. Şimdi inziva ve halvetin zamanı değildir. Topluluğa gel ve onları hidayete davet et!..».

Bu ilâhî hitap, halkı irşad için yalnız Peygambere değil, her devrin mürşidlerine, fadıl ve münevverlerine de şâmildir. Yani Peygamberler gibi vaktin kemal ve salâh sahibi insanları da kendi âlemine çekilip halkı cehaletin karanlığında bırakamazlar; eğer alâkasız kalırlarsa sorumludurlar. Zira bunlar : «Ümmetimin âlimleri, İsrail oğullarının Peygamberleri gibidir» hadisi şerifi veçhile Peygamberlerin varisleridir.

Sonra Cenabı Pir, Kureyş ayanının bu iftiralarına karşı Peygambere buyuruyorlar ki : «Ay, tam bedr halinde nurlar saçarken, köpekler ışığa karşı nasıl ürerlerse, o müfterilerin sözleri de senin nuruna karşı bir av'avedir. Ay, nasıl köpeklerin sadasına karşı bir lâhza seyrini durdurmazsa, senin hidayet nurunda kalbleri aydınlatmaktan biran fariğ olmıyacaktır. Sen, körün elinden tutupta onu yedenler bir çok sevaba nail olurlar» buyurmadın mı? O halde bu kalb gözü körleşmiş olan âsilere, müşriklere Hak yolunu göster!.. ve onları alelâde bilgilerden «Hakkalyakin» e ulaştır da artık onlar şek ve şüpheden tamamiyle kurtulsunlar...

Şimdi Mevlânâ aşağıdaki mesnevileriyle de Tanrının Cenabı Peygambere hitabını şöyle tasvir ediyorlar :

Kıyamet ve Sûr

1 — خیز دردم تو بصور سهمناك ـ تا هزاران مرده بر روید ز خاك

2 — چون تو اسرافیل وقتی راست خیز ـ رستخیزی ساز پیش از رستخیز

3 — هر که گوید کو قیامت ای صنم ـ خویش بنما که قیامت نك منم

4 — درنگر ای سائل محنت زده ـ زین قیامت صد جهان قائم شده

5 — ور نباشد اهل این ذکر و قنوت ـ پس جواب احمق ای سلطان سکوت

6 — ز آسمان حق سکوت آید جواب ـ چون بود جانا دعا نا مستجاب

Tercemesi :

1 — Kalk da bu korkunç sur'a sen nefhet ki binlerce ölü, topraktan yüz göstersin.

2 — Sen vaktin İsrafilisin; dogruca kalk da, kıyametten evvel bir kıyamet kopar.

3 — Ey Sanem (Ey güzel yüzlü put), sana, hani.. Nerede kıyamet, derlerse kendini göster, kıyamet ben'im, de..

4 — Ey mihnetlere düşen soru sahibi, dikkat et!.. Bu kıyametten yüzlerce cihan kopmada...

5 — Bu takva ehli olmasa ahmağa verilecek cevap, sükûttur, sultanım!..

6 — Eğer duamız kabul olunmazsa Hak'kın göğünden sükûtla cevap verilir, canım...

İZAHI : Ey şanı yüce olan nebi!... Kıyametten sonra İsrafilin sûru üflenince nasıl bütün ölüler mezarlarından fışkırarak amellerinin hesabını vermek için huzuru ilâhîye toplanacaklarsa, sen de vaktin İsrafilisin, senin, bu ölü gönüllere ebedî hayat veren davetin de İsrafilin sûru gibidir. Yani senin yüce varlığında büyük kıyamet kopmuş, mevti iradî ile hakikî hayata ulaşmışsın!.. Kalk da gönüller, senin varlığında her şeyin hakikatini olduğu gibi görsünler...

Şimdi bu noktayı daha iyi izah edebilmek için kıyamet hakkında tasavvuf ehlinin mutalaalarını inceliyelim :

«Kıyamet öldükten sonra tekrar ebedî hayata ba's olunmak demektir.» Ehlullaha göre kıyamet üç kısma ayrılır :

1 — İnsan, tabiî ölümle öldükten sonra dünya hayatında ne hal üzere idiyse öyle ba's olunur. Nitekim Cenabı Peygamber bir hadisi şerifinde : (كما تعيشون تموتون وكما تموتون تبعثون) Maali : (Nasıl yaşamış iseniz öyle ölürsünüz, nasıl ölmüş iseniz öyle ba's olunursunuz) buyuruyorlar. Demek ki, dünyada iken amel, fikir, idrâk itibariyle ne isek ahirette de öyle haşrolunacağız. Şu halde burada âma olan ahirette de âmadır, âyeti celilesi veçhile «burada gafil isek, orada da gafletteyiz.» Evliyaullah bu kıyamete küçük kıyamet, derler. Görülüyor ki, ferdin ölümü onun kıyametinin kopması demek olup (من مات فقد قامت قيامته) (Herhangi bir insanın ölümü onun kıyametidir) hadisi şerifi de bu hakikate işaret buyurmaktadır.

2 — Mevti iradî ile olüm : Bu, salikin nefsi emmaresinin bütün şehevattan geçerek dünyada iken hakikate erişmesidir. Bu kıyamet hakkında En'am sûresindeki şu âyeti celileyi inceliyelim :

(او من كان ميتا فاحييناه وجعلنا له نورا يمشى به فى الناس كمن مثله فى الظلمات)

Meali : (Ölü, yani dalâlette iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında doğru yolda yürümesi için nur verdiğimiz kimse karanlıklarda kalan kimse gibi midir?). İşte mevti iradî ile önlenler yani henüz tabiî ölümle ölmedikleri halde nefsin bütün hevesatından geçenler, tamamiyle dalâletten kurtulmuşlardır. Bu yaşayış ve bu gezişleri surî olup kendilerî bütün hüviyetleriyle hakikat âlemindedirler, dünyada iken uhrevî makamlarını görürler.

3 — Bu kıyamet, mevti iradiden sonra insanın en ileri makam olan Allah'ta fanî olmasıdır. Buna kıyameti uzma-tammei kübra denilir. İşte Hazreti Fahri âlem bu mertebeye erişmiş olduğu için hakikî hayatın en yüce mertebesine ba's olunacaktır. Bunun için en büyük kıyamet onun varlığında kopmuştur. Mevlânanın : «Kıyamet nerede.. derlerse, yüce şahsiyetini göster» buyurmaları da bunun içindir.

Şuraya kadar bahsettiğimiz kıyamet manevî kıyamettir. Bu kıyamet, ferdi olarak insanın tabiî veya iradî ölümle ne olacağını görmesidir. Bir de umumî kıyamet var ki, onda insanla birlikte bütün mükevvenatın cismen ve sureten tamamiyle mahvolması ve herkesin umumî şekilde haşrolunmasıdır. Bu kıyamette herkes tekrar hayat bulacaktır amma bu hayat cismîdir. Eğer dediğimiz gibi âlemde iken mevti iradî ile kalb ve ruh hayat bulmamış ise yalnız hayatı hayvaniye ile haşrolunur. Hülâsa, herkes bu haşre olduğu gibi gelir.

Şimdi Mevlâna; Kıyametin sırlarını bu şekilde izahdan sonra Hak lisanından Cenabı Peygambere hitaben : «Ey, nebilerin sultanı!.. Eğer Mekke âyanı, senin bu yüksek irşadını anlamıyor ve sana iftira ediyorlarsa etsinler, ne derlerse desinler, ahmağa verilecek cevap sükûttur». Nitekim ehliyetsizlerin kabul edilmiyen dualarına da Hak'dan gelen cevap ancak sükût olmuştur. Çünkü ahmağa anlıyamıyacağı hakikatten bahse kalkışmak akıllının şanından değildir amma Cenabı Hak her şûrezara rahmetini vererek orayı faziletlendirdiği gibi; kabul etsin, etmesin her nâehli Hak yoluna davet etmek de mürşidlerin kârıdır. Sen kalk!.. O müşriklere Hak yolunu göster. Mümkündür ki, İlâhi hidayete mazhar olurlar.

***

Cevabı terk de cevaptır

Cevap vermemek de cevaptır, sözü, ahmağa verilecek cevap susmaktır, sözünü tekid eder. Aşağıdaki kıssa bunu izah etmektedir.

Bir padişahın; aklı ölmüş, şehveti dipdiri bir kölesi vardı. Padişahın ince hizmetlerini bırakarak kötü düşüncelere dalar ve yaptığını da iyi sanırdı. Nihayet bir gün padişah : «Bunun nafakasını azaltın eğer dırıltı ederse kullar arasından ismini silin» dedi. Kölenin aklı az, hırsı çoktu. Nafakasının kesildiğini görünce kızdı, serkeşleşti ve padişaha kin ve savaşla dolu bir mektup yazdı. Eğer aklı olsaydı düşünür, sukin ve savaşla dolu bir mektup yazdı... Eğer aklı olsaydı düşünür, suçunu görür, kendini affettirirdi. Böyle yapmadı. Nasıl bir eşek, eşekliği yüzünden evvelâ bir ayağı, serkeşlik etti mi nihayet iki ayağı boynuna bağlanırsa köle de öyle oldu. Eğer evvelâ bir ayağı bağlandığında ses çıkarmasa, rıza gösterseydi, bu akibete düşmezdi.

NOT : İnsan bir suç işledi mi dünya ve ahirette onun cezasını

mutlaka görecektir. Bunun için uğranılan cezanın kendi kötü fiillerinin eseri olduğunu bilerek derhal istiğfar etmelidir. İşte insan bunu bilemediği için cezaya karşı şiddetle aksülamalde bulunur ve böyle yaptıkça daha büyük cezalara uğrar. Eğer hırsına mağlûp olmıyarak tevbe etseydi, şüphesiz kurtuluş yoluna girerdi.

İşte Mevlânâ bu kıssa münasebetiyle bir hadisi şerifi işhad ederek, insanların muhtelif bölümlere ayrıldığını ve her kısmın vaziyetini aşağıdaki mesnevileriyle izah buyuruyor ar :

Bir hadisin tefsiri

1 — درحديث آمدكه يزدان مجيد - خلق عالم را سه كونه آفريد

— يك كروه راجمله عقل وعلم وجود - اوفرشته ست اونداردجز سجود

3 — يك كروه ديكر از دانش تهى - همچوحيوان از علف درفربهى

4 — اين سوم هست آدمى زادوبشر - از فرشته نيم او نيميش خر

5 — وين بشرهم زامتحان قسمت شدند - آدمى شكاند وسه امت شدند

6 — يك كروه مستغرق مطلق شدست - همچو عيسى باملك ملحق شدست

7 — قسم ديكر باخران ملحق شدند - خشم محض وشهوت مطلق شدند

8 — مانديك قسم دكر اندرجهاد - نيم حيوان نيم حى با رشاد

9 — روزوشب درجنك واندر كش مكش - كرده چاليش آخرش با اولش

Tercemesi :

1 — Hadiste gelmiştir ki; Allah âlemdeki bütün varlığı üç kısım üzerine yaratmıştır.

2 — Bunlardan bir kısım, tamamiyle akıl, ilim sahibi ve cömerttirler; bunlar meleklerdir ve kendileri Allah'a secdeden gayri hiç bir iş tutmazlar.

3 — İkinci diğer bir güruh ise her türlü bilgiden mahrumdur, boştur. Bunlar hayvanlardır ki ancak yem yemekle semirirler.

4 — Üçüncü kısım ise Âdem oğullarıdır, Bunların yarısı Melektendir, diğer yarısı eşekten...

5 — İnsanlarda dünyada, sınanmak için bir takım bölümlere ayrılmışlardır. Bunlar şeklen âdemdirler, fakat üç kısma ayrılmışlardır.

6 — Bir kısım Allah'ta fani ve müstağraktırlar. Bunlar İsa gib meleklere katılmışlardır.

7 — Diğer güruh ise eşeklere katılmış olanlardır. Bunlar tamamiyle gazaptan ve şehvetten ibarettir.

8 — Kalan üçüncü kısma gelince, bunların yarısı hayvan, yarısı doğru yolda olup,

9 — Gece ve gündüz sonları evvelleriyle kavga halindedir. Yani nefisleriyle insanî ruhları mücadeleddir ve daima bir keşmekeş içindedirler.

İZAHI : Peygamberimiz bir hadisinde mahlûkatı üç kısma ayırmaktadır. Bunlardan bir kısmı (cismi lâtif) dediğimiz meleklerdir.

İkinci kısım ise hayvanlardır.

Üçüncü kısma gelince, bunlar da insanlardır.

İnsan da üç bölüğe ayrılıyor. Bunlardan bir kısmı nefse ait her türlü arzu ve şehvetten tamamiyle sıyrılmışlar ve Allah ile beraber olmuşlardır. Artık bunların dünya malıyla, mansıbıyla velhasıl hiç bir şeyi ile alâkaları yoktur. Çünkü nefsi, bu azılı düşmanı, yıkmak gibi büyük bir mücahede yaparak bu mertebeye erişmişlerdir.

İkinci bölük ise, gazap ve her türlü nefsanî şehvetten kendini alamamıştır. Hırs, bunların basiretlerini tamamiyle bağlamış ve kör kalmışlardır.

Üçüncü bölüğe gelince; Bu kısım insanlar bazan hayvanlık vasfı gösterirler, bir taraftan da doğru yola girerler. Bunlarda nefsi emmare ile akıl ve ruhu insanî daima mücadele halindedir. Sonra son beyitlerde, insanın ahiri evveliyle mücadeledir, kaydından maksat şudur. Ruh ve akıl, cisimden evvel halkolunmuştur. Binaenaleyh sonra gelen nefs; evvel olan akıl veya ruhi insanî ile mücadele halinde demektir. Yani, bazan akı. nefse galiptir, bazan da nefis akla galebe eder. İşte asıl büyük mücadele budur ve bu mücadelede galebe eyliyerler melekelerden üstündür. Çünkü melekte nefsi emmare olmadığı için böyle bir mücahede yoktur. İşte ehlullahtan sonra hakikî insan, mücahede ile nefse galebe eden bu insandır. Buna ulaşamazsak yalnız şeklen insan kalırız.

Aşağıdaki mesneviler bu hakikati daha yüksek bir şekilde izah ediyorlar.

Hırs ve şehvete müptelâ olanlardan Cibrillik vasfı gider ve böyle olanlar hayvandan aşağıdırlar

1 — وصف جبريلى درايشان بودرفت - تنك بودآن خانه وآن وصف زفت

2 — او ز حيوانها فزونتر جان كند - درجهان باريك كاريها كند

3 — خرده كاريهاى علم هندسه - يانجوم وعلم طب وفلسفه

4 — كه تعلق باهمين دنيا ستش - ره بهفتم آسمان بر نيستش

5 — اين همه علم بناى آخرست - كه عماد بود كاو و اشترست

6 — علم راه حق وعلم منزلش - صاحب دل داند آنرا يادلش

7 — پس درين تركيب حيوان لطيف - آفريد وكرد بادانش اليف

8 — نام «كالانعام» كرد آن قوم را - زانكه نسبت كو بيقظه نوم را

9 — روح حيوانى ندارد غير نوم - حسهاى منعكس دارند قوم

10 — يقظه آمد نوم حيوانى نماند - انعكاس حس خود ازلوح خواند

11 — همچوحس آنكه خواب آنرا ربود - چون شد او بيدار عكسيت نمود

12 — لاجرم اسفل بود از سافلين - ترك اوكن «لا احب الافلين»

Tercemesi :

1 — Onlardan Cibrillik vasfı gitti; çünkü o ev dardı ve o san'at ta büyüktü. [Sığamadı]

2 — O, hayvanlardan fazla can çekişir, ince işlere girişir.

3 — Hendesenin inceliklerini, ilmi nücumu, tıbbı, felsefeyi bilir.

4 — Çünkü onun ancak dünya ile alâkası vardır, yedinci kat göğe çıkmağa yolu yoktur,

5 — Bütün bu bilgiler ahır yapmağa yarar, bu da öküz ve devenin varlığının direğidir.

6 — Tanrı yolunun ve Tanrı menzilinin ilmini, ancak gönül sahibi veya onun gönlü bilir.

7 — İşte Hak, hayvanı lâtifi (insanı) bu terkipte yarattı ve onu bilgi ile ülfet ettirdi.

8 — O kimseler için de hayvan gibi dedi, çünkü uyanıklığın uyku ile ne münasebeti var.

9 — Hayvanî ruhda ancak uyku vardır ve bu kısım insanlarda aksine duygular vardır.

10 — Uyanıklık geldi ve hayvanî uyku kalmadı mı, kendi evvelki duygusunun aksini levhde okur.

11 — Tıpkı uykuda olan kimsenin duygusu gibi ki, uyandığı zaman rüyada gördüğünün aksini görür.

12 — Bunlar, nihayet aşağılık olanlardan daha aşağıdır; onu bırak ben batanları sevmem.

İZAHI : İnsanda haddi zatinde melekûtiyet sıfatı mevcuttur. Fakat gazap ve şehvet, nefsi emmarenin arzularına esir olmak, o vasfı izale eder. Nitekim (كل مولود يولد على فطرة الاسلام) hadisi şerifi de bunu göstermektedir ve burada İslâmdan maksad dini İelâm değil, mutlak olarak İslâm kelimesinin manâsıdır. Yani insan doğarken iyi bir kalbe ve salim bir ruha malik ve her türlü kötülüklerden azâde olarak dünyaya gelmektedir. Fakat yukarıda dediğimiz gibi nefsi emmare insanı; meleklikten, hayvaniyete götürüyor. Öyle ki bu kabil insanlar her türlü san'ata ve zahirî ilme vakıf olsalar; meselâ; hendesenin, tıbbın, felsefenin bütün inceliklerini bilseler, ilimlerini kötülük âleti yaptıkça, kalb selâmetinden ve ruhanî letafetten mahrum oldukça, hayvandan daha kötüdürler. Çünkü bu ilimlerin ancak dünyevî faydaları mevcuttur. Ruhun yüce âlemlere yükselmesine hizmet edemezler. Bütün bu bilgilerden, meselâ hendese, Mevlânamızın tabirince ahır yapmağa yarar, yani ancak hayvanî hayata hizmet eder. Tanrı'ya götüren ilmiledün ise ancak gönüldedir. İşte bu ilim insanı hidayete götürür. Beşeri kötülükler ancak bununla giderilir. Cemiyet, ancak bu ilimle ahlâkî yüksekliğe erişir. Zaten Hak da; lâtif bir hayvan olan insanı bu yükseklikte yaratmış, fakat dediğimiz gibi nefsi emmare onu aşağılatmıştır.

Hülâsa; manânın bütün şümuliyle kalb selâmetine sahip olmıyan şehvet esirleri, En'am sûresindeki şu âyeti celile veçhile : (اولئك كالانعام بل هم اضل) Onlar hayyanlar gibi, belki onlardan da daha dalâlettedir) tamamiyle uykudadırlar. Çünkü hakikî uyanıklığın alâmeti bu değildir. Bunlar dünyada gördükleri şeylerin bir hayalden ibaret olduğunu bilmezler. İdrâkleri daima aksinedir. Kendileri uykudadırlar. Halbuki uyanık olduklarını sanırlar. Mevcudu, madum, madumu mevcud görürler. Nimet bildikleri, nıkmet; ve nıkmetleri nimettir. İşte Mevlânâ bunların hayattaki hallerini uykudakilerin hallerine benzetiyor. Şöyleki; insan, uykuda iken gördüğü rüyadan uyanınca, müşahedelerinin tamamiyle aksini görmektedir. Meselâ, rüyada büyük bir mansıba eriştiğini ve büyük bir şerefe sahip olduğunu gören bir insan bu müşahedelerine tamamiyle inanır, fakat uyanınca, vaziyet tamamiyle aksinedir. İşte dünya hayatı da yukarıdaki bahislerde geçtiği veçhile (hulmü naim) yani uyuyanın rüyası gibidir. Şu halde uykuda rüya görmek, rüya içinde rüya görmektir.

Netice şudur ki : yüksek akıl ve kemâle sahip olan insanlar, nihayet rüyada görünenler gibi uyanınca uful edecek, sönecek şeylere inan-

maz ve kıymet vermezler. Onlar baki olana bağlıdırlar, hayale değil...

* * *

Kur'an müminlerin imanını arttırdığı gibi kalblerinde nifak hastalığı olanların da kötülüğünü ziyadeleştirir

Maalini başlık olarak aldığımız bu âyeti celile Tevbe sûresinin sonlarına doğrudur.

« واذا ماانزلت سورة فنهم من يقول ايكم زادته هذه ايماناً فاماالذين آمنوا فزادتهم ايماناً وهم يستبشرون. واماالذين فى قلوبهم مرض فزادتهم رجساً الى رجسهم وماتوا وهم كافرون»

Maali: (Bir sûre indirildiği zaman münafıkların içlerinden bazısı bu sûre hanginizin imanını artırdı) derler. Müminlere gelince, onların imanlarını artırır ve surenin nuzulünü birbirlerine müjdelerler. Kalblerinde hastalık olanların ise küfürleri, murdarlıkları arttıkça artar.)

Yine Bakara suresinde « يضل به كثيراً ويهدى به كثيراً »

Maali: (Allah bir çoklarını dalâlette bırakır, bir çoklarına da hidayet nasip eder.)

Mevlânâ bu dalâlet ve hidayetin nihayet bir istidat meselesi olduğunu aşağıdaki mesnevileriyle beyan buyuruyorlar :

İnsanın huyunu değiştirmeğe istidadı vardır, ama hayvanın yoktur.

1 — زانکه استعداد وتبدیل ونبرد ـ بودش ازپستی وآنرا فوت کرد

2 — باز حیوانرا چو استعدادنیست ـ عذر او اندر بهیمی روشنیست

3 — زوچو استعدادشدکان رهبرست ـ هرغدایی کو خورد مغز خرست

4 — کر بلا درخورد او افیون شود ـ سکته و بی عقلیش افزون شود

Tercemesi :

1 — Çünkü hayvanî ruha sahip olan insanın bu ruhu değiştirmeye ve onunla savaşmağa istidadı vardı amma aşağılığından dolayı o istidadı fevtetti.

2 — Amma hayvanda istidad yoktur, ve hayvanlıktaki özrü apaçıktır.

3 — insana yol gösteren bu istidad gitti mi hangi gıdayı yerse yesin eşek beynidir.

4 — Biladır yese afyon olur, kalbindeki illet ve akılsızlığı artar.

İZAHI: Yukarıdaki bahislerde söylediğimiz gibi insan, nefisle mücadele ederek hayvanî ruhun daha üstünde melekûtiyet vasfını alabilir ve fenalıklarını iyiye tebdil edebilir. Zaten bu istidadla yaratılmıştır. Fakat nefis daima galip ve onun arzuları bütün varlığı teshir ettiği için nefs düşkünü olanlar bu ilâhî istidadı gaip etmektedirler. Halbuki hayvanda böyle bir istidad yoktur. Bunun için hayvanlar mazurdurlar. İnsanda ise böyle yüksek bir kudret mevcut olduğu halde onu fevtetmesi ve hayvanî ruhta kalması özür sayılamaz. Bunun için nefsi emmarenin şehevatı içinde kalanların fenalıkları, ihtiyarla, akıl ile olduğu için hayvanın şerrinden daha üstündür.

Hülâsa; hidayet kaynağı olan melekûtiyet istidadını gaip edenler ne yerlerse yesinler gıdaları, eşek beyni gibi hamakat menbaı olur. Hatta biladır (aklı kuvvetlendiren bir deva) yeseler afyon kesilerek akıllarını alır ve kendilerini ateh ve sefahete götürür. Ne okusalar hilelerini kuvvetlendirir, nihayet hidayet kaynağı olan Kur'an bile onların şenaatini artırır. Şerlerinden Allah'a sığınalım.

* * *

Akıl ile nefsin mücadelesi

Mevlânâ bu sürhte akıl ile nefsin mücadelesini, mecnun'un devesiyle savaşmasına benzetir. Mecnun Leyla'ya ulaşmak için devesinin üstünde daima ileriye gitmeğe uğraşır, deve de yavrusunun muhabbetiyle geriye gitmek isterdi. Mecnun, Leyla'nın sevdasıyla bazan kendinden geçince yani aklını Leyla'nın sevdasına kaptırınca, deve, yuların gevşemesini fırsat bilerek geriye, yavrusuna doğru koşar, bir zaman sonra Mecnun kendine gelince, evvelce bulundukları yerden fersah fersah geride olduklarını anlardı. Nihayet Mecnun bir gün dedi ki: « A, deve!.. ikimiz de aşıkız amma aşklarımız aykırı. Artık biz birbirimizle yoldaşlığa lâyık değiliz, çünkü birbirimizin yolunu vuruyoruz.»

NOT : Burada akıl Mecnun, nefis ise devedir. Deve yavrusuna yani tenin şehvet ve arzularına koşar. Akıl ise ileriye, hakikate gitmek ister. Bu mücadelede ekseriya nefis galebe ederek aklı geriye çeker. Fakat müştehiyata değil hakikî aşka ulaşanlar uzun mücadeleden sonra uyanırlar ve tenin arzusundan sıyrılırlar.

Şimdi Mevlânâ bu kıssa üzerine Mecnun ağzından şu mesnevileri irad buyuruyorlar:

Can ve tenin meyilleri

1 — جان زهجر عرش اندر فاقهٔ ـ تن ز عشق خارین چون ناقهٔ

2 — جان کشاید سوی بالا بالها ـ درزده تن درزمین چنکالها

3 — تاتو بامن باشی ای مردهٔ وطن ـ پس زلیلی دورماند جان من

4 — روزکارم رفت زین کون حالها ـ همچو تیه وقوم موسی سالها

5 — خطوتبی بود این ره تا وصال ـ ماندهام در رهزشتست شصت سال

6 — راه نزدیك وبماندم سخت دیر ـ سیر کشتم زین سواری سیرسیر

Tercemesi :

1 — Can, arşın hicriyle yoksulluğa düşmüş, ten ise diken aşkıyla deveye dönmüş...

2 — Can yükseklere kanadlar açmada, ten ise yere çengeller urmaktadır.

3 — Ey surî vatanın aşkıyla ölen deve!.. Sen benimle oldukça, canım Leylâ'dan uzak kalıyor.

4 — Musa'nın kavminin nice yıllar Tih sahrasında kalışı gibi, ben de seninle zamanımı kaybettim, bu hallere düştüm.

5 — Bu yol visale ulaşmak için iki adımlık idi, fakat senin hilen yüzünden altmış yıl geç kaldım.

6 — Yol yakın, fakat ben çok geç kaldım. Bu süvarilikten (ten devesine binmekten) artık adamakıllı doydum ve usandım.

İZAHI: Ruh; arşdan, ulviyetten gelerek bu cisme büründüğü için, bu fanî âlemde daima yoksul kalmış ve arşın nurlu gıdasından mahrum olmuştur. Halbuki ten, devenin dikene düşkünlüğü gibi yeyip içmeğe müştaktır. Can yüksekten geldiği için yükseklere uçmak ister, halbuki tenin bütün zevkleri yerdedir. Bunun için yerin zevk ve müştehiyatına bağlanmış, bütün varlığıyla oraya çengellenmiştir.

İşte, Leylâ'nın aşkıyla, Leylâ'da Hak'kın tecellisini gören Mecnun, deveye «Sen süflî âleme bağlısın, ben seninle beraberaber oldukça bu tecelliden uzak kalıyorum. Öyle ki : Musa'nın hidayet yolundan uzaklaşan Beni İsrail, nasıl Tih sahrasında dalâletin karanlık çıkmaz sokağı içinde her gün akşama kadar yürüyüp ilerlediklerini zannettikleri halde sabahleyin yine ayni yerde olduklarını görerek kırk sene serseri dolaştıkları gibi, ben de seninle beraber olunca, Leylâ'nın iki adımlık vuslatı, beni 60 yıl geciktirdi», diyor ki, bundan nefsi emmarenin duzağına tutulan insanın pek yakın olan ilâhî vuslata ömrü boyunca erişemiyeceği kasdedilmektedir.

Nihayet Mecnun bu hakikati anlayınca kendisini deveden attı ve : «Artık ne zamana kadar bu derdden yanıp yakılacağım» dedi. Kosko-

ca ova onu sıktı, nihayet kendisini bir taşlığa attı. Öyle bir atıştı ki,
bedeni ezildi ve ayağı kırıldı. Ayağını bağladı ve : «Şimdi bir top gi-
bi onun deyneği önünde yuvarlanır giderim» dedi. Bundan maksad, nef-
siemmareyi ve onun müştehiyatını yere vurarak ezmek ve onun tuza-
ğından kurtularak Hak'kın iradesi önünde onun cazibesine tabi ol-
maktır.

Bu noktada ehlullahın şu iki mertebesini izah edelim.
Mecnunun, devede iken yani ten mevcud iken Hak'ka takarrubu
ancak (seyri ilâllah) yani salikin kendi irade ve ihtiyarıyla sa'y edip
Hak'ka yönelmesi demektir.

Halbuki deveden kendini taşlığa atması, artık bütün irade ve ih-
tiyardan tamamiyle sıyrılarak vücudu, vücudu Hak'da fanî kılması de-
mektir ki, bu da (seyri billâh) dır. Bu mertebede salik, artık Hak'la
beraber seyreder ki, bu, ancak Allah'ın cazibesine bağlıdır:

***

Bir soyguncunun, koca sarıklı bir fakihin sarığını kapması

Fakihin biri sarığının büyük ve kalafatlı görünmesi için bir takım
bez ve elbise parçalarını kavuğunun içine doldurmuştu. Bu şekilde
halkın hürmetini çekecekti. Bir gün fakih, sabah erken medreseye gi-
derken, soyguncunun birisi birdenbire fakihe hücum ederek kavuğunu
kaptı ve dört nala kaçıyordu. Fakih arkasından bağırdı: «Ey oğlum
şu sarığımı ver!.. bir şey bulmuş gibi dört nala gidiyorsun amma pe-
şiman olacaksın, hele bir içini aç da bak!..» Hırsız, biraz daha gittik-
ten sonra sarığı açtı? İçinden kirli, eski bez parçaları döküldü. Niha-
yet elinde ancak yarım arşın bez kaldı. Hırsız kızdı ve sarığı yere
vurarak: (A, hilebaz adam!.. ben bunun içini ne bileyim. Nihayet be-
ni işimden, gücümden ettin) dedi ve bırakıp kaçtı.

İşte Mevlânâ bu hikâye ile görünüşe aldanma ve onun cazibesine
tutulmanın akibetini aşağıdaki mesnevileriyle anlatıyorlar:

Dış yüzü hoş görünen dünyanın vefasızlığı — işin sonunu görme —

1 — همچنین دنیا اکرچه خوش شکفت ـ بانك هم زد بی وفائی خویش کفت

2 — کون میکوید بیامن خوش پیم ـ وآن فسادش کفته رومن لاشیم

3 — ای زخوبی بهاران لب کزان ـ بنکران سردی وزردی خزان

4 — کز تن سیمین تنان کردت شکار - بعد پیری بین تن چون پنبه زار

5 — ای بدیده لوتهای چرب خیز - فضلهٔ آنرا ببین در آبریز

6 — مر خبث را گو که آن خوبیت کو - بر طبق آن نغز و آن ذوق و بو

7 — بس انامل رشك استادان شده - در صناعت عاقبت لرزان شده

8 — زلف جعد مشکبار عقل بر - آخر آن چون ذنب زشت خنك خر

Tercemesi :

1 — Dünya böyledir. Gerçi hoş ve lâtif açılır amma neticede vefasızlığını da bağırarak söyler.

2 — Oluş derki: Bana gel, ben ardımda hoş izler bırakıyorum. Fakat o oluşun bozuluşu fesadı da der ki: Geç!.. ben hiç bir şey değilim.

3 — Ey baharın güzelliğinden dudağını ısıran!.. hazanın soğuğundan sararan yapraklara bak.

4 — Gümüş bedenli güzellerin vücudu seni avladı ise, ihtiyarladıktan sonra bir de pamuk tarlasına benziyen bedene bak...

5 — Ey nefis, yağlı yemekler görmüş kimse!.. Onların artığını abdeshanede gör.

6 — O pisliğe deki senin o güzelliğin, tabak üzerindeki letafetin, o hoş kokuların, hani nerede?...

7 — Nice üstadların kıskandığı san'atkâr parmaklar, akibet titremeye başlamışlardır.

8 — Nice akıl alıcı misk kokulu kıvırcık zülüfler, en son, boz eşeğin kuyruğuna dönmüştür.

İZAHI : Dünya öyle hilebazdır ki, insana evvelâ dış cepheden hoş ve lâtif görünür. Fakat vefasızdır. Görmüyor muyuz .. hangi şey baki, hangi şey daima güzeldir. Baharın gönüller çeken güzelliği, nihayet hazan olmuyor mu? Nice güzellerin ipek saçları, kıvrım kıvrım zülüfleri, döküle döküle nihayet boz bir merkep kuyruğuna dönmüyor mu? Seni teshir eden güzellerin vücudu, ihtiyarlayınca pamuk tarlasına benziyor. Hani o güzellikler, edalar, nazlar nerede?..

Şimdi karşınızda öksürüklü, hırıltılı, solmuş, ölü bir çehre var. Sonra süslü bir sofranın üstünde sanatın binbir çeşid örneğini veren tabaklar üzerindeki leziz yemekler ne hale gelmiştir. Onu git de abdesthanede gör.

San'atın ruhları teshir eden, güzelliklerini işliyen san'atkârlara bak. O parmaklar şimdi tir tir titremektedir.

Şu halde her şey fani olduğuna göre sönecek olanlara sevgi ne boş şey...

İşte Mevlânâ daima önü değil, sonu görün diyor, ve kıssadaki sarık tasviriyle de içi nifak ve hile ile dolu; dışı süslü püslü münafıkları, riyakârları anlatıyor. Onların kafalarındaki bilgileri ise, ancak zahiri ilimlerin üç beş fersude kaide kırıntılarına benzetiyor. Aşağıdaki mesneviler de yine bu bahsi tamamlamaktadır.

Erkeğin kadına üstünlüğü ileriyi iyi görmesindendir.

1 — فضل مردان بر زنان ای بوشجاع - نیست بهر قوت و کسب وضیاع

2 — ورنه شیر و پیل را بر آدمی - فضل بودی بهر قوت ای عمی

3 — فضل مردان بر زن ای حالی پرست - زان بود که مرد پایان بین ترست

4 — مرد کاندر عاقبت بینی خمست - اوز اهل عاقبت چون زن کمست

Tercemesi :

1 — Erkeklerin kadınlara üstünlüğü yalnız maddi kuvvet ve kazanç bakımından değildir.

2 — Eğer böyle olsaydı arslan ve fil de Ademden daha üstün olurdu, ey ammi...

3 — Ey hâle tapan, yani yalnız bu anı gören!.. Erkeğin kadın üzerine fazileti, onun, sonu daha iyi görmesindendir.

4 — Bir erkek ki, sonu görmekte eğri büğrüdür; âkibeti görenlere nazaran kadın gibi noksandır.

İZAHI : Erkeğin kadından daha üstünlüğü (الرجال قوامون على النساء) (Erkekler kadınlar üzerine kavvamdır) âyeti celilesiyle de sabit olup bu hakikat ilmen de anlaşılmıştır. Âyetteki «kavvam» kelimesi doğru manasına da gelmekte olduğundan bu üstünlük erkeğin yalnız maddi kuvvet itibariyle olsaydı; bizden, güç ve kuvvet itibariyle çok üstün olan filin, arslanın, daha efzal olması lâzım gelirdi.

Asıl üstünlük, ileri gören, her hangi bir işin âkibetini sezebilen zekânın kudretindedir. İşte erkek bu noktada kadından üstündür. Kadın (müstesnalarından sarfınazar) daima hale bağlıdır ve tefekkürden ziyade hislerine, hayallerine mağlûp olduğundan derin tefekkürün icabı olan âkibeti görmekten mahrumdur.

İşte Mevlânâ akibeti görmiyerek daima halde kalan erkekleri de bu

noksanlıkları itibariyle kadınlara benzetmektedir. Çünkü böyle bir erkek fikirden ziyade hislerine tabidir ve lüzumsuz heyecanlar onu derin düşünmekten alıkoymuştur.

Müteakiben Cenabı Pir; bize en yüksek rehberliği yapacak olan şu düsturu koyuyorlar:

1 — درجهان هرچیزچیزی میکشد - کفر کافر را ومرشد را رشد

2 — کرتونشناسی کسی را از ظلام - بنکر اورا کوش سازیدست امام

1 — Âlemde her şey, kendi tab'ına münasip olan şeyi çeker; küfür kâfiri, rüşd sahibi de mürşidi çekmektedir.

2 — Eğer sen, bir kimseyi cehl karanlığıyla anlayamamışsan o kimsenin kendisine imam yaptığı, yani her işinde ona uyduğu adama bak.

Beyitlerin izahına ihtiyaç yoktur. Bu iki beyit hayatın en büyük düsturudur.

***

Ârifin, Tanrı nurundan gıdası var.

Hazreti fahri kâinat ekseriya oruç idiler. Bir hadisi şeriflerinde: «Ben' Rab'bımın nezdinde konuk olurum. O' beni doyurur ve suvarır», «Açlık Tanrı yemeğidir. Tanrı doğruların bedenlerini onunla diri kılar» buyurmuşlardır.

NOT: Oruç esnasında maddeten bir kuvvet hissettiğimiz gibi ayrıca ruhanî bir zevk de duyarız. Açlık aklı kuvvetlendirir, şuuru daima diri bir halde bulundurur. Bunun için âriflerin en kuvvetli yemeği açlıktır.

Şimdi Hazreti Pir, yukarıda, bir insanın hüviyeti, konuştuğu kimse ile tezahür eder, buyurmuşlardı. Kezalik bir kimsenin tabiatı da taam ve gıdasıyla anlaşılır, diyorlar, ve aşağıdaki mesnevilerinde bu hakikati bir daha teyid ederek dünya ehline güvenilmemesini ve nefsi emmerenin öldürülmesini tavsiye ediyorlar:

Nefis ahdinde durmaz

1 — زانکه هرکره پی مادر رود - تابدان جنسیتش پیدا شود

2 — آدمی‌را شیر از سینه رسد - شیر خر را نیم زیرینه رسد

3 — عدل قسامست وقسمت کردنیست - این عجب که جبرنی وظلم نیست

4 — جبر بودی کی پشیمانی بدی - ظلم بودی کی نکهبانی بدی

5 — روز آخر شد سبق فردا بود - رازمارا روز کی کنجا بود

6 — ای بکرده اعتماد واثقی - بردم وبر جابلوس فاسق

7 — قبهٔ بر ساختستی ازحباب - آخر آن خیمست بس واهی طناب

8 — زرق چون برقست اندرنور آن - راه نتوانند دیدن رهروان

— این جهان واهل او بیحاصلند - هردواندر بی وفایی یکدلند

10 — زادهٔ دنیا چو دنیا بی وفاست - کرچه رو آرد بتون آن رو قفاست

11 — اهل آن عالم چو آن عالم زیر - تا ابد درعهد وپیمان مستمر

12 — خوددو پیغمبر بهم کی ضدشدند - معجزات از یکدکر بستدند

13 — کی شود پژمرده میوهٔ این جهان - شادیٔ عقلی نکردد اندهان

14 — نفس بی عهدست زان روکشتنیست - اودنی وقبله کاه او دنیست

Tercemesi :

1 — Her yavru anasının arkasından gider, bununla da cinsiyet tezahür eder.

2 — İnsanın sütü göğüsten gelir, eşeğin sütü ise bedenin aşağı yarısından akar.

3 — Tanrı taksimcidir, her şeyi adaletle O bölüştürür. Şaşılacak şey şu ki, bu taksimde ne cebir ve ne de zulüm vardır.

4 — Eğer cebir olaydı peşimanlık olur muydu? Zulüm olaydı Tanrı'nın koruyuculuğu nasıl olurdu?

5 — Gün geçti, ders yarına kaldı; bizim sırrımız hiç güne sığar mı?

6 — Ey, bir fasıkın riyasına, yaltaklanmasına kapılarak ona itimad eden!..

7 — Sen, su tanelerinden bir kubbe düzmüşsün amma, o, öyle bir çadır ki, ipleri çok kuvvetsiz, güvenilemez.

8 — Hile ve riya yıldırıma benzer, yolcular onun ışığında yolu göremezler (parlar geçer).

9 — Bu âlem de ve bu âlemin ehli de boştur, her ikisi de vefasızlıkta gönül birliği etmişlerdir.

10 — Dünyanın oğlu da dünya gibi vefasızdır. Gerçi zahiren yüz gösterir amma o, yüz değil kafadır.

11 — Fakat o âlemin (ahiret âleminin) ehli, o âlem gibi ebedî olarak ahd ve peymanlarında dururlar.

12 — İki peygamber birbirleriyle hiç zıd olur mu, hiç bir birlerinin mucizelerini kaparlar mı?

13 — O Cihanın meyvesi nasıl solar, nasıl bozulur; akla mensup olan neşeye keder gelemez.

14 — Nefis ahdinde durmaz. Bu yüzden dolayı onu gebertmelidir. Onun kendisi de alçak kıblegâhı da..

İZAHI: Yukarıki bahiste cinsiyetin çok kuvvetli olan cazibesini izah etmiştik. Cenabı Mevlânâ, bu sürhde de tekrar bu meseleye temas ederek, her yavru anasının ardından gider, bu hareket cinsiyet cazibesinin en mühim tezahürüdür, buyuruyorlar.

İnsanla eşeğin hilkat ve tabiat farkını izah ederken; hakimi mutlak, insanın sütünü vücudun yukarı yarısında bulunan göğüsten verdiği halde, eşeğin esfelden gelmektedir; diyorlar.

Görülüyor ki; Hâlık, (الذی خلق فسوی والذی قدرفهدی) â y e t i celilesi veçhile her şeyi halk ve tesviye ettikten sonra onun şan ve istidadına göre yol vermiştir. Yani mahlûkun tefekkürü, kabiliyeti, gıdası, yaşayış tarzı hep yaratılıştaki istidat derecesine bağlıdır. Binaenaleyh Hâlık öyle bir kassamdır ki, her şeyi herkesin istidad ve kabiliyetine göre taksim etmiştir. Nitekim (نحن قسمنا بينهم معيشتهم فى الحياة الدنيا) (Onların dün-hayatındaki rızıklarını aralarında biz taksim ettik) âyeti celilesi buna işarettir.

Sonra bu taksimde ne cebir ve ne de zulüm vardır. Evvelâ cebir yoktur. Şöyleki; bize mukadder olan rızık ne ise odur. Amma buna karşı, bizim mesaimizin ne kıymeti var, ezelde öyle takdir edilmiştir, diyemeyiz. Sebepsiz hiç bir şey elde edilemez. Ezelde bize mukadder olan rızkın miktarını bilmediğimiz için mesaide bulunmağa mecburuz. Fakat bu çalışmamızdan elde edeceğimiz miktar, yine ezeldeki takdirin bir zerre ilerisine geçemez amma eğer çalışmaz isek bunu da elde edemeyiz.

İkinci olarak; Allah, rızkı istidada göre vermiştir. Yukarıda bir âyeti celilede açıklandığı gibi kullarının hepsinin rızkını geniş bir şekilde verse dünyada büyük bir tuğyan olurdu. Bunun için herkesin rızkı yine kendi iyiliği, kendi selâmeti için onun götürebileceği mikdar-

da verilmiştir. Hatta, Hak, bazan tedip edeceği kuluna onun temennisi üzerine ve istidadı hilâfına servet verir ve o da bu servetin verdiği tuğyan üzerine belâdan belâya uğrar.

Binaenaleyh Allah, hiç bir kimseye cebretmemiştir. Hak'kın işleri mutlak adalete uyğundur. Eğer cebir olsaydı insanın fena bir hareketi yaptıktan sonra nedamet etmemesi lâzım gelirdi. Sonra zulm olsaydı Allah'ın (Hâfız) koruyuculuk sıfatı olmamak icap ederdi. Çünkü hem koruyucu, hem zalim olmak mümkün değildir.

Müteakiben Mevlânâ; dünya ehline güvenilmemesi hakkında şu hakikatleri açıklıyorlar : Ey bir fasıkın yaltaklanmasına inanan kimse!.. Sana ahidde bulunan, samimiyet gösteren kimsenin ahd ve peymanı hep boştur. Riya yıldırıma benzer! Nasıl yıldırımın ışığıyla yola gidilemez, onun aydınlığı bir lâhzada gelir geçerse, riyakârlığın rehberliği de ancak bunun gibi aldatıcı, gelip geçicidir. Bu âleme bağlanıp kalanlar tamamiyle vefasızdırlar, zahiren yüzüne gülerler amma içleri başkadır. Fakat öbür âleme, hakikat âlemine mensup olanlar, sözlerinde sadık ve her türlü itimada lâyıktırlar. Nitekim Peygamberlerin kendi aralarında hiç bir ihtilâfını duydun mu? Onlarda ne nefsanî garaz, ne de hased vardır. Hiç birbirinin peygamberliklerine göz diktiler mi?.. Birbirine galip olmağa çalıştılar mı?.. Elhasıl bunların arasında bir zerre tefrika ve fesad yoktur. Sonra o cihana mensup meyveler yani o hakikat cihanında biten hiç bir şey solmaz, zeval bulmaz. O âlemin neş'esi, bu âlemin zevk ve neş'esi gibi gâh neş-e, gâh keder değildir. O neş'e daim ve bakidir. Halbuki bu âlemin zevki âni geçer ve onu derin bir keder takip eder. Bu âlemin sakinleri derin bir zıddiyet içinde boğulmaktadırlar.

Hülâsa, nefsi emmare daima ahdine vefa etmez. İnsanlığın hakikatine ulaşabilmek için evvelâ bu nefsi öldürmek lâzımdır. Nitekim (فاقتلوا انفسكم) âyeti bu hakikate işaret buyurmaktadır.

Şimdi Mevlânâ bu hakikatlerin beyanından sonra nefse güvenilmemesini bir daha teyid ediyorlar ve nefsi emmarenin öldürdüğü bu gönlü ihya ancak Hak'kın vahy suyudur. Biz hakikî hayata ancak Peygamberlerin, mürşidlerin vahiyleriyle ulaşabiliriz. Onların rehberliği olmaksızın intibahımız. yüze sürülen kırmızılık gibi muvakkattir, uçar gider. Bizim bütün hünerlerimiz Fir'av'nun kavmi gibi benlik lokmasıdır. Musa'nın asası bütün sihirbazların hünerlerini nihayet bir lokma etti Fakat O, hakikatte ne ise yine O'dur. O kudreti göstermekle On'da bir ziyadelik olmadı.

Şimdi Cenabı Pir efendimiz bu noktada diğer bir hakikatin izahına girerek aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar:

Çokluk eserdedir; zatda değil..

1 — درآثر افزون شدو در ذات نى ـ ذات را افزونى وآفات نى

2 — حق ز ایجاد جهان افزون نشد ـ آنچه اول آن نبود اکنون نشد

3 — لیك افزون کشت اثر ز ایجاد خلق ـ درمیان این دو افزونیست فرق

4 — هست افزونئ اثر اظهار او ـ تابدید آید صفات وکار او

5 — هست افزونئ هرذاتی دلیل ـ کوبود حادث بعلتها علیل

Tercemesi :

1 — Çokluk eserdedir, zatta değil... zatta ne artma var, ne de eksilme..

2 — Hak, cihanı icad etmekle çoğalmadı. Zaten evvel olmıyan şey şimdi de olmuş değildir.

3 — Lâkin halkı icad etmekle eser ziyade oldu.. yalnız bu iki artma arasında fark vardır.

4 — Eserin artışı, onun zuhurudur. Bu suretle Hak'kın sıfatları ve kârı meydana çıkar, görünür.

5 — Zatin artması ise sebeplere bağlı ve onun hâdis oduğuna (sonradan meydana geldiğine) delildir.

İZAHI : Zatde ziyadelik Hâlık için değil, mahlûk içindir. Bir şeyin artıp eksilmesi sebebe bağlıdır. Mahlûk, hâdis yani sonradan olmadır. Hâlik'ın zati, ezelî ve ebedî olup her türlü sebeplerden âridir. Meselâ bu kadar nufus ve ervahı bâtın âleminden zâhir âlemine getirmekle onun zatine noksanlık gelmediği gibi bu âlemden mahv ve zail olup onun katına gitmeleri de zati Hak'ka ziyadelik vermez. Çünkü bu cihan ezelde madum ve sonradan olma değildir. Belki zatiyle beraber onun ilminde mevcuttur. Çünkü bu eşya, âyanı sabitenin akisleri ve gölgeleri olup nefselemirde varlık ve yoklukları müsavidir. Yani mevcudiyetleri itibari ve vehmîdir. Bunun için Hak, cihanı zuhur sahasına getirmekle ne noksanlaştı ve ne de onun ademe ulaşmasından ziyadeleşmiştir. O'nun kemali aslidir ve görünen onun sıfatlarıdır.

Hülasa, bu âlemin zuhuru O'nun zatini değil, eserini ziyadeleştirmiştir, Eserin ziyadeleşmesi ise müessir olan Hâlik'ın zatinin ziyadeleşmesi değildir. Çünkü âlemin zuhurundan evvel Hâlık ne ise yine odur. Fakat mahluk böyle değildir. Onların zati, eserlerinden müstagni olamaz. Hâlik'ın eseri kendi sun'una illet değildir. Fakat hâdis olan mahlûk kendi eserinin illetidir ve eseri de malûldur.

***

«Musa, İçinde bir korku duydu: biz ona dedik ki, korkma! . sen ondan daha yücesin» âyetinin tefsiri

Yukarıya maalini aldığımız âyeti celile «Taha» sûresindendir.

(فاوجس فی نفسه خیفة موسی قلنا لاتخف انك انت الاعلی)

Tetkik edenlerce malûmdur ki, Musa'nın asrında sihirbazlık çok ileri gitmiştir. Bunun için Tanrı, Musa'nın asasına bütün sihirbazların gösterilerini mahvedecek bir kudret vermişti. Fakat sihirbazlar, Haz. reti Musa'nın asasındaki bu mucizeyi anlıyamamışlar ve kendi sihirlerinin ona daima galebe edeceğine inanmışlardı. Bunun için Musa'nın daveti karşısında kendilerine güvendiler ve bütün sihir âletlerini bir meydana getirerek Musa ile bahse giriştiler. Hangisi galebe ederse halk ona tabi olacaktı. Dediler ki: «Ya Musa.. asayı evvelâ sen mi bırakacaksın, yahut biz mi daha evvel koyacağız.» Musa: «Evvelâ siz ilka eyleyin» dedi, öyle yaptılar. Onların asaları, ipleri her tarafa hücuma başladı ve Musa'nın kalbine bir korku geldi. Bu korku onların sihirlerinin üstün geleceginden değil, halkın mucizeyi sihirden temyiz edecek akla sahip olmadıklarından idi. Bunun üzerine Hak'dan: «Sen daha üstünsün, korkma» vahyi geldi, ve neticede asa öyle bir ejder oldu ki, hepsini yuttu.

Şimdi Mevlânâ, temyiz kudreti ve mihek hakkında aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar:

Ölüm, Bütün amellerimizin mihek taşıdır.

1 — هر کسی رادعوئ حسن و نمك ـ سنك مرك آمد نمکها را محك

2 — چون محك پنهان شدست ازمر دوزن ـ درصف آ ای قلب اکنون لاف زن

3 — وقت لافستت محك چون غایبست ـ می برندت از عزیزی دست دست

4 — قلب میکوید ز نخوت هردمم ـ ای زر خالص من از تو کی کمم

5 — زرهمی کوید بلی ای خواجه تاش ـ لیك می آید محك آماده باش

6 — مرك تن هدیه است بر اصحاب راز ـ زر خالص را چه نقصانست کاز

7 — قلب اکردرخویش آخر بین بدی ـ آن سیه کاخر شد او اول شدی

8 — عاقبت را دید واو اشکسته شد ـ از شکسته بند دردم بسته شد

9 — پیش حالی بین که در جهلست و شك - صبح صادق صبح کاذب هر دو یك

10 — نیست نقدی کش غلط انداز نیست - وای آن جان کش محك و گاز نیست

Tercemesi ,

1 — Herkes güzellik ve şirinlik davasındadır amma şirinliklere mihenk taşı ölümdür.

2 — Mihenk taşı kadından da, erkekden de uzakta, gizli bir haldedir. Artık, ey kalp (ayarı bozuk!) Safa gel de lâf et dur...

3 — Çünkü mihenk ortada yok, tam lâf vaktidir. Artık seni aziz tutarlar elden ele iletirler.

4 — Kalp (ayarsız), her zaman gururundan der ki : «Ey halis altun!, ben senden neden aşağı ve noksan olayım».

5 — Altun heman : «Evet, ey kapı yoldaşı... Mihek geliyor, hazır ol bakalım» der.

6 — Bedenin ölümü sır ehli için bir hediyedir; halis altına makas ne noksanlık verir.

7 — Kalp (ayarsız) eğer sonunu görseydi, sonra olan kararma, evvel olurdu (nifaktan uzak kalırdı).

8 — Davacı sonunu görünce kırıldı ve bir kırıklıktan bağlandı.

9 — Yalnız hali görenler cehalette ve şekdedirler. Onlar için subhu sadık ile subhu kâzibin ikisi de birdir.

10 — Cihanda hiç bir nakid yoktur ki, taliplerini yanıltmasın. Vay o kişinin canına ki, mihengi ve makası yoktur.

İZAHI : Herkes kendi haddini bilemiyerek üstünlük davasındadır. Fakat mihenge vurulmamıştır. Bu ârizî varlığın hakikî mihenk taşı ölümüdür. O taşa vurulduğu zaman varlığı yüce ve parlak ise altun gibi üstünlüğe lâyık olabilir. Kalp akçayı herkes reddeder. Ayarı bozuklar kendilerini bir kıymet sanırlar, ve altunla yarış ederek : «Ey altun.. sen ne isen, ben de oyum» derler. Halbuki herkes ölümün, o yüksek hakikatin mihenğine vurulacaktır. Bedenin ölümü kemâl erbabı için bir armağandır. Altun makasa vurulmakla kıymetini kaybetmez. Eğer kalp olanlar, her işin sonunu görmeğe muktedir olsalardı, nefislerinin, ölüm mihengiyle meydana çıkacak olan karalığını daha evvelden görürlerdi de münafıklıktan uzak kalırlardı. Halbuki yalnız hali görenler cehalet ve şekdedirler. Onlar hakikî sabah yani hakikat âlemiyle, yalancı sabah yani dünyayı ayırt edemez, derin bir gaflet içinde mihengin önüne bir kalp akça olarak varırlar.

Veyl, mihengi olmıyanlara.

* * *

Davacıya, davadan geçmesi ve Peygamberlere tabi olması için ısrar

Ebu Müseyleme, ben Ahmedim, dedi. Ahmedin dinini hiyle ile fen ve sanatla vurup kıracağım.

Sen Ebu Müseylemeye de ki: «Pek gururlanma! bu kibrin sonunda sana yapılacak zahmeti düşün... Kılavuzluğa kalkışma! kılavuza uyma!.. Yiğid hüdhüdün sesini öğrense de nerede hüdhüdün sesi, nerede sebanın haberi... dervişlerin sözleriyle âriflerin nüktelerini şu hayasızlar dillerine dolamışlardır. Gerçi onların temyiz kabiliyetleri vardır amma hırs ve tama insanı kör ve sağır eder.

NOT: Ebu Müseylemetülkezzab, hazreti Peygamberin nübüvvetinin sonlarına doğru Peygamberlik davasına kalkmış bir küstahtır. Bunun için kendisine kezzab lâkabı verilmiştir.

İşte Mevlânâ, Müseyleme kıssası münasebetiyle diyorlar ki: Sen, manâsız bir benlik dâvasıyla herkese rehberliğe kalkıyorsun... halbuki hüdhüdün sesini ancak Süleyman anlar. Sen kimsin, Süleyman kim.. Bir çok kavimler; Peygamberlere, âriflere tabi olmadıklarından büyük felâketlere uğradılar. Bunun için haddini bil, hırsa kapılma.

Nitekim aşağıdaki mesneviler hırsın en büyük körlük olduğunu anlatıyor:

Rahmetten uzak kalan körlük basiret körlüğüdür; his gözünün körlüğü değil

1 — کوری کوران ز رحمت دور نیست - کوری حرصست کان معذور نیست

2 — چارمیخ شه ز رحمت دور نیست - چارمیخ حاسدی مغفور نیست

3 — ماهیا آخر نکو بنگر بشست - بدگلویی چشم آخر بینت بست

4 — اعور آن باشد که حال دید و بس - چون بهایم بی خبر از پیش و پس

Tercemesi :

1 — Körlerin körlüğü ilâhî rahmetten uzak değildir, fakat hırs ve tama körü mazur olamaz.

2 — Padişahın çarmıha gerdiği kimse de rahmetten uzak değildir; fakat hased çarmıhına gerilen, Hak'kın mağfiretine mazhar olamaz.

3 — Ey balık!.. nihayet tuzağa, oltaya iyi bak!.. Zira, pis boğazlık senin sonu gören gözünü bağladı.

4 — Tek gözlü o kimsedir ki, yalnız hali (içinde bulunduğu zamanı)

görür hayvanlar gibi önünden arkasından haberi yoktur.

İZAHI : Körlüğün ilâhî rahmetten uzak olanı hırs ve şehvet körlüğüdür. Çünkü maddî diğer körlükler, insanın temyiz yani Hak'kı batıldan ayıracak yüksek kudretine mani olamazlar.

Meselâ; cahiller temyiz kudretinden mahrum değildirler, selim hisleri onlara hakikati gösterebilir. Fakat hırs ve şehvet körlüğü akıl ve muhakemeyi tamamiyle mahveder. Bunun için cehalet ve diğer körler mazur oldukları halde bunlar, özürlü değil ve Hak'kın rahmetinden uzaktırlar.

Sonra hased de esasen hırsın mahsulü olup buna tutulanlar da ilâhi mağfirete mazhar olamazlar. Görülüyor ki, bütün kötü huyların anası hırs, şehvet ve ondan ilk doğan haseddir. Hırsa gitmiyen diğer fenalıklardan geçilebilir ve bu fenalıkların sahipleri özürlü sayılabilir, amma hırs ve hasedden sıyrılmak çok müşküldür. Nihayet Mevlânâ insanları bir balığa benzeterek : Pis boğazlık hırsı sana oltayı göstermedi, bu yüzden tuzağa tutuldun. Eğer bu kadar lokma harisi olmasaydın oltayı görürdün» diyorlar.

Nitekim Müseylemetülkezzab, derin bir hased içinde işin sonunu görmedi. Ben Peygamberim, dedi; dedi amma ebedî lânete mazhar oldu. Bunun için en büyük kör, sonunu görmiyen ve yalnız hali yaşıyan adamdır ki, bunların hayvandan farkı yoktur ve daima tehlike içinde ve temyizden mahrumdurlar.

Şimdi Hazreti Pir, Müseylemenin bu yalancı Peygamberlik hususundaki küstahlığını ele alarak diyorlar ki : «Yüce Peygamberlere, gönül ehillerine karşı kötü zanda bulunma! Onlar, kalblerin casuslarıdır. Senin zahirdeki söz ve fiillerinden, senin batınındaki esrara nufuz ederler».

Aşağıdaki şürh bu hakikatı göstermektedir :

***

İlâhî tabiblerin, din ve gönül hastalıklarını, müridlerin ve yabancıların simalarından anlamaları

İlâhî tabibler gönül hastalıklarına bu şekilde tasarruf ettikleri gibi, bir kimsenin sözünün üslûp ve edasından ve gözlerinin renginden içi de anlarlar. Ehlullah kalblerin casuslarıdır. Oraya giderler ve bütün sırlara vakıf olurlar. Nitekim: (ولتعرفنهم بسيماهم) (ولتعرفنهم فى لحن القول) âyeti kerimeleri bunu göstermektedir.

Şimdi Mevlânâ aşağıdaki mesnevileriyle bu hakikati izah buyuruyorlar :

1 — اين طبيبان بدن دانشورند - بر سقام تو زتو واقفترند

2 — تا ز قاروره همى بينند حال - كه ندانى تو ازان رو اعتلال

3 — پس طبيبان الهى در جهان - چون ندانند از تو بى كفت ودهان

4 — هم زنبضت هم ز چشمت هم زرنك - صد سقم بينند در تو بى درنك

5 — اين طبيبان نو آموزند خود - كه بدين آيات شان حاجت بود

6 — كاملان از دور نامت بشنوند - تا بقعر باد وبودت در روند

7 — بلكه پيش از زادن تو سالها - ديده باشندت ترا با حالها

Tercemesi :

1 — Beden doktorları bilgilidirler. Senin hastalığına senden daha ziyade vakıftırlar.

2 — İdrara bakarak halini görürler. Halbuki sen bu tarzda hareket etmekle hastalığını bilemezsin.

3 — Cihanın ilâhî tabibleri ise, sen ağız açmaksızın nasıl olur da senin hastalığını anlamazlar!...

4 — Senin nabzından, gözünden, renginden yüz türlü illet ve hastalık görürler.

5 — Bu beden doktorları hekimliği yeni öğrenmişlerdir. Bu sebeple onların bu gibi delillere ihtiyaçları vardır.

6 — Amma kâmiller, yani ilâhi tabibler senin adını uzaktan duyar duymaz varlığının derinliklerine inerler.

7 — Belki sen doğmazdan yıllarca evvelki hallerini bile görürler.

İZAHI: Malûmdur ki beden hekimleri hastanın nabzından, idrar ve kanından hülâsa fennin bu hususta gösterdiği terakki nisbetinde türlü muayeneden sonra hastalığı teşhis ederler. Ve bu teşhisleri harici sebep ve delillere bağlıdır. Halbuki ilâhî tabib dediğimiz (ehli hâl) olanlar için bu seziş manevidir ve daha esaslı, daha derindir. Onlar, hiç söyletmeksizin, hareketlerden, bakışlardan hülâsa simadan bütün sırlara vakıf olurlar, onların haricî delillere ihtiyaçları yoktur, yalnız görmekle değil, işitmek suretiyle ta uzaklardan bir kimsenin varlığının ve kemalinin kokusunu alırlar. Hatta daha ileri giderek belki doğmazdan evvel onun bütün hallerini bilirler ve geleceğini haber verirler.

Bu nasıl olur? (Ehli hâl) ile ruhlar arasında ezelî âşinalık vardır.

Cisme bürünmezden evvel, yani hakikatımızın ilmi ilâhîde taayyünü sırasında iken (âyanı sabite) ruhlar arasındaki bu âşinalık ebediyen silinmez, bozulmaz bir tanışmadır.

İşte bunun için ehli hâl, ezelî âşinalarını bu imkân âlemine gelmezden evvel tanırlar, onların geleceklerini ve bütün hüviyetlerini daha evvel haber verirler.

Aşağıdaki kıssa bu noktayı esaslı bir şekilde izah etmektedir :

***

Bayezidi Bistami'nin, Ebülhasen Harkani'nin doğacağını yıllarca evvel müjdelemesi ve onun suret ve siyretine ait nişaneleri birer birer anlatması ve tarihçilerin tahkik için bunları yazmaları

Bayezidi Bistamî, bir gün dervişleriyle bir sahradan geçerken ansızın Rey civarında Harkan kasabasından hoş bir koku geldi. Hazret, derin bir hasretle o kokuyu burnuna çekti. Âdeta onun ruhu, rüzgâr ve havadan, sırlar dolu bir şarap içmekteydi. Sarhoşça naralar atmağa başladı. Şöyle ki ; buzlu su ile dolu bir destinin dışında bir takım terler peyda olur; bu damlalar soğuk havanın tesiriyle suya inkılâp eden hava zerreleridir; yoksa testinin içindeki su dışarıya sızmış değildir. İşte bunun gibi Beyezid'e koku getiren rüzgâr onun vücut destisine vurunca saf bir şarap haline geldi. Bayezid bu şarapla sarhoşluk alâmetleri göstermeğe başladı. Bu sırada bir mürit yaklaşarak o hazrete sordu: «Bu beş duygu ile altı cihetten hariç bu lâtif hal nedir? Yüzün gâh kırmızı, gâh sarı, gâh beyaz bir hal alıyor; bu ne halet ve ne müjdedir? Güzel bir koku alıyorsun; halbuki zahir de gül yoktur. Şüphe yok ki bu koku gayb âleminden, hakikat âleminin gül bahçesinden geliyor. Ey herkesin muradı olan er!... sana her an gaybdan bir haber bir mektup gelmede, Yusuf'tan Yakup'a gelen koku gibi senin can meşamına da böyle bir rayiha erişmektedir. Bize de bu testiden bir damla dök... bize o gül bahçesinden biraz bahset... bu şarap gizli içilemez... kokusunu saklasan bile mest olan bu gözleri ne yapacaksın?... Zaten bu koku âlemce bir perde altında gizlenebilecek bir koku değil... bu kokuya en geniş sahralar nedir ki?... O. dokuz feleği geçmiştir. Ey sırları bilen!.. senin ruhunun doğanını kim avlamıştır. onu söyle.»

Bayezid dedi ki: «Bana bu civardan acip bir koku gelmededir. Tıpkı Hazreti Muhammede Yemen'den gelen Tanrı'nın kokusu gibi... Nitekim (Üveysi Karani) den «halk arasında Veysel Karani diye şöhret bulmuştur» Cenabı Peygambere bir koku gelmiş ve hazreti Nebi bu rayiha ile mest olarak: «Ben Rahmanın nefesini Yemen tarafında buluyorum» buyurmuştur.

İşte benim dimağıma da bu taraftan bir dostun kokusu erişiyor, bu köyden bir padişah geliyor. Bu kadar yıldan sonra bir padişah doğacak ve otağını göklere kuracak. Onun yüzü, Hak'kın gül bahçesinden renk almıştır.»

Bunun üzerine mürit sordu: «Onun ismi nedir?.» Bayezit: «Ebülhasen» dedi. ve Ebülhasenin bütün kerametlerini, huylarını manevî sıfatlarını tamamiyle anlattı.

Tarihçiler Bayezid'in dediğini aynen yazdılar. Aradan uzun zaman geçti. Ebülhasen doğdu. Bayezid'in, Ebülhasen hakkında söylediği maddî ve manevî vasıflar tamamiyle aynen çıktı.

Şimdi Mevlânâ aşağıdaki mesnevileriyle ehlullahın gayb bilgilerini ve ruhanî vasıflarını şöyle anlatıyorlar :

Tenin ve ruhun sıfatları

1 — حلیهٔ تن همچو تن عاریتست - دل بر ان کم نه که آن یك ساعتست

2 — حلیهٔ روح طبیعی هم فناست - حلیهٔ آن جان طلب کان بر سماست

3 — جسم او همچون چراغی بر زمین - نور او بالای سقف هفتمین

4 — آن شعاع آفتاب اندر وثاق - قرص او اندر چهارم چارطاق

5 — نقش کل در زیر بینی بهر لاغ - بوی کل بر سقف وایوان دماغ

6 — مرد خفته درعدن دیده فرق - عکس آن بر جسم افتاده عرق

7 — لوح محفوظست او را پیشوا - از چه محفوظست محفوظ از خطا

8 — این نه نجمست نه رملست ونه خواب - وحی حق والله اعلم بالصواب

Tercemesi :

1 — Tenin şekil ve sıfatları iğretidir. Gönlüne bu iğreti şekli koyma! o, bir lâhzada gelir, geçer.

2 — Hayvani ruhun şekil ve sıfatı fânidir. O canın sıfatını iste ki gökyüzündedir.

3 — O canın cismi yer yüzündeki çirağ gibidir, nuru ise yedinci kat göğün tavanındadır.

4 — Güneşin ışıkları odadadır, amma kursu dördüncü kat felektedir.

5 — Gülün suretini lâtife yollu burnun altında görürsün. Fakat onun kokusu daimağın divanhanesinin tavanı üstündedir.

6 — Uyuyan adam (Aden) de bir tehlikeye, bir azaba uğradığını görür amma, o tehlikeli vakıanın aksi, cisme ter olarak düşer.

7 — Onun (ehlullahın) önünde giden levhi mahfuzdur; neden mahfuzdur? hatatan....

8 — Bu ne yıldızların ilmidir, ne remildir, ne de uykudur. Doğruyu en iyi bilen Tanrı'nın vahyidir.

İZAHI: Her bahiste daima tekrar edildiği veçhile cesedin şekil ve sıfatları iğretidir, fanîdir. Bunun için cismin değil, canın sıfatını iste meliyiz. Mevlânâ bunu şu güzel teşbih ile açıklıyorlar. Cisim ve ruhu hayvanî yer yüzünde bir çırağ ise, onun nuru, yani ilâhî ruh yedinci kat göğün tavanındadır. Güneşin ışığı odada amma kendisi dördüncü kat felektedir. Diğer bir teşbih ile gülün sureti mahduttur; burnumuzun dibindedir, onu kokluyoruz; fakat kokusu dimağın en yüksek merkezindedir. Yani suret esfeldedir ve fanidir. Fakat ruh âlemi aliyyindendir, ebedîdir. Yani suret mahdut ve muayyendir. Fakat ruh namütenahiliklerde seyreder.

Şimdi Mevlânâ bu hakikatleri beyandan sonra ruhun hududsuzluğu ve cisme olan tesir ve tasarrufunu şöyle izah ediyorlar: Meselâ; uyuyan bir adam rüyasında kendisini Yemen veya Aden'de büyük bir muhatara ve tehlike içinde görse, yatakta havf ve dehşetten kan ter içinde kalır. Şu halde Aden'de geçen vakıanın eseri cisme tesir ediyor. Bu mesafe yüzbin yıllık yol olsa yine aynidir, ve tesir anîdir.

İşte ruh, bedenden gerek uyku itibariyle muvakkaten ve gerek ölüm itibariyle ebedî ayrılsa cisim ile alâkası yine bakidir. Bunun için Peygamberler ve evliyaullah mükâşefe ve murakabe halinde bütün mükevvenatı kat' ederek gayb âlemine nazar ederler ve nihayet bütün varlığın mukadderatının tecelli ettiği levhi mahfuzda her şeyin aslını seyrederler, ve o asıldan akseden nur, intişar eden manevi koku onlara her şeyin hakikatini gösterir.

İşte Fahri âlemin Yemen'den Üveys'in kokusunu almaları, Bayezidi Bistami'nin, Ebülhasen Harkani'nin zuhur edeceğini söylemesi ve onu bütün hüviyetiyle tanıması, sırların tamamiyle çözüldüğü ve her şeyin hakikatinin tecelli ettiği gayb âlemini görmelerinden ve âyanı sabitete onların ruhlarıyla ezelî âşinalıktandır. Bu biliş ve görüş ne yıldızların hassalarıyla insan talini keşfeden müneccimlerin istihracı gibidir, ne de remil ve rüyadan bir hakikati keşfetmeğe benzer. Çünkü remilcilerin dedikleri ve rüyada görünenler zuhur etse bile ekseriya aldatır.

Fakat ehlullahın bilgileri vahiydir, ilhamdır.

Aşağıdaki mesneviler de yine ruhun hudutsuzluğunu göstermektedir.

1 — جسم از جان روز افزون میشود ـ چون رود جان جسم بین چون میشود

2 — حدجسمت يك دو گز خود بیش نیست ـ جان تو تا آسمان جولان کنیست

3 — تا ببغداد وسمرقند ای همام ـ روح را اندر تصور نیم گام

4 — دو درم سنگست پیه چشمتان ـ نور روحش تا عنان آسمان

5 — نور بی این چشم می بیند بخواب ـ چشم بی این نور چه بود جز خراب

6 — جان زریش وسبلت تن فارغست ـ ليك تن بی جان بود مردار وپست

7 — بار نامهٔ روح حیوانیست این ـ پیشتر رو روح انسانی ببین

8 — بگذر از انسان وهم از قال وقیل ـ تالب دریای جان جبرئیل

Tercemesi :

1 — Cisim günden güne canla artar, ne vakit can giderse cisme bir bak, ne hal alır.

2 — Cisminin haddi bir iki arşından ziyade değildir, canın ise göklere cevelân eder.

3 — Ey iyi kişi, ruh için Bağdad ve Semerkand'e kadar olan mesafe ancak yarım adımdır.

4 — Senin gözlerinin yağı sureta iki dirhem taş ağırlığındadır amma onun nuru göklere ulaşır.

5 — Nur, bu göz olmadan da uykuda her şeyi görür; fakat bu nursuz, harap olmaktan başka ne olur.

6 — Can, cismin sakalından, bıyığından azadedir. (bunlarla bir alış verişi yoktur). Fakat ten, cansız, murdar ve aşağı bir hale gelir.

7 — Bunlar (bu sakal ve bıyık) hayvanî ruhun icazetnamesidir; debdebesidir. İleri yürü, insanî ruhu gör.

8 — Sûretten vehim ve dedikodudan geç de Cebrail'in canı deryasının kenarına kadar ilerle...

İZAHI: Cismin varlığı, hayatı ruhladır. Cisimde olduğu gibi her hangi bir şeyden de hayatiyet kudreti gidince harap olur, Kuruyan bir ağacın, ruhu giden bir cismin, ne hal aldığı meydandadır. Sonra mekân, hudut cisme, surete munhasırdır; Meselâ cesedimizin haddi nihayet iki metreye vardığı halde ruh bir anda dünyanın öbür ucunu hat-

ta bütün mükevvenatını kaplar. Onun hududu yoktur. Mevlânâ bunun diğer bir misalini de şöyle veriyorlar. Gözün görmesine sebep olan yağ parçası nihayet iki dirhemlik bir siklete maliktir. Fakat onun bebeğindeki nur bilhassa rüya içinde bütün dünyayı kaplar, yıldızlara erişir. Bu nur, bu ruh olmadıkça yağ parçası hiçtir. Çünkü göz kapalı iken nâmütenahiliği seyreden o nurdur.

Nihayet Mevlânâ cesedin sakal ve bıyık gibi ziynet veren şekil ve suretlerinden ruhun âzade olduğunu beyandan sonra, ruhu hayvanîden ileri geçerek, nihayet Cibril'in, hakikat deryasının ancak sahiline kadar erişen mertebesine ulaşmamızı beyan ediyorlar. Şöyle ki: Cibril'in mertebesi nihayet hakikat deryasının kenarı olan âlemi ceberruttur. Deryanın dalgalarına gark olmak ise ancak derece derece ehlullahın mertebesidir. Nitekim yukarıki bahislerde gördük. Hazreti Fahri âlemin miracında Cibril, ancak o hakikat deryasının kenarı olan sedretülmüntehaya kadar geldi, ondan ilerisine, uruca istidadı müsait değildi. Halbuki Fahri Risalet efendimiz bütün ehlullahın erişemedikleri (Kabe kavseyn) mertebesine ulaştılar.

***

Süleyman aleyhisselâmın bir kusuru yüzünden rüzgârın ters esmesi

Rüzgâr bir gün Süleyman aleyhisselâmın tahtı üzerinde ters esti. Süleyman ona dedi ki : «Ey rüzgâr.. Eğri gitme!.»

Rüzgâr cevap verdi : «Ey Sülayman.. Sen de eğri hareket etme!.. Eğer sen ters gidersen benim de eğri gitmeme kızma!.. Tanrı teraziyi bize kendisinden ders alarak doğru yürümemiz için koydu. Terazi, sen eksik dirhem kor isen, ben de noksan tartarım, biz biribirimizden aydınlanırız» demektedir.

İşte Süleyman tahtında böylece giderken bu defa da tacı eğrildi. Süleyman çok müteessir oldu ve taca hitaben : «Ey tac.. Başımın üzerinde eğri durma!..» dedi ve onu doğrulttu. Tac tekrar eğrildi. Öyle ki Süleyman sekiz kerre doğrulttuğu halde tac yine eğrilmekte devam etti; Bunun üzerine Süleyman , «Ey tac, Bu ne hal» dedi. Tac cevap verdi : «Sen yüz kerre beni doğrultsan ben yine eğri dururum. Çünkü sen eğri gitmedesin.» Nihayet Süleyman tahtını götüren rüzgârdan bunu duyunca gönlünü kaplıyan şehvetlerden sıyrıldı ve kalbini doğrultu. Bunun üzerine tac da doğruldu. Süleyman kasdi olarak tacını eğdiği halde o yine doğruluyordu. Nihayet tac Süleymana dedi ki : «Ey Süleyman.. Kanadından tozu toprağı silktin, artık uç!.. Bana Hak'dan bir izin yoktur ki bu itidalden ileri geçeyim. Şimdiden sonra tasarruf elini ağzıma kapat da beğenilmiyecek şeyler söylemiyeyim»

NOT . Bu kıssa bize gösteriyor ki, başkasına isnada kalktığımız bütün eğrilikler bizdendir. Biz doğru olursak, eğri bize ne yapabilir.

Şimdi Mevlânâ bu kıssa üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar.

Düşman nefsindir; daşarıda arama ve sana gelen her dertten başkalarını mesul tutma!..

1 — پس ترا هر غمکه پش آید ز درد - بر کسی تهمت منه بر خویش کرد

2 — همچو فرعونی که موسی هشته بود - طفلکان خلق را سر میر بود

3 — آن عدو درخانهٔ آن کور دل - او شده اطفال را کردن کسل

4 — توهم از بیرون بدی با دیکران - واندرون خوش کشته بانفس کران

5 — خود عدوت اوست قندش میدهی - وز برون تهمت بهر کس می نهی

Tercemesi :

1 — Sana gelen her derdten, her felâketten başkasını töhmet altına koyma, kendi nefsinden bil.

2 —Tıpkı Fir'av'un gibi ki, Musa'yı bırakmış başkalarının çocuklarının başlarını koparmıştı.

3 — Halbuki düşman o kör kalbinin kendi evindeydi. O dışarıdaki çocukların boyunlarını koparıyordu.

4 — Sen dışarıda başkalarıyla kötüleşiyorsun. İçeride kendi sakil, kötü nefsinle hor bir haldesin.

5 — Senin düşmanın kendi nefsindir. Onu şekerle besliyorsun, dışarıda herkesi töhmet altına koyuyorsun.

İZAHI: Başımıza gelen her hangi bir derdi, bir felâketi daime başkasından biliriz. Halbuki hangi musibete uğrarsak şunu bilelim ki o, başkasından değil, kendi nefsimizden gelmiştir, kendi eğri hareketimizin cezasıdır. Bu tıpkı Fir'av'a; sihirbazların, Musa namında birisi zuhur ederek kendi tacını, tahtını alt üst edeceğini söylemeleri üzerine Fir'avn'un, (İkinci Ramses olduğu söylenmektedir) o sene ne kadar doğan çocuk varsa başını vurması gibi...

Halbuki Musa Fir'avn'un kendi mensupları tarafından Nil nehrinden kurtarılmış ve saraya getirilmişti. Düşman kendi sarayındaydı ve neticede Fir'avn'un başını yedi. İşte bunun gibi bizi belâdan belâya sürükliyen kendi nefsimizden haberimiz olmuyor. Onu daima beslemekle, azdırmakla meşgul bulunuyoruz. Hülâsa başımıza gelenleri Aliden Velidan bilmiyelim. Onlar çekeceğimiz musibete vasıta olarak konul-

muşlardır. Ayeti celilede : (وما ظلمناهم ولكن كانوا انفسهم ظالمون) (Biz zulm etmedik, onlar kendi nefislerine zulm ettiler...)

Hakikaten insan kendi başına gelen her hadisenin sebebini düşünür ve nefsini murakabe ederse, gelen felâketin kendi yeptıklarının tesirlerinin aksi olduğunu anlar fakat iş bu murakabeyi yapabilmektedir.

Şimdi Cenabı Pir, kendi cürmünü başkasına isnad edenlerin ahmaklığını beyan ederek ahmaklığın şaametini şöyle izah ediyorlar :

1 — كفت پيغمبر كه احمق هر كه هست - اوعدو ماست وغول رهزنست

2 — هر كه اوعاقل بود اوجان ماست - روح اوو ريح او ريحان ماست

3 — عقل دشنامم دهد من راضيم - زانكه فيضى دارد از فياضيم

4 — احمق ار حلوا نهد اندر لبم - من ازان حلواى او اندر تبم

Tercemesi :

1 — Peygamber «Kim ahmak ise o bizim düşmanımızdır» buyurdu. Yol kesen gulyabanidir.

2 — Her kim akıllıdır, bizim canımızdır ve onun ruhu, onun kokusu bizim reyhanımızdır.

3 — Akıl bana söğse razıyım. Çünkü benim feyzimden bir feyze maliktir.

4 — Ahmak ağzıma helva koysa ben onun helvasından hasta!anır, hararet içinde kalırım.

Tercüme sarihtir, izaha lüzum görülmemiştir.

Şimdi Cenabı Pir, aşağıdaki mesnevileriyle de akıl ve onun nevilerini açıklıyorlar :

İki türlü akıl vardır

1 — عقل دو عقلست اول مكسبى - كه در آموزى چو در مكتب صبى

2 — از كتاب واوستاد وفكر وذكر - ازعلوم و از معانى خوب وبكر

3 — عقل تو افزون شود بر ديكران - ليك تو باشى ز حفظ آن كران

4 — عقل ديكر بخشش يزدان بود - چشمهٔ آن در ميان جان بود

5 — چون ز سينه آب دانش جوش كرد - نى شود كنده نه ديرينه نه زرد

6 — ورره نبعش شود بسته چه غم - كوهمى جوشد ز سينه دمبدم

7 — عقل تحصيلى مثال جويها - كان رود درخانهٔ از كويها

8 — راه آبش بسته شد شد بى نوا - ازدرون خويشتن جو چشمه ر

Tercemesi :

1 — Akıl ikidir. Birincisi (kisbî) yani kazanılan akıldır ki, onu çocuk mektepte nasıl öğrenirse sen de öyle öğrenirsin.

2 — Kitaptan, hocadan, düşünceden, hafızadan, güzel ve bâkir bilgilerden,

3 — Aklın artar, başkalarından daha akıllı olursun. Fakat bu ezberlemekte ağır gelir.

4 — Öbür akıl Allah vergisidir. Onun kaynağı, çeşmesi candadır.

5 — Gönülden bilgi suyu coştu mu ne bozulur, ne alçalır, ne de sararır.

6 — Onun kaynak yolu kapalı da olsa ne gam !.. Çünkü o, gönülden coşmaktadır yani kaynağı içimizdedir.

7 — Kazanılan akıl ırmaklara benzer. Evin içine su, bu ırmaklar vasıtasıyla mahallelerden gelir.

8 — Su yolu bir kerre kapandı mı ev de susuz kalır. Onun için sen çeşmeyi içinde, gönlünde ara.

İZAHI : Hazreti Ali aklı ikiye ayırmıştır. Birisi işitip öğrenmekle elde edilir buna (aklı mesmu) diyor; öbürü ilâhi bir hediyedir. buna da (Aklı matbu) diyor. Ve Hazreti Ali'ye göre matbu akıl olmadıkça sadece aklı mesmu faydasızdır. Bu büyük zat bu fikrini şu güzel buluşuyla açıklıyor.

«Gözü görmiyen bir adama güneşin ziyası ne fayda verir.» Sonra Cenabı Mevlânâ bu mühim noktayı şu şekilde izah ediyorlar. Vehbi aklın kaynağı canda olup bu akıl oradan coşmaktadır. Bunun için onun su yoluna ihtiyacı yoktur ve daimada kaynamakta olduğundan ne bozulur, ne eksilir. Amma kazanılan akıl evlere, ırmaklardan gelen suya benzer. Su yolu bozuldu mu ev de susuz kalır ve evvelki birikintiler kokar, bozulur. Kisbi, yani kazanılan akıl hafızayla olduğundan uzun meşguliyetten nefsimize bir yorgunluk, bir ağırlık gelir. Yani kisbî veya cüz'î aklın unsuru ilimdir. Bununla yüksek hakikati anlamıya imkân yoktur. Asıl hakikat kalbin, gönlün pençeresinden görülür.

***

Bir Kimsenin birisiyle meşverette bulunmak istemesi, o adamın da: «Başkasıyla müşaverede bulun, ben senin düşmanınım» demesi

Bir adam tereddüdün çok izdırab veren hapsinden kurtulmak için

müşaverede bulunmak üzere âkil bir adamla görüştü. O adam dedi ki: «İyi amma, meşveret içine benden başkasını ara, bul... Çünkü ben senin düşmanınım. Düşmanın rey ve tedbirinden hiç bir kimse hayır görmez. Kurttan bekçilik istemek çok yersiz bir taleptir! Felâketle neticelenir. Bir şeyi, bulunmadığı yerde aramak, aramamak demektir. Hiç şüphe etme ki, ben sana düşmanım... Bunun için sana yol göstermek değil, bil'akis yolunu vururum.»

Bunun üzerine o şahıs dediki: «Ey iyiliğin babası... biliyorum, sen, benim eski düşmanımsın... fakat akıllı bir adamsın. Bunun için senin aklın bana karşı eğri hareket etmeğe razı olmaz: Tabiat, düşmandan hıncını çıkarmak ister amma akıl nefse karşı demirden bir bağdır; onu kötülükten meneder. Hülasa akıl, nefsin iyi ve kötü hareketlerine karşı bir polis gibidir Nefsi fenalığa gitmekten alıkor.

NOT: Görülüyor ki Mevlânâ, ahmak bir dost ile müşavereye kalkmaktan düşman ile meşverette bulunmayı daha doğru buluyor. Çünkü hakikaten âkil ve maneviyatı yüksek bir kimse hasmımız da olsa eğri gitmekten sakınır; vicdanı onu fenalığa bırakmaz. Kaldı ki böyle bir insan hasım olamaz. Düşmanlık yine cehalette, basitliktedir.

Ahmak ise yersiz tedbirleriyle, kısa düşünceleriyle bizi yarı yolda bırakır İşte bunun için Mevlânamızın en büyük hasmı ahmaktır. Herkesi, bütün hatalarına rağmen mazur görür; fakat ahmağı affetmez. Bunun için ahmağın şaameti hakkında mesnevide bir çok bahisler vardır.

***

Rasul Aleyhisselâmın, savaşlarda, tecrübe görmüş ihtiyarlar varken Hüzeyl kabilesinden bir genci askerin başına emir yapması

Hazreti peygamber kâfirlerle savaşmak üzere bir bölük asker gönderdi. Ve bunun başına da Hüzeyl kabinesinden bir genci kumandan yaptı. Bir herzevekili hasedinden dayanamadı. Buna şiddetle itiraz ederek Peygamberin huzurunda haddinden fazla söylemeğe başladı. Ve dedi ki: «Ey Tanrı elçisi!.. Genç olan kimse, arslan gibi kuvvetlide olsa, askerlerin üzerine ihtiyarlardan ve tecrübelilerden başkasını kumandan yapma. Zaten siz; kendisine tabi olunacak kimse pir olmalı; buyurmuştunuz. Halbuki askerin içinde nice tecrübeliler var, kumandanı onlardan seç! Ağaçtaki sarı yaprağa bakma da onun olğun elmalarını devşir Yüzün sararması, saçın ağarması aklın kemalini müjdeler. Taze, yeşil yaprakların sakladığı meyveler hamdır.»

Bunun üzerine Cenabı Peygamber ona: «Sözün kâfi artık!...» diye mubarek ellerini dudağına götürerek işaret buyurdular. Çünkü gizlileri bilen bir zatın huzurunda itiraz nasıl olur.

Nihayet Hazreti Nebinin hadsiz mestliğinin parlaklığı ona da geçti. Neş'esinden daha çok söylemeğe başladı. Bunun üzerine Peygamber buyurdular ki: «Ey işin dış yüzünü gören!... sen onu gençliğinden dolayı hünersiz sanma!.. Çok kimsanin zahiren sakalı karadır amma batin itibariyle pirdir. Yine bir çok kimseler vardır ki, sakalı beyaz fakat kalbi zift gibi karadır. Onun aklını defalarca tecrübe ettim. Nice işlerde olgunluğunu ve hüsnü tedbirini gösterdi. Nice altunlar vardır ki, hasud hırsızların elinden kurtarmak için onu dumanla karartırlar; nice bakırlar vardır ki, altun diye satmak için onu altun suyuna batırmışlar, yaldızlamışlardır. Biz bütün ülkelerin iç yüzünü görenleriz. Zahirin etrafında dönüb dolaşan kadılar görünüşe bakarlar, birisi şehadet getirdi diye derhal onun mümin olduğuna hükmederler. Halbuki nice münafıklar zahire sığınmışlar, iman sahiplerinin kanlarını dökmüşlerdir. Çalış çabala da din ve akıl piri ol ve iç alamini gör.»

Şimdi Mevlânâ, bu kıssa üzerine yüksek hikmetleri taşıyan bir çok mesneviler irad buyurmuşlardır ki onların kısım kısım terceme ve izahlarına çalişalım.

Her şeyin gizli olan varlığına onu isteyiş ve arayış şahittir.

1 — نور پنهانست وجست وجو گواه - کز گزافه دل نمی جوید پناه

2 — گر نبودی حبس دنیا را مناص - نی بدی وحشت نه دل جستی خلاص

3 — وحشتت همچون موکل میکشد - که بجوای ضال منهاج رشد

4 — هست منهاج و نهان درمکمنست - یافتش رهن گزافه جستنست

5 — تفرقه جویان جمع اندر کمین - تو درین طالب رخ مطلوب بین

6 — مردکان باغ بر جسته زبن - کان دهندهٔ زندکی را فهم کن

7 — چشم این زندانیان هردم بدر - کی بدی گر نیستی کس مژده ور

Tercemesi :

1 — Nur gizlidir; arayıp durmak onun gizliliğine şahittir. Zira gönül abes ve beyhude olan şeyi aramaz ve kendisine penah (sığınacak yer) yapmaz.

2 — Eğer dünya zindanında, bir kurtuluş yeri olmasaydı ne dünyadan nefret olur, ne de gönül bundan halâs olmayı isterdi.

3 — Senin bu tevehhüşün, bu üzülmekliğin, seni bir müvekkil (üzerine memur edilmiş kimse) gibi çeker ve der ki: «Ey sapık.. doğru yolu ara!..»

4 — Doğru yol, kurtuluş yolu vardır, fakat pusuda gizlidir. Onu bulmak delicesine aramağa bağlıdır.

5 — Tefrika ehli (vahdetten uzak kalan ehli dünya) pusuda, yani mâna âleminde topluluğu arar. Sen bu isteyende istenilenin yüzünü gör.

6 — Bağdaki cansız mahsullar, köklerinden sürmüştür. Onlar, kendisine bakanlara, lisanı hal ile der ki: «Bize hayat vereni iyi anla...»

7 — Eğer kendilerine müjde veren bir kimse olmayaydı, bu zindanda olanların gözü nasıl kapuda olurdu.

İZAHI : Hazreti Peygamberin kumandan olarak bir genci seçmesine itiraz karşısında Cenabı Pir, herkesteki gizli kudreti ve nuru ancak ehli halin bildiğini şöyle izah ediyorlar.

İlâhi nur yani hakikat zahir gözüyle görülemez. Onun bu gizliliğine yaptığımız araştırmalar şahittir. Madum, asla talep edilemez. Bir şeyin istenmesi onun mevcudiyetine delâlet eder. Böyle olmasa kendimizde daima derin bir araştırmanın kuvvetini duymazdık. Meselâ, ruh: cesedde, tabiat zindanında mahbustur. Bunun hapsine, yaptığımız tazarrular şahittir ki, bu mücahedeler o zindanın anahtarıdır. Eğer bu dünya zindanından bizi kurtaracak bir sığınak olmasaydı, yani bu âlemden gayri bir gizli âlem mevcut bulunmasaydı gönül bu hayal âleminde derin bir ızdırap ve tevehhuş içinde bir halâs ve necat mahalli ararmıydı. Bu tevehhuşumuz bizi maksuda götüren bir müvekkildir.

Nihayet Mevlânâ: «Bu tefrika ve kesret âleminde her şey zıddıyla inkişaf eder.» Kesret, vahdetin bir ayinesidir; bu kesretin, bu tefrikanın yüzünde basiret ekli, tek hakikati müşahede eder buyuruyorlar, ve bu hakikati şöyle bir misal ile tekrar açıklıyorlar.

Bağ ve bahçede ölü bir halde bulunan mahsulât, birdenbire köklerinden sürerek feyizli bir hayata ulaşınca hakikat ehline lisanı hal ile diyorlar ki: Ey basiret erbabı, bize bu diriliği veren hayat suyunun sırrını, hakikatini iyi anlayın!... yüzbinlerce çeşit suret gösteren ağaçları ve nebatları Raad suresindeki(ونخيل صنوان وغير صنوان يسقى بماء واحد) (Dallı ve budaklı hurmalıklar vardır Hepsi de bir su ile sulanır) ayeti celilesi veçhile iska eden tek sudur bu suda ne feyyaz, ne yüksek bir hayatiyet kudreti vardır. Görülüyor ki, âlemde zahiren nihayetsiz bir tefrika gösteren her şey, tek menbadan hayat alıyorlar. Su, bir; fakat sulanlar nâmütenahidir. Şu halde tefrika surette olup ruh birdir.

Şimdi Mevlânâ aşağıdaki sürhte Peygambere haddinden aşırı söz söyliyen herzevekilini kast ederek, sarhoşluk hakkında şu mesnevileri irad buyuruyorlar.

1 — لاجرم بسيار كوشد از نشاط - مست ادب بكذاشت آمد درحباط

2 — نى همه بيخودى شر مى كند - بى ادب را مى‌چنان ترميكند

3 — كربود عاقل نكو فر مى‌شود - وربود بد خوى بد تر ميشود

4 — ليك اغلب چون بدند وناپسند - بر همه مى را محرم كرده اند

5 — حكم اغلب راست چون غالب بدند - تيغ را ازدست رهزن بستدند

Tercemesi :

1 — Sarhoş neş'esinden çok söylemeye başladı; edebi bırakarak tepesi üstüne düştü.

2 — Fakat her kendinden geçen her yerde şer işlemez. Belki şarap edepsizin edepsizliğini artırır.

3 — Eğer içki içen âkil ise onun iyiliğini daha kuvvetlendirir, kötü huylu ise onu daha kötü yapar.

4 — Fakat insanlar arasında kötüler galip yani çokluk onlarda olduğundan şarap bunun için herkese haram edilmiştir.

5 — Çünkü hüküm daima galibindir. Halkın çoğu da kötüdür. Bunun için kılıcı yol kesenin elinden aldılar.

İZAHI : Kıssada Cenabı Peygamberin mestliğinin o muterize tesir ettiğini söylemiştik. Bu münasebetle sarhoşluk hakkında Mevlânâ şu mütalâaları serdediyorlar :

Şarap veya bugüne göre her nevi içki ruhan yüksek insanı kötülüğe sevk etmez. Belki edepsizin hayasızlığını daha artırır, akıllının da aklını daha kuvvetlendirir. Fakat insanlar arasında böyle yüksek kalbli ve diğer bir tabirle yüksek kültürlü olanlar nadir olup hükümde çokluğa verildiğinden şarap bunun için haram olmuştur ve bu sebeple enhile içki, yol kesicinin eline kılınç vermeğe benzer. Tarih gösteriyor ki, içki insanların zuhuruyla başlamıştır. Eski dinlerde şarap haram olmadığı gibi İslamlığın başladığı zamanlarda da helâl idi ve Mülümanlar da içerlerdi. Fakat gittikçe sarhoşluğun fenalıkları görülmeğe başladı ve hatta sahabeden Abdurrahman bin Avf bir imametinde (قل يا ايها الكافرون) sûresinde nef'i (lâ) larını terk ederek sureyi yanlış okuduğundan (لا تقربوا الصلاة وانتم سكارى) âyeti nâzil olmuş ve sarhoşken namaza yaklaşmayınız, emri zuhur etmiştir.

Fakat yine bir gün Utban bin Malik'in davetinde sahabeden bir

kısmı şarap içmişler ve sarhoşlukla şiirler inşad etmeğe başlamışlardır. Bu arada Sa'd bin Ebi Vakkas, ensari hicveden bir kaside söyledi. Bunun üzerine orada bulunanlardan birisi hücum ederek Sa'd'ın kafasını yardı. Vakkas'ın Hazreti Peygambere şikâyeti üzerine (ياايها الذين آمنوا انما الخمر والميسر والانصاب والازلام رجس من عمل الشيطان فاجتنبوه لعلكم تفلحون) âyeti celilesi nazil oldu. «Ey müminler... şarap, kumar, putlar ve ezlem (Bir nevi kumar oyunudur ki taksim okları denilir) fendir, şeytanın amelidir. Onlardan sakınınız, felaha erişirsiniz.» İşte bunun üzerine şarap tamamen haram edilmiştir.

Pir, aklı pir olan demektir; saçın, sakalın beyazlığı değil...

1 — ای بسا ریش سیاه ومرد پیر - وی بسا ریش سپید ودل چو قیر

2 — پیر پیر عقل باشد ای پسر - نی سپید موی آندر ریش وسر

3 — آن سپیدی مو دلیل پختکیست - پیش چشم بسته کش کوته تکیست

4 — آن مقلد چون نداند جز دلیل - درعلامت جوید او دائم سبیل

5 — آنکه او از پردهٔ تقلید جست - او بنور حق ببیند هرچه هست

6 — نور پاکش بی‌دلیل وبی بیان - پوست بشکافد در آید درمیان

Tercemesi :

1 — Nice sakalı siyah olduğu halde pir olanlar ve nice sakalı ağardığı halde gönlü kararmış olanlar vardır.

2 — Ey oğul, pir, akıl pirîdir. Yoksa sakalın ve başın ağarması değil:

3 — Basireti bağlanmış kısa görüşlülerin nazarında beyaz kıl pişkinlik alâmetidir.

4 — Çünkü mukallidin delilden gayri bir bilgisi yoktur. Bunun için maksuda yolu, daima alâmette arar.

5 — O kimse ki ne vakit taklit perdesinden kurtulur, o zaman her şeyi Hak'kın nuru ile görür.

6 — Onun saf olan nuru delilsiz, beyansız postu yarar, içi meydana çıkarır.

İZAHI: Akıl ve olgunluk saç ve sakalın ağarmasında değildir. Bir çok insanlar vardır ki, saçı sakalı siyah ve genç olduğu halde kendisinin akıl ve tedbiri tamamdır. İyi düşünür yerinde karar verir.

Hülasa tam manasıyla olgundur. Bir çok ak sakallılar da vardır ki, akıl ve muhakemeleri bir çocuk gibi zayıftır. Netice itibariyle pir demek, akıl piri demektir; saç, sakal piri değildir...

Şimdi bu noktayı biraz daha açıklıyalım. Acaba olgun yaşta olmanın hiç kıymeti yok mudur? Bunu şöyle izah edebiliriz. Hayatını boşa geçirmemiş, güzel bir halk tabirince sakalını değirmen damında ağartmamış olanların, irfan ve tecrübe itibariyle bazı işlerde gençlere tercih edilmeleri doğru olur. Meselâ, devlet ve halk idarelerinin başında bulunanların daha tecrübeli ve eski bir tabir ile (kâr aşina) şahsiyetten olması tercihe lâyıktır. Fakat söylediğimiz gibi mutlak kaydıyla değildir. Yani genç ve yaşlı ayni yüksek kültürü taşıyorlarsa yaşlıların ancak böyle yerlerde tercihi doğru olur demek istiyorum. Nitekim Peygamber istişarelerinizi tecrübeli ve pirlerle yapınız buyurmuşlardır.

Sonra Mevlânâ; beyaz kılları, mutlak olarak pişkinlik alâmeti sayanlar, basiretleri kapanmış olan mukallidlerdir; çünkü onlar iç benliğini göremezler; bunun için daima her şeye haricî delilleriyle hükmederler. Halbuki taklid perdesini yırtarak hakikati görmüş onlar için hiç bir haricî alâmete ihtiyaç yoktur, onlara her şeyin iç yüzü açıktır; diyorlar.

Ve yine aklın büyük kudreti ve ahmaklığın zulmeti hakkında Mevlânâ :

1 — جهد کن تا پیر عقل ودین شوی - تاچو عقل کل تو باطن بین شوی

2 — ور مثال احمق پیدا شود - ظلمت شب پیش او روشن بود

1 — Çalış, çabala da akıl ve dinin piri ol ve aklı kül gibi her şeyin batınını gör.

2 — Ahmaklık suret alsaydı, gece karanlığı onun zulmeti önünde parlak bir nur olurdu (Yani cehalet ve ahmaklığın zulmeti o kadar kesiftir), buyuruyorlar.

***

Bayazidi Bistami'nin: «Benim zatımı, yüksek şanıma lâyık olmıyan şeylerden tenzih ederim» demesi:, müridlerin ona itirazları ve onlara Bayezid'in sözle değil keşif ve hakikat yoluyla cevap vermesi

O muhteşem fakir Bayezidi Bistamî bir gün dervişlerine: «Tanrı ben'im! benden başka Tanrı yoktur, bana tapın» dedi. Bistami'nin bu mest ve coşkun hali geçince sabah vakti müridleri ona «Sen şöyle söyledin.. halbuki bu doğru değildir.» Dediler. Bunun üzerine Bayezid onlara dedi ki: «Eğer bu sözü bir daha tekrar edersem o anda beni bıçaklayın. Hak taala tenden münezzehtir. Benim ise bedenim var.

Böyle dediğim anda beni öldürmek gerektir» Bunun üzerine müridlerin her biri birer bıçak hazırladılar. Bistami tekrar istiğrak haline geldi. İlâhî tecelli onun aklını aldı, vasiyyeti hatırından çıktı. Fakat mecazi vücuttan eser kalmadı.

NOT: Arif, bazan derin bir mestlik içinde mecazî vücuttan sıyrılır. Kendi varlığı tamamile Hak'ta fâni olur, o vakit ârifin vücudunda söyliyen kendisi değil, Hak'tır. Sonra Vadii Eymen'de bir ağaçtan Musa'ya «Ben Allah'ım» nidası nasıl gelmiş ise bir insanı kâmilde böyle hal zuhur edebilir.

Şimdi Mevlâna aşağıdaki mesnevileriyle bu hakikati açıklıyorlar:

İnsan Büyük bir sır hazinesidir.

1 — عقل سایه حق بود حق آفتاب ـ سایه‌را با آفتاب اوچه تاب

2 — چون پری غالب شود با آدمی ـ کم شود از مرد وصف مردمی

3 — هرچه کوید آن‌پری کفته شود ـ زین سری کرزان سری کفته بود

4 — چون پری‌را این دم وقانون بود ـ کردکار آن پری خود چون بود

5 — اوی اورفته پری خود اوشده ـ ترك بی الهام تازی کو شده

6 — کرچه قرآن ازلب پیغمبرست ـ هرکه کوید حق نه کفت اوکافرست

7 — نقش او فانی واو شد آینه ـ غیر نقش روی غیر آنجای نه

Tercemesi :

1 — Akıl Hak'kın gölgesidir. Hak ise güneştir. Gölgenin güneş karşısında ne takati vardır.

2 — Peri, cin, insana galip gelir ve ona musallat olursa insandaki insanlık sıfatı gaip olur.

3 — Her ne söylerse onu peri söylemiş olur. İster bu baştan, ister öbür baştan, hakikatte söz perinindir.

4 — Peri için yol ve kanun böyleyse perinin hâliki için neden olmasın.

5 — Böyle bir zamanda insanın kendi benliği gitmiş, tamamiyle peri hakim olmuştur. Bu anda bir Türk ilhamsız olarak Arapça söyler.

6 — Gerçi Kur'an Peygamberin dudağından çıkmıştır. Fakat kim ona Allah'ın kelâmı demezse kâfirdir.

7 — Onun sureti fani fakat zati bir ayna kesilmiştir. Onda ne

görürsen başkasının nakşından gayri değildir.

İZAHI : Velilerin en yükseklerinden, en cezbelilerinden olan (Bayezidi Bistami), bazan ilâhî tecelli kendisini kapladığı zaman (سبحانی مااعظم شانی) (Ben zatimi, şanıma lâyık olmıyan şeylerden tenzih ederim)...

Sonra(لیس فی جبتی سوی الله) (Benim cübbemin içinde Allah'tan gayrisi yoktur) gibi sözler söylerdi.

Bu sözleri, Bistami'nin mevhum varlığının zati Hak'da tamamen müzmahil olması ve Hak'kın onun hüviyetini kaplıyarak orada tecelli ve tekellüm etmesi demektir.

İşte bu mesneviler bu yüksek hakikati şöyle izah ediyorlar.

Aklımız Hak'kın bir gölgesidir. Asıl Hak ise güneştir. Güneş zuhur edince gölgenin ne kudreti olur, Biz de gölgeyiz. Zatullah bizde tecelli edince gölge gaip olur ve biz ondan ibaret kalırız. O zamanda her ne yapıyorsak yapan da O'dur, söyliyen de O'dur.

İşte Mevlânâ bu hali şu şekilde anlatıyorlar :

İnsana bazan periler musallat olduğu zaman sar'a dediğimiz asabî bir hale uğrarız. İşte bu anda bizim varlığımız yoktur. Tamamen perinin tasarrufu altındayız. Hep cin söyler. Meselâ; Arapça bilmediğimiz halde bu lisandan konuşmalara başlarız. Söyleyen biz değiliz.

Bu vak'aların zuhurunu daima gördükten ve insanın vücudu, perinin, cinin tesiri altına girdikten sonra cinin de, perinin de hâlikı olan Allah'ın bizim vücudumuzdan tekellümüne neden iman etmiyelim.

İşte Bayezid'in bu sözleri kendi lisanından Hak'kın sözüdür.

Sonra Mevlâna diğer bir ifadeyle; Kur'an gerçi Peygamberin ağzından çıkmıştır; fakat o kelâm Peygamberin değil, Peygamberin bütün hüviyyetini kendi nihayetsiz varlığında eriten Hak kın kelâmıdır.

Fakat ağız Peygamberindir ve kelimelere bürünmüştür.

Hülasa; insan kendi fani varlığını vücudu ilâhîde mahvettiği zaman tam bir ayna haline gelir ki o vakit onda görünen ancak o'dur Hazreti Peygamberin (ان الله یقول الحق علی لسان عبده) «Muhakkak Allah, kulunun lisanile söyler» ve (من رأنی قد رأى الحق) beni gören Hakkı görür Hadisi Şerifleri bu hakikati göstermektedir.

Netice olarak şunu söyliyebiliriz ki; insan en yüksek ve gizli bir hazinedir. Kendisinde öyle sırlar vardır ki, ilim her gün birinin perdesini kaldırsa arkasında yine binbir meçhul vardır ve ebediyen bu böyle olacaktır. Zamanımızın manyatizme, ipnotizme vesaire gibi bir çok ilimleri ve psikoloji her gün yeni bir keşif yapabilir. Fakat yine arka-

sından bir meçhul gelerek ve bulduklarımız hiç bir zaman bizi tatmin etmiş olmıyacaktır.

* * *

Tam akıllı ile yarı akıllının, tam adamla yarım adamın ve hiç olan mağrur şakinin alâmetleri

Âkil o kimsedir ki; marifet ve hidayet meş'alesiyle beraberdir ve kafilenin öncüsü ve kılavuzudur, başkasının nuruna muhtaç değildir.

Yarı akıllı o adamdır ki; bir âkili kendisine göz olarak almış, o kâmil insanla görür ve körün kendisini yedene tabi olduğu gibi, onu kendisine rehber yapmıştır onun delâlet ve irşadıyla hareket eder.

Bir arpa ağırlığı kadar aklı olmıyan eşeğe gelince; hem aklı yoktur, hem de akıllıyı terketmiştir. Böyle olduğu halde bir kılavuzun ardına düşmekten de arlanır.

Böyle bir adam diri değildir ki İsa ile arkadaş olsun, ölü değildir ki İsa'nın nefesine mazhar olsun. Hülâsa; serseri bir halde sıçrar durur.

Şimdi Mevlânâ bu kıssadaki üç kimsenin hal ve şanını aşağıdaki sürhde izah ediyorlar.

Bir gölde balık avlıyanlar ve o gölde birisi akıllı, diğeri yarı akıllı, üçüncüsü de mağrur ve abdal üç balığın akibetleri

Yukarıdaki kıssa, içinde üç balık bulunan bir gölcüğün hikâyesine benzer. Bunu Kelilede okumuşsundur. Ama oradaki, kıssanın kışrı ve suretidir. Bizim yazdığımız o suretin canıdır.

NOT: Kelile ve Dimne, milâttan 20 asır önce Vişno Samara adlı bir Hintli tarafından (Biz ona Bîdpâ yahut Pîlpa deriz) yazılmış, hayvanlara ait bir hikâye kitabı olup Mesnevideki hikâyelerin bu kitaptan alındığı söylenmekte ise de, Pirin dediği gibi Kelile ve Dimne ancak bir hikâyedir. Fakat Mevlânamız o hikâyelerin ruhunu, hakikatini göstermiştir.

Şimdi kıssayı anlatalım:

Bir kaç balıkçı bir gölcüğün kenarından geçerken üç balık gördüler ve onları avlamak için heman koşup ağ getirmeye gittiler. Balıklar, avcıların bu teşebbüslerine akıllarının derecesi nisbetinde vakıf oldular. Birisi kâmil bir akla malikti. Heman yola düştü, kendi vatanından uzaklaşmak ve böyle bir yolculuk cidden müşküldür. Fakat bu ayrılık zaruri idi. Biraz daha kalmak hayatına mal olacaktı. Bu akıllı balık kendi kendine dedi ki: «Bunlarla hiç bir meşverette bulunmıyayım, heman kaçayım. Çünkü bunlar türlü fikirlerle azmimi kırarlar. Zaten müşavereye de ehil değillerdir.» O akıllı balık göksünü ayak yaptı ve yola düştü, Nihayet nur denizine ulaştı.

Biraz sonra balıkçılar ağı getirdiler. Balıklardan yarı akıllı bulu-

nan diğer bir balık bu vaziyeti görünce fırsatı fevt ettiğine bin nedamet getirdi. Sonra aklına şu tedbir geldi. «Kendimi ölü göstereyim.. Suyun üstüne çıkıp karnımı yukarıya, sırtımı aşağıya verip kendimi salıvereyim, sular nereye götürürse gideyim.. Bir saman çöpü gibi su üstünde sürükleneyim» dedi, o şekilde hareket etti. Balıkçılar bu vaziyeti görünce «Eyvah.. En iyi balık öldü» dediler ve birisi balığı yakalayıp toprağa attı. Balık çırpına çırpına gizlice suya fırladı gitti.

Üçüncü ahmak balık ise kurtulmak için sağa sola çırpındı durdu. Fakat avcılar ağı attılar. Nihayet ve ahmak, ateş üstünde, tavanın içinde : «Eğer bir kerre bu belâ bu mihnetten kurtulursam denizden başka yerde yurt tutmıyayım.. Artık bir gölcükte oturmam, denizde ömür sürer, emin olarak sıhhat içinde yaşarım» diye faydasız söyleniyordu.

Şimdi Cenabı Pir bu kıssa üzerine şu hikmet âmiz mesnevileri irad buyuruyorlar :

Meşveretin lüzum ve ehemmiyeti hakkında

1 — مشورت را زندهٔ باید نکو ـ که ترا زنده کند وآن زنده کو

2 — ای مسافر بامسافر رأی زن ـ زانکه پایت لنك دارد رأی زن

3 — ازدم حب الوطن بکذر مئیست ـ که وطن آن سوست جان این سوی نیست

4 — کر وطن خواهی کذر آن سوی شط ـ این حدیث راست را کم خوان غلط

Tercemesi :

1 — **Meşveret için diri ve iyi bir kimse lâzımdır ki seni de diriltsin: fakat nerede o diri!...**

2 — Ey misafir!... Daima misafirin reyini al, kadının değil... Çünkü kadının reyi, senin ayağını topal eder.

3 — Vatan sevgisinden dem vurma!.. Çünkü vatan o taraftadır ey can, bu tarafta değil..

4 — Eğer vatan istiyorsan (şatt)ın (nehrin) öbür tarafına geç. Doğru hadisi eğri ve yanlış okuma!.,

İZHHI : Yukarıki bahislerde de geçti. Her hangi bir maslahat için istişare yapacağın kimse buna ehil olmalıdır ki, seni ihya etsin. Fakat böyle kudret ve ehliyette adam nerede?... Pek az bulunur. Bunun için yapılacak istişare, ruhan misafir yani Allah yolunun yolcusu olan saliklerdirki müşavere ehlidirler. Sonra kadınlarla meşveret seni topal yapar. Maksud olan yere ulaştıramaz. Çünkü müstesnalarından sarfınazar

kadın ileriyi göremez, hislerine ziyade mağlûptur. Bunun için istişarede kadından geç ve nefsi emmareden uzaklaş!... Sonra dünya vatanı gelip geçicidir, Ondan dem vurma da nehrin öbür tarafına yani bu hayal âleminden hakikat âlemine atla... (حب الوطن من الايمان) Vatan sevgisi imandandır) hadisini yanlış anlama! Burada vatandan murad surî ve zahirî vatan değil; aslî, hakikî vatandır. Çünkü bizim hakikatimiz olan can bu suret âleminden değildir. Binaenaleyh imanı doğuran sevgi ve tahassür, mecazî vatana değil, aslî vatanadır. (لا احب الآفلين) kavlince gelip geçici yere muhabbet nasıl iman eseri olur.

***

Tutulan bir kuşun; «Geçmiş şeylere peşiman olma!.. vaktin kıymetini bil, zamanını peşimanlıkla geçirme!» diye vasiyette bulunması

Adamın biri hiyle yaparak tuzağına bir kuş düşürdü. Kuş ona dedi ki: «Ey ulu hoca!.. Sen şimdiye kadar çok sığırlar ve koyunlar yemişsin. Nice develer kurban eylemişsin. Bu zamana kadar bunlardan doymadın mı? Benim bir kaç dirhemlik vücudumdan ne anlıyacaksın. Beni salıver de sana üç nasihat vereyim ki benim ne olduğumu anlıyasın. Bu öğütlerden birincisini senin elinde, ikincisini şu damın üzerinde, üçüncüsünü de ağaçta vereceğim. Bu nasihatler seni büyük devlete eriştirecektir.»

Şimdi kuş adamın elinde şu nasihati verdi: «muhal» yani olmıyacak sözü kim söylerse söylesin ona inanma!..

Bu nasihati verince adam kuşu salıverdi. Şimdi duvarın üzerinde bulunan kuş şu ikinci nasihati verdi: «Geçmiş, gitmiş şeyler üzerine gam yeme, nedamet çekme!..» dedi ve nasihatine şunu da ilâve etti. «Benim şu küçücük bedenimde on dirhem ağırlığında kıymetli bir inci vardı, o inci seni de çocuklarını da büyük servete ulaştıracaktı. Fakat gaflet ederek beni elirden bırakıverdin dedi.»

Şimdi o ahmak adam kuştan bu sözü işidince feryat ve figana başladı, kuş ona dedi ki: «Ben sana şimdi nasihat etmedim mi ki, geçip giden şeye gamlanma, hasret çekme. Sonra yine birinci nasihatımda sana söylemedim mi ki olmıyacak şeye inanma. Ey gafil adam... bir defa beni bıraktın, o geçti artık, gam ve keder faydasızdır. Sonra ben zaten üç beş dirhemlik bir kuşum. Benim içimde on dirhemlik inci nasıl olur.»

Şimdi adam aklını başına topladı ve o kuşa dedi ki: «Ey kuşum! şimdi bana üçüncü güzel nasihatini de söyle» Kuş cevap verdi: «Allah için önce verdiğim iki nasihati tuttun da üçüncüsünü mü vereceğim... boşuna vaktimi zayi edemem» dedi ve uçtu gitti.

Mevlâna bu kıssa üzerine şu mesnevileri söyliyorlar:

1 — پند کفتن باجهول خوابناك ـ تخم افکندن بود درشوره خاك

2 — چاك حمق وجهل نپذيرد رفو ـ تخم حکمت کم دهش ای پند کو

Tercemesi :

1 — Uykuda olan cahile nasihat etmek, çorak yere tohum atmak demektir.

2 — Bilgisizlik ve ahmaklık yırtığı, yama kabul etmez. Ey nasihat veren kimse.. hikmet tohumunu az saç

Tercemeler sarihdir izaha hacet yoktur.

***

Ahmağın belâya uğrayınca nadim olmasında kendisi için bir fayda yoktur. Yalancı sabah (subhu kâzib) in vefası olmaz. «Onlar tekrar dünyaya dönseler, men' olundukları şeyleri yine yapmıya başlarlardı»

Mevlânâ ahmakların ahde vefasızlıklarını aşağıdaki mesnevileriyle izah buyuruyorlar:

Ahmaklar sözlerinde durmaz ve ahidlerinde vefa göstermezler.

1 — عقل را باشد وفای عهدها ـ تو نداری عقل رو ای خر بها

2 — از کمی عقل پروانهٔ خسیس ـ یاد نارد ز آتش وسوز وحسیس

3 — چونکه پرش سوخت توبه میکند ـ آز و نسیانش بر آتش میزند

4 — چونکه شد رنج آن ندامت شد عدم ـ می نیر زد خاك آن توبه وندم

5 — چون برفت آن ظلمت غم کشت خوش ـ هم رود ازدل نتیجه وزاده اش

6 — میکند او توبه وپیر خرد ـ بانك «لو ردوا العادوا» میزند

Tercemesi :

1 — Ahde vefa, sözünde durma aklın işidir. Akıl ve basiretin yoksa yürü geç ey eşek değerli!..

2 — Aklının noksanlığından dolayı aşağılık pervane, ateşi ve onun yakıcılığını, verdiği avazı hatırına bile getirmez.

3 — Ne vakit kanadı yanar, tövbe eder; fakat hırs ve unutkanlığı onu tekrar ateşe çarpar.

4 — Fakat elem ve sızı gitti mi nedamet te yok olur. Çünkü o tövbe ve nedamet bir toprak değerinde bile değildir.

5 — Nihayet gam karanlığı gitti de rahat geldi mi, gönülden de o gamın doğurduğu elemler kaybolur gider.

6 — O ahmak tövbe eder. Fakat akıl piri ona: «Tekrar dünyaya gönderseler yine evvelki yaptıklarını yapacaklardır.» Âyetini bağırarak anlatmaktadır.

İZAHI : Ahde vefa göstermek, tedbirde bulunmak kuvvetli aklın işidir. Ahmaklardan bu beklenmez. Bu kabil ahmaklar kötü hareketleri yüzünden bir felâkete uğradılar mı, ahu vah ederler, nedamet getirirler. Kendilerini felâkete sürükliyen şeye bir daha yanaşmıyacaklarına ahd ederler. Fakat o gam ve felâket geçti de rahat geldi mi; elemi de, nedameti de tamamiyle unuturlar, yine ayni kötü harekete başlarlar. Bu, ayniyle pervanenin hali gibidir.

Pervane, ateşin kendisine zarar vereceğini elbette bilmez. Lambaya doğru uçar, ona sürtünür. Nihayet kanadı yanıpta canı acıdı mı çekilir. Fakat sızı geçince eski acıyı unutur, tekrar yaklaşır ve bu hırs ölümüne sebep olur.

İşte ahmakta, gelen felâketten uyanmaz. Bunun için Mevlânâ cahil ve gafillerin ahid ve tövbelerini (subhu kâzib) in geçici aydınlığına benzetmekte ve bunlar hakkında En'am suresinden şu âyeti celileyi göstermektedir.

(ولوترى اذوقفو على النار فقالوا ياليتنا نرد ولانكذب بآيات ربنا... ولوردوا لعادوا لمانهوعنه انهم لكاذبون)

(Onlar, Cehenneme girdikleri zaman görseniz. Keşke dünyaya tekrar gönderilsek, Rab'bımızın âyetlerini tekzib etmez ve müminlerden olurduk. Fakat onlar dünyaya iade olunsalar, nehy olunan şeye yine avdet ederler. Onlar muhakkak yalancılardır.)

Hülâsa ahde vefa, felâketten intibah, insan kemalinin esaslı vasıflarından biridir.

***

Vehim, akl altununun kalpıdır. Onunla daima savaşır; ona benzer amma o değildir.. Hakikî akla sahip Musa aleyhisselâmın, vehme müptelâ Fir'avnla birbirine soruları ve cevapları

Mevlânâ bu hakikati şu mesnevileriyle izah ediyorlar :

Akıl şehvetin zıddıdır

1 — عقل ضد شهوتست اى پهلوان - آنكه شهوت مى تند عقلش مخوان

2 — وهم خوانش آنكه شهوت راگداست - وهم قلب نقد زر عقلهاست

3 — بى محك پيدا نگردد وهم وعقل - دورا سوى محك كن زود نقل

4 — اين محك قرآن وحال انبيا - چون محك هرقلب را كويد بيا

Tercemesi :

1 — Ey pehlivan !.. Akıl şehvetin zıddıdır. Şehvet dokuyan akla, akıl deme.

2 — Şehvetin dilencisi, mağlûbu olan kimseye vehim sahibi de!... Vehim akıllar altununun kalpıdır.

3 — Vehim ile akıl miheksiz meydana çıkmaz. Her ikisini de acele mihek tarafına naklet (mihenge vur).

4 — Bu mihenk de Kur'an ile Peygamberlerin halidir. Çünkü mihek (Kur'an ve Peygamber) her kalbe daima «Gel» der.

İZAHI : Vehim, şehvetten doğar. Hakikî akla sahip insan şehvete esir olmaz. Akıl, halis altun ise vehim de kalp altundur. Vehimliler, kararsız ve karaktersizlikleri dolayısıyla kalp altuna benzerler. Halis altun olan akıl ile kalp olan vehmin mihegi ise Kur'an ve Peygamberlerdir. Derin bir iman ve bağlılıkla kendini o mihenge vurur isen hüviyetin meydana çıkar. Nitekim müşriklerde, azgınlarda; nefsi emmarenin esiri olanlarda aklın işi olan hakikî tefekkür kudreti kalmamış ki hidayet yolunu görsün. Bunun için Kur'an ve Peygamberler onlara der ki: «Sen bizim yüksek mertebemizin ehli değilsin. İşte kendini bize vurmakla mahiyetin meydana çıktı.»

Şimdi Mevlâna binnetice buyuruyorlar ki: «Vehim, âlemleri yakan Fir'avn'undur. Akıl ise canları aydınlatan Musa'nındır.»

Müteakiben Cenabı Pir, bu münasebetle Musa ile Fir'avn arasında geçen soru ve cevapları zikrediyorlar.

Şimdi Fir'avn, Musa'ya: Sen kimsin?..» dedi.

Musa: «Ben aklım... Tanrı'nın elçisiyim.»

Fir'avn: «Sus.. hayhuyu bırak da eski adını söyle!..

Musa: «Benim mensup olduğum topraktır, su ve balçıktır. Tanrı; suya, toprağa can ve gönül vermiştir. Benim bedenimin dönüp gideceği yer de topraktır, senin gideceğin yer de... A, mağrur!.. sen de, biz de hep toprak olacağız. Senin mevkiin, rütben de kalmıyacaktır.»

Fir'avn: «Senin bu addan başka bir adın daha var ki, o, sana daha çok yaraşır. Fir'avn'in kulu; bedeni, canı onun nimetiyle beslenen kul... kanlı, kaatil, Hak bilmez kul...

Musa: «Haşa.. O, padişaha kimse şerik olamaz. Kullarına ondan başka başbuğ yoktur. Bana suret veren de O'dur, nakş eden de... ondan başkası böyle bir davaya kalkışamaz... Sen, benim kaşımı bile yaratmıya kadir değilsin.»

Fir'avn: «Bunları burak hele.. Benim hakkım; tuz, ekmek hakkı bu mudur?..

Musa: «Kıyamet gününün horluğu çok güçtür. Hayırda, şerde bana riayet etmezsen kıyamette halin çok fena olur. Görünüşte senin işini yıkıyorum amma, bir dikeni, gül bahçesi haline getiriyorum.»

Şimdi Mevlânâ, Musa'nın bu son cevabı münasebetiyle şu hakikati anlatıyorlar:

Mamurluk, viranlıkta: topluluk, dağınıklıkta: düzelme, kırılmada; murat, muratsızlıkta; varlık, yoklukta olup, hep zıdlar da bunun gibidir.

Birisi yeri bellemeye sürmeye başladı. Ahmağın biri ona dedi ki: «Bu yeri neden böyle yarıp, harap ediyorsun?...»

Adam cevap verdi: «A, ahmak... git benimle uğraşma!.. sen yapılmayı yıkılmada bil!... bu yer böyle yıkılıp harap olmadıkça nasıl gül bahçesi haline gelir. Yara nişterle deşilmedikçe eyileşir mi?.. ahlatın ilaçtan yanmadıkça hastalığın nasıl geçer?... Terzi kumaşı param parça eder, bir kimse çıkıp ta o terziye: Bu canım atlası neden parça parça ediyorsun, ben kesik kumaşı ne yapayım?.. der mi? Her eski binayı yenilerken evvelâ o köhne yapıyı yıkmazlar mı?.. Buğday değirmende ezilmese ekmek olur da soframızı süslermiydi?..»

Şimdi Mevlânâ bu hikmetlerden sonra tekrar soru ve cevaba geçiyorlar:

Musa devamla: «Kendini hayli zamandır hava ve hevese kul, köle ettin.. bunun için ben de senin ejdarhana karşı bir ejderha getirdim ki, onunla seni ıslah edeceğim.»

Fir'avn: «Sen, pek usta bir büyücüsün; bu ülkeye bir ikiliktir saldın.. ,

Musa: «Ben Tanrı emirlerine garkolmuşum... Hiç Tanrı adıyla büyücülük olur mu?... Büyücülüğün temeli gaflettir; halbuki Musa'nın canı din meş'alesidir. Benim nerem büyücülere benzer. Benim nefesimi Mesih bile kıskanır. Hakikati göremiyorsun, döndün de başın döndü mü, gözüne oda dönüyor görünür. Her şeyi kendine göre görür ve idrâk edersin.»

Şimdi Hazreti Pir; aşağıdaki mesnevileriyle Musa ağzından Fir'avn'e hitaben şu hakikatleri beyan ediyorlar!.

1 — چون ندارد مدرکی جز رنك وبو ـ جملهٔ اقليمهارا كو بجو

2 — كاو در بغداد آمد نا كهان ـ بكذرد او زين سران تا آن سران

3 — از همه عيش وخوشيها ومزه ـ او نبيند جزكه قشر خربزه

4 — كه بود افتاده برره ياخشيش ـ لايق سيران كاوى يا خريش

5 — خشك برميخ طبيعت چون قديد ـ بستهٔ اسباب جانش لا يزيد

6 — وان فضاى خرق اسباب وعلل ـ هست ارض الله اى صدر اجل

7 — هر زمان مبدل شود چون نقش جان ـ نو بنو بيند جهانى درعيان

8 — كر بود فردوس وانهار بهشت ـ چون فسرده يك صفت شد كشت زشت

Tercemesi :

1 — Sefere giden, bütün iklimleri gezse renkten ve kokudan başka bir şey idrâk edemez.

2 — Meselâ ansızın Bağdad'a gelerek bir baştan öbür başa dolaşan öküz,

3 — Bütün güzelliklerden, bütün lezzet ve yaşayıştan ancak sokaklardaki karpuz kabuğunu görür.

4 — Bir öküzün veya eşeğin seyrine lâyık olan şey; yola düşen samanlar, otlardır.

5 — Tabiat mıhının üzerinde kuru et gibi asılıp kalanların canı sebeplere bağlanmıştır. Yükselemez, ileriye gidemez.

6 — Ey başta oturan. sebeplerin ve illetlerin zail olduğu feza Allah'ın geniş yer yüzüdür.

7 — O âlemde her şey nakış ve renk gibi değişir, (acibeler, garibeler gösterir) can orada her an yenilenen bir cihanı apaşikâr görür.

8 — Eğer Firdevs (Cennetin en üstünü) ve cennetin ırmakları bir sıfat ve hal üzre donup kalarak, hiç değişmeselerdi çirkin görünür ve usanç verirdi.

İZAHI: Hırs ve şehvet mağlubu olan, ancak dünya mansıp ve nimetlerine bağlıdır. Bütün dünyayı dolaşsalar nazarları daima süste, renktedir. Nasıl bir öküzü Bağdad gibi, o vakte göre san'at ve medeniyetin şahikasına ulaşan bir şehre bıraksalar onun gözü ancak kar-

puz kabuğunda olursa, bunlar da öyledir, eşekler gibi samana düşkündürler. Kurumuş bir et parçası gibi canları sebeplerin çivisine yapışıp kalmıştır. Bir adım ileriye gidemezler ve tabiat kaydından kurtulamazlar.

Şimdi Mevlâna Fir'avn siyretinde olan bu mağrur harislere hitap ederek diyorlar ki: «Ey başta, saltanat tahtında oturanlar!.. sebeplerin kalktığı yer ancak hakikat fezasıdır ve (ارض الله واسعة) Arzullahı vasıa) âyeti celilesinin batini manası da budur. O geniş yerde nice acip ve garip şeyler vardır. (كل يوم هو في شأن) mantukunca orada her şey her an değişir, her dem bir ruhanî zevk duyulur. İnsan o mukaddes yerde, dünyadaki gibi aynı şeye bakıp kalmadığından can, o âlemin seyrinden katiyen usanmaz Çünkü hakikî insanın tabiatı (monoton) hayattan, monoton sözden derin bir melâl ve kelâl duyar; değişikliğe müştaktır. Bunun için tek sıfatta yani yalnız hayvanlık sıfatının dar çerçevesinde kalanlar, cennet gibi güzel yerlerde dahi olsalar, değil mi ki değişmiyor, yine sıkıntı içindedirler.

***

İnsanın her duygusu başka başkadır ve her duygu diğerinden habersizdir

Mevlânâ bu mühim bahse şöyle başlıyorlar. Her san'atkâr kendi işini bilir; diğer san'atkârın san'atına acemidir. Fakat bu acemilik, bu habersizlik bir san'at sahibinin diğerinin işini yapamıyacağı demek değildir. Kezalik her duygunun bir fonksiyonu, bir vazifesi vardır ki birbirinden habersizdirler: fakat bu habersizlikleri birinin, diğerinin işini beceremiyeceği demek değildir. Bu ancak bir iş bölümü dolayısıyla herkese, her uzva bir vazife verildiğini gösterir. Yoksa gerek san'atkârda diğerinin san'atini yapabilmek, kezalik bir uzuv da, diğerinin vazifesini başarabilmek kudreti bilkuvve mevcuttur.

Şimdi Mevlânâ bu hakikati şu mesnevileriyle ne güzel, ne esaslı izah ediyorlar.

Duygularımızda iş bölümü cisme mahsustur, ruh halinde her duygu göz kesilir

1 — چنبرهٔ دید جهان ادراك تست - پردهٔ پاكان حس ناپاك تست

2 — چون تو كشتی پاك پرده بر كنند - جان پاكان خويش برتو می زنند

3 — جمله عالم كربود نور وصور - چشم را باشد ازان خوبی خبر

4 — چشم بستی كوش می آری به پيش - تانمايی زلف ورخسارهٔ پيش

5 — كوش كويدمن بصورت نكروم - صورت ار بانك زند من بشنوم

6 — هين ياينی بين اين خوب را - نيست بينی درخور اين مطلوب را

7 — كربود مشك وكلابی بو برم - فن من اينست وعلم ومخبرم

8 — پس بدانی چونكه رستی ازبدن - كوش و بينی چشم می داند شدن

9 — راست كفتست آن شه شيرين زبان - چشم كردد موبموی عارفان

Tercemesi :

1 — Cihanı görme çerçevenin dairesi, miktarı, senin anlayışın kadardır. Temiz ve kalbini tasfive etmiş olan âriflerin perdesi, yani onları görmiye mani olan, senin pâk olmıyan duygundandır.

2 — Ne vakit temiz olur isen perdeyi koparırlar. O zaman pâk olan kişilerin canı sana vurmağa yani sana görünmiye başlar.

3 — Bütün dünya nur ve suret olsa güzellikten ancak gözün haberi olur.

4 — Bir güzelin zülif ve yanağını göstermek için gözünü bağlayıp, kulağını o güzele karşı getirirsen:

5 — Kulak der ki: «Ben sureti göremem, eğer suret bana bir ses verirse ancak onu duyarım »

6 — Eğer buruna dersen, ağah ol!. . şu güzeli gör!. Fakat burundan bu istenmez, onda o kabiliyet yoktur ve sana der ki:

7 — «Eğer misk ve gül suyu olsaydı ondan koku alırdım: benim marifetim ve bilgim budur.»

8 — Şunu bil ki: Bedenden kurtulasın. O vakit kulak ta, burun da göz olmayı bilir, yani göz gibi görür.

9 — O tatlı dilli şah çok doğru söylemiştir. Âriflerin vücudundaki her kıl göz kesilir.

İZAHI: İnsanın cihanı anlayışının yani onun hakikatine ulaşabilmesinin derecesi, ancak görme kudreti kadardır. Burada görmeden maksat basirettir.

Basiret öyle bir anlayış kudretidir ki; o, yalnız gözümüzde değil bütün varlığımıza dağılmıştır. Ve bütün hislerimizin muhassalası odur. İşte bu basiret olmaz veya noksan bulunursa cismin kirli ve basit duyguları arifleri görmiye ve âlemin hakikatini müşahede etmiye mani bir perde olur. Bunu daha esaslı anlatabilmek için Mevlânânın yukarıdaki mesnevilere bir mukaddimesi olan yüksek görüşünü ele alalım

Bendeki beş duygu vazife itibariyle bir iş bölümüne tabidir. Göz görür, kulak işitir, el tutar, burun koklar, ağız tadar. Her duygu kendisine mahsus olan bu vazifeyi yaparken öbürlerinden habersizdir, fakat bu habersizlik bir duygunun diğerinin vazifesini yapamaması demek değildir. bu duygu diğerinin işini zahirde yapmıyor amma kendisinde diğerlerinin vazifelerini de yapmak kuvvet ve kabiliyeti vardır. Diğer bir ifadeyle her san'atkâr diğerinin san'atını icradan habersizdir. Çünkü o iş kendisinin vazifesi değildir. Fakat bu habersizlik o san'atı ifa edemiyeceğine delil olmaz, o işi yapmak bilkuvve kendisinde mevcuttur. Fakat o sanatı vazife edinmemiştir. bu duyguların böyle iş bölümüne tabi olması yalnız bedene mahsustur, ruhun hükmü böyle değildir. Beden kesafetinden kurtularak vahdaniyet mertebesine geldiğimiz zaman bütün duygular tamamen idrâk kesilirler. Perde kalkınca her bir kılımız bir idrâk gözü olur. Nitekim âriflerin her bir kılı bir gözdür.

Netice olarak şu anlaşılıyor ki; kâmil insan demek, baştan başa göz kesilen insan demektir. Nitekim Mevlânâ yukarıda izahını yaptığımız mesnevilerin birinde şöyle buyurmuşlardı :

(İnsan gözdür, geri kalanı posttan ibarettir. Göz ise ancak dostu görendir).

Aşağıdaki mesneviler tekrar bu hakikate temas ediyorlar :

Hakikati gören ruhtur, duygular birer vasıtadır

1 — چشم را چشمی نبود اول یقین - در رحم بود او جنین گوشتین

2 — علت دیدن مدان پیه ای پسر - ورنه خواب اندر ندیدی کس صور

3 — آن پری و دیو می بیند شبیه - نیست اندر دیدگاه هر دو پیه

4 — نور را با پیه خود نسبت نبود - نسبتش بخشید خلاق ودود

5 — آدم از خاکست کی ماند بخاك - جنی از نارست بی هیچ اشتراك

6 — مرغ از بادست کی ماند بباد - نامناسب را خدا نسبت بداد

7 — نسبت این فرعها با اصلها - هست بیچون ارچه دادش وصلها

8 — آتش نمرود را گر چشم نیست - با خلیلش چون تجشم کرد بست

Tercemesi :

1 — Muhakkaktır ki, göz evvelce göz değildi. O, rahimde bir et parçasıydı.

2 — Ey oğul.. O yağ parçasını görmenin gerçek sebebi olarak bilme! Eğer böyle olsaydı kimse uykuda yani rüya içinde bir çok suretler görmezdi.

3 — Meselâ, şeytan ve peri de görür, fakat her ikisinin gözünde de yağ parçasına benzer bir şey yoktur.

4 — Nurun yağ parçasıyla aslında bir nisbeti yoktur. Ona bu münasebeti Tanrı ihsan etmiştir.

5 — Âdem topraktandır, hiç toprağa benzer mi?.. Cin ateşdendir, fakat ateşe ne münasebet ve iştiraki vardır?.

6 — Kuş yeldendir amma aralarında hiç bir benzerlik yoktur. Nihayet, Tanrı, münasebeti olmıyan şeyler arasına bir nisbet vermiştir.

7 — Bu feri'lerin asıllarıyla bir münasebeti vardır. Fakat bu nisbet keyfiyetsiz olduğundan akıl ile idrâk mümkün değildir.

8 — Nemrud'un yaktığı ateşte eğer göz olmasaydı İbrahim'e karşı bir çok tekellüfe, zahmete girerek ona saygı göterirmiydi.

İZAHI : Göz dediğimiz, şüphe yoktur ki nihayet bir et ve yağ parçasından ibaret olup görme denilen nur doğrudan doğruya onların eseri değildir Eğer böyle olsaydı uyku ve rüya halindeyken nice şekil ve suretler görmezdik.

Sonra peri de, şeytan da bir cismi lâtiftir. Maddî gözleri yoktur. Fakat nasıl görüyorlar?..

Ancak muhakkak olan bir şey varsa gözdeki bu nurun o yağ ve et parçasıyla olan ilgi ve münasebetidir. Çünkü bunlara bir hastalık geldiği ve gözümüzü kaybettiğimiz zaman görmiyoruz. Şu halde bu görüşün asıl illeti o yağ parçası değilse de görmiye vasıtalık yapan odur. Yani göz, görüş kudretinin intibak aletidir. Ancak, görmeyle bu yağ parçaları arasındaki münasebeti idrâk mümkün değildir. Sonra, görüşle bu et parçasının hiç benzerliği de yoktur. Görme keyfiyeti bir nurdur, et parçaları ise kesif bir maddedir.

Şu halde asıl görüş ve duyuş ruhtadır.

Şimdi Mevlânâ bu hakikati daha esaslı izah için; «İnsan topraktandır, fakat toprağa benzer mi?.. Cin ateştendir, ateşle ne iştiraki var?..

Kuş yelden hasıl oluyor, fakat hiç yele benzer mi?.. Toprak, ateş, yel, vesaire gibi fer'i ve vasıtaların asıllarıyla münasebeti keyfiyetsizdir ve söylediğimiz gibi bu cüz'i akılla anlaşılamaz» diyorlar.

Şimdi meseleyi şu misalle daha açabiliriz. Elektrik: şoklar, kuvvetli sürtme ve temasların meydana getirdiği bir fizik hadisesidir. Bunu ilmî olarak biliyoruz ve elektriği meydana getiriyoruz. Fakat maddede gizlenen hararet ve nurun mahiyetini biliyor muyuz?

Bu görüş ve duyuş yalnız insanda ve istidadı kadar hayvanda değil, bilumum nebatat ve cansızlarda da mevcuttur. Zaten yukarıdan beri söylediğimiz gibi yaratılışta müşterekiz. Binaenaleyh cemadatta dahi görüş ve duyuş vardır.

Nitekim Mevlânâ buna bir çok misaller veriyor. Nemrud'un ateşinde eğer göz olmasaydı İbrahim'i nasıl görür ve tanır da O'nu yakmazdı?..

Buna benzer vasıtasız ve sebepsiz bir çok hakikatler ve mucizeler işitmekteyiz ve görmekteyiz Mesela, zamanımızda medyumlardaki uyku esnasında görüş ve duyuşları hiç bir vakit uzviyet icaplarıyla izah etmek mümkün değildir.

Hülâsa, bütün bunlar gösteriyor ki, tabiatın aslî unsurları sayılan suda, havada, ateşte, toprakta kendi istidatlarına göre görme ve anlama vardır.

Nitekim yukarıki bahislerde izahını yaptığımız şu mesnevi bu hakikati açıklamaktadır.

آب و باد و خاك ونار باشرر - بى خبر باما وباحق باخبر

(Şu Rüzgar, toprak ateş, bizimle habersiz ama Haktan haberdar.)

***

Bu Âlemdekilerin öbür âlemdekilere saldırmaları

Bu âlemin cisme bağlı olanları gayb alemindekilerin pusuda olmalarından gaflet ederek onlara daima hücum ederler, onların gelmemesi için babaların sulblerine, anaların rahimlerine kadar pençe atarlar.

Nitekim Fir'avn, Musa'nın doğmaması için tanasül yollarını kesmiştir.

Fakat bu şehrah tutulamaz; Tanrı o yolu nesiller için açmıştır. Fir'avn'un bu hareketi kendi sakal ve bıyığına gülmek ve aldanmaktan ibarettir.

Âd kavmi şiddetli rüzgârla mahvoldu. Semud, Cibril'in sayhasıyla helâk olup gitti. Fir'avn, nihayet boğuldu.

Hülâsa, Hak'kın emirlerine aykırı gidenler nihayet türlü şekillerde belâlarını buldular Çünkü kaza, vakti geldiğinde hükmünü icradan geri durmaz.

Şimdi Mevlâna, eğri harekette bulunmanın cezasını şu mesnevileriyle açıklıyorlar.

Hayır ve şer bütün işlerimizin karşılığını ergeç görürüz.

1 — كى كژى كردى وجنودى توشر - كه نديدى لايقش درپى أثر

2 — كى فرستادى دمى بر آسمان - نيكى كز پى نديدى مثل آن

3 — گر مراقب باشى وبيدار تو - هر دمى بينى جزاى كار تو

4 — كرمراقب باشى وكيرى رسن - حاجتت نبود قيامت آيدن

5 — آنكه رمزى رابداند اوصحيح - حاجتش نبودكه كويندش صريح

6 — اين بلا ازكودنى آيد ترا - كه نكردى فهم نكته ورمزها

Tercemesi :

1 — Ne vakit bir eğrilik ve fenalık gösterdin de onun ardından o eğriliğin eserini görmedin.

2 — Göğe ne vakit bir nefes gönderdin de (dua etmek) onun ardından onun misli iyiliği görmedin.

3 — Eğer nefsini murakebe edebiliyor ve uyanık duruyor isen her zaman yaptığın hareketin hayır ve şer cezasını görürsün.

4 — Yine nefsini murakabe edebiliyor da ipin ucunu tutabiliyorsan kıyametin gelmesine hacet kalmaz. Yani olacağı daha evvelden sezersin.

5 — Her hangi bir kimse ki, işareti sahih bir şekilde görüyorsa o kişiye açık söylemeye hacet yoktur.

6 — Bu belâ sana gafletinden, ahmaklığından geliyor. Çünkü daha evvelki işaretleri, nükteleri anlamıyorsun.

İZAHİ: İnsan ne vakit bir eğrilik yapsa, bir şer işlese ve yahut hayırlı bir amelde bulunsa onun ardından eserini mutlaka görecektir.

Eğer nefsimizi tam bir murakabe edebilir, ipin ucunu kaçırmaz isek, başımıza gelen hayır veya şerrin nereden geldiğini ve işlediğimiz her fiilin sonunda gelecek ceza ve mükâfatı kıyamet gününe hacet kalmadan kendimiz daha evvelden sezer ve görürüz.

Sonra insan, ameli nisbetinde başına gelen belâların daha gelmezden mukaddem bir takım işaretleri vardır ki, bu işaretlerden uyananlar için kendi fiillerinin cezasını açık olarak görmiye hacet yoktur. Onlar bütün bu işaretlerin, kendilerine birer tenbih olduğunu bilirler. Meselâ; hakiki rüyalarda derin işaretler vardır. Kaht ve gala (kıtlık) ve saiı tabiî âfetler derece derece birer işaret ve ilâhî tenbihtir. Eğer

daha evvelden uyanarak kötü hareket yapmaktan sakınıp nedamete, iyiliğe doğru gitseydik daha şiddetli belâlar başımıza gelmezdi. Meselâ kaht ve gala (kuraklık) dan mütenebbih olmaz isek başımıza başka belâlar gelir, nihayet memleketimiz, Allah korusun, düşman eline düşer.

Hülâsa; yukarıda uzun uzadıya söylediğimizi bir daha tekrar edelim ki, Allah yaptığımız şerrin cezasını, derecesine göre imhal eder. Yani tevbe ve nedamet getirebilmemiz için ceza bir müddet geri kalır. Hülâsa, hiç bir vakit ettiğimiz yanımıza kalmaz, ve suçlarımızın çoğunun cezasını bu dünyada görürüz.

***

İnsanın topraktan olan bedeni; ayine olmağa kabiliyetli bir demire benzer. Bu tende: dünyada iken cennet, cehennem, kıyamet ve daha bazı şeyler, hayal yoluyla değil apaçık görünür.

İnsan, cismin kesafetinden sıyrılınca aynalaşan manevî varlığına gayb aleminin her şeyi akseder, ahiretin sırları açılır. Hazreti Ali'nin «Hicap kalkınca yakin olarak evvelce görüp bildiklerim ziyadeleşmemiştir» buyurmaları, insan, hakikî bir salaha girerse herşeyin kendisine açıkça görüneceğine işarettir.

Şimdi Mevlânâ, bu hakikati şu mesnevileriyle izah buyuruyorlar.

Tenini riyazatle saf ve parlak bir ayna yap!.

1 — پس چو آهن کرچه تیره هیکلی - صیقلی کن صیقلی کن صیقلی

2 — تادلت آینهٔ کردد پر صور - اندر وهرسو ملیحی سیمبر

3 — زانکه مردم هست همچون آب جو - چون شود تیره نبینی قعر او

4 — قعرجو پر کوهرست وپرزدر - هین مکن تیره که هست اوصاف وحر

5 — جان مردم هست مانند هوا - چون بکرد آمیخت شد پردهٔ سما

6 — مانع آید او ز دید آفتاب - چونکه کردش رفت شدصافی وناب

Tercemesi :

1 — Sen, zahirî görünüşte bulanık ve kapkara bir demire benzersin; fakat kendini cilala!.. cilala!.. cilala!..

2 — Ta ki gönlün suretlerle dolu bir ayine kesilsin; ona her taraftan gümüş bedenli bir dilber aksetsin.

3 — Çünkü insan ırmak suyuna benzer. Bulandı mı dibini göremezsin.

4 — Irmağın dibi cevherlerle, incilerle doludur; ağah ol, bulandırma ki, o, saf ve hürdür.

5 — İnsanın canı saf hava gibidir. Hava tozla karışırsa göğe perde olur.

6 — Güneşin görünmesine mani olur. Fakat toz gitti mi saf ve parlak bir hale gelir.

İZAHI: İnsan vücut kesafeti itibariyle bulanık ve muzlim bir demirdir. Fakat en parlak cilayı, manevî cilayı kabule müsteittir. Ruh, saf su gibidir. Onu bulandıran, cismanî ve nefsanî arzu ve şehvetlerin toprağı ve çörçöpleridir. Bulanık ırmağın dibi nasıl görünmezse, vücut kesafeti içinde ruhun aslî gevheri de öyle görülemez, ruh zulmet içinde mahbus kalır. Fakat ırmak yani vücut, masiva gubarından temizlenince, gönül âyinesine bütün mükevvenatın ayı, yıldızı akseder ve bütün sırlar çözülür.

Diğer bir teşbih ile hava tozlu iken güneş nasıl bulanık görünürse ve tozdan sıyrılınca bütün şaşaasıyla nasıl meydana çıkarsa, ruh da masiva kirinden temizlenince öyle parlar. Aksi halde derin bir zulmet içindedir.

***

Hazreti Musa'nın —Hak'kın her şeyi bildiğine iman etmesi veya hiç olmazsa şüpheye düşmesi için— Fir'avn'un bütün sırlarını ve rüyalarını kendisine açıkça söylemesi

Tanrı, sonunda olacak şeyleri senin bulanık ve kapkara bir demir gibi olan vücudunda gösterdi. Bu suretle senin daha az zulümde bulunmanı diledi. Sana rüyada çirkin şeyler gösterdi. O gördüklerin senin suretin idi.

Meselâ; zenci aynada kendi suretini görünce ona tükürdü, pisledi ve : «Ey ayna.. bu çirkinliğinle ve bu suretinle sen ancak buna lâyıksın» dedi de ayna ona : «Benim çirkinliğim sendendir.. bu cefayı sen, bana değil kendi yüzüne yapıyorsun» diye cevap vermişti.

Sonra Musa Fir'avn'un rüyalarını anlatmağa başladı : «Ey Fir'avn.. sen rüyanda gâh elbiseni yanmış gördün, gâh ağzın tutulmuş, gözlerin kör olmuş gördün... hülâsa daha ne kötü rüyalar gördün, fakat ben utancımdan söyliyemiyorum. Ey Öğüt kabul etmiyen!.. ne vakte kadar kaçacaksın?.. kendine gel de benden bir öğüd kabul et, karşılık olarak sana dört şey vereyim.»

Fir'avn: — O öğüd hangi öğüd.. anlat bakalım dedi.

Musa: — O öğüd şudur.. bunu açıkça söyliyeceksin.. «Tanrı birdir ve ondan başka Tanrı yoktur. Göklerin, yıldızların, insanların, şeytanların, sahra, deniz, çöl ve dağın yaratıcısı O'dur.. O'nun şeriki ve naziri yoktur.»

Fir'avn: — Buna karşılık vereceğin o dört şey nedir?.. onu bileyim, belki o güzel vaid sebebiyle küfür ve isyan çarmıhı biraz gevşemiş olur.

Musa: — O dördün birincisi: Bedenin ebediyen sıhhatte olacak ve tıb kitaplarında yazılı olan bütün illetler senin bedeninden uzak kalacaktır. İkincisi: Uzun ömürlü olacaksın ve bütün muradlarına erişmeden bu âlemden gitmiyeceksin.

Fir'avn: — Anladım.. Şimdi o üçüncü vadini söyle!..

Musa: — Devletin iki kat artar; iki âlemin de düşmandan temizlenmiş olur.

Fir'avn: — Ya dördüncü vadin?...

Musa: — Daima genç kalırsın; saçın sakalın siyah, yüzün kıpkırmızı kalır.

Bunun üzerine Fir'avn : — Pek güzel, çok iyi şeyler söyledin amma, bunları bir defa da bir dostla görüşeyim. Dedi.

Ve nihayet bu sözleri karısı Asiyeye açtı ve Asiye dedi ki : — Ey gönlü kararmış.. Bu vaidlere can ver. Bu sözlerde bir çok inayetler var; durma heman bunları elde et.. Daha mecliste iken bu sözleri duyunca Musa'ya, neden «Evet.. Yüzlerce hamdolsun» demedin.. Seni bir kerem sahibi böyle bir ihsana çağırdı da nasıl tahammül ettin?.. Tanrı hakkı için gecikme!.. bu söz bir lûtuf denizinden gelmededir.»

Bunun üzerine Fir'avn : — «Bunu bir de Haman'a söyliyeyim, padişahın bir defa da vezirin reyini alması lâzımdır» dedi.

Fir'avn, bir gün Haman'ı tenha bulunca bunları anlattı. Haman bunun üzerine heman sıçrayıp yakasını yırttı ve naralar atarak dedi ki : — Bunları Musa, senin yüzüne karşı ne cesaretle söyledi.. Ey Şah, sen bütün âlemi kendine bağlamış ve hükmünün altına almışsın. Bütün dünyanın padişahları doğudan, batıdan sana vergi veriyorlar, senin kapının eşiğini öpüyorlar.. Şimdiyedek âlemin secde ettiği sen idin; şimdi kulların en aşağısı olacaksın... Hayır, buna imkân yok, dedi. Fakat Haman dostla düşmanı tanımayor, tavlayı ters oynıyordu. Nihayet Musa, Hamanın sözlerinin tesiriyle Firavn'un imana gelmesinden ümidini keserek dedi ki : — Ben sana lûtuflar gösterdim.. Cömerdliklerde bulundum.. Anlıyamadın... Demek ki bu saadet ve lûtuflardan nasibin yokmuş.

Şimdi cenabı pir Fir'avn gibi benlik davasına düşenler hakkında şu mesnevileri irad buyuruyorlar.

Mansıp, mevki merdiven gibidir. Ne kadar fazla yükselirsen düşüş o nisbette feci olur

1 — نردبان خلق این ما ومنیست - عاقبت زین نردبان افتادنیست

2 — هرکه بالاتر رود ابلهترست - کاستخوان او بتر خواهد شکست

3 — این فروعست واصولش آن بود - که ترفع شرکت یزدان بود

4 — چون بدو زنده شدی آن خود ویست - وحدت محضست آن شرکت کیست

5 — آن خداوندی که دادندت عوام - بازبستانند ازتو همچو وام

6 — ده خداوندی عاریت بحق - تا خداوندیت بخشد متفق

Tercemesi :

1 — Bu bizlik ve benlik, halkın merdivenidir. Amma nihayet bu merdivenden düşmek vardır.

2 — Her kim bu merdivenin daha yukarısına çıkmışsa daha ahmaktır. Çünkü düşünce onun kemiği daha beter kırılır.

3 — Bunlar feri'dirler, asılları şudur. Yücelik taslamak Allah'a şirk koşmaktır.

4 — Fakat ne vakit O'nunla diri olur isen O, olursun. O halde şirk koşmak kim içindir. Yani tam bir birlik içinde kim kime şirk koşuyor.

5 — O âriyet büyüklüğü sana halk vermiştir. Bir gün borç alır gibi onu senden geri alır.

6 — İğreti padişahlığı Tanrı'ya ver de, O sana herkesin tasdik edeceği padişahlığı versin

İZAHI: Halkın hayatta bütün dâvâsı benlik ve bizlik gibi ihtirastan ibarettir. Mevlânâ bu enaniyet davasını bir merdivene benzetiyor. Her hangi bir kimseki, mevki ve mansıp hırsıyla ne kadar fazla yükselmişse. onun düşmesi de o nisbette şiddetli ve tehlikeli olacaktır.

Esasen büyüklük Tanrı'ya mahsus olup Fir'avn gibi mevkii ile gururlanmak Allah'a şirk koşmak yani kendisini O'na ortak bilmektir. Fakat kâmil insan bilir ki, bizim varlığımız O'nunla kaimdir. Kendi fanî varlığımızdan geçtiğimiz zaman O'nunla birleşiyoruz. O halde kime şirk koşuyoruz.

Hülâsa; âkil ve tedbirli adam iyi bilir ki; para, büyük mevki, zahiren bakıldığı zaman çekicidir, amma bir de onu kaybetmenin ve o

merdivenin yukarısından düşmenin ne feci olduğunu tarih bize bir çok misalleriyle gösteriyor.

Sonra Mevlânâ; bu mevki ve mansıpları bize halk vermiştir, fakat halka güven olmaz. Onun için mansıp ve mevki muvakkattır, devamsızdır. Ona güvenmek ve bilhassa onun verdiği geçici şereften gurur duymak ahmaklıktır. Âriyet olan bu surî saltanatı bırak!.. Onu sahibine teslim et de, herkesin istediği ve hiç bir muhalefet ve niza eseri göstermediği ilâhî saltanatı iste..» buyuruyorlar.

***

Tevbe kapısı açıktır

Mevlânâ bu şürhde tekrar Fir'avn'e hitapla: «Ey Fir'avn!.. ken dine gel. Bundan sonra küfür ve fesadda bulunma!.. cennetin sekiz kapısından birisi tevbe kapısıdır. Bu kapı, güneş mağripten doğup kıyamet kopuncıya kadar açıktır.»

NOT: Kul hakkı hariç bütün günahlarımızı Tanrı'nın af ve mağfiret etmesi tebşir edilmiştir. Ancak bu af, ölümden sonra biter, Haşr zamanındaki tazarrular, tevbeler makbul değildir.

Nitekim yukarıdaki bahislerde cehennem ehlinin Tanrı'ya karşı; dünyaya iade edilirlerse salâha geleceklerini ifade etmeleri ve Tanrı tarafından bunun reddedilmesi, buna misaldir.

Ancak, hakikî nedametle, henüz vakit geçmeden yapılan tevbelerdir ki; af ile karşılanır.

Tevbe hakkında aşağıdaki şürhlerde etraflı malûmat verilecektir.

***

«Ben gizli bir hazine idim; bilinmeğe muhabbet ettim ve halkı bilinmek için yarattım» hadisi kudsîsinin tefsiri

Bu kudsî hadisin tefsiri yukarıki bahislerde de geçti. Sırası geldikçe yine izah edilecektir.

Hadisin aslı şudur : (كنت كنزاً مخفياً فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف)

Şimdi cenabı pir bu hadisi tefsir ve izah yolunda şu mesnevileri irad buyuruyorlar.

Hazineyi bulmak için bu harap teni yıkmak lâzımdır

1 — كنج زير خانه است وچاره نيست - از خرابى هين منديش ومئيست

2 — كه هزاران خانه از يك نقد كنج - تان عمارت كرد بى تكليف ورنج

3 — عاقبت اين خانه خود ويران شود - كنج از زيرش يقين عريان شود

4 — ليك آن تو نباشد زانكه روح - مزد ويران كردنستش آن فتوح

5 — چون نكرد آن كار مزدش هست لا - ليس للانسان الا ماسعى

6 — دست خايى بعد ازان تو كاى دريغ - اينچنين ماهى نهان بد زير ميغ

7 — من نكردم انچه مفتند از بهى - كنج رفت وخانه ودستم تهى

8 — خانهٔ اجرت كرفتى يا كرى - نيست ملك تو ببيعى ياشرى

9 — اين كرى را مدت او تا اجل - تا درين مدت كنى دروى عمل

10 — پاره دوزى ميكنى اندر دكان - زير اين دكان تو مدفون دوكان

11 — هست اين دكان كرايى زودباش - تيشه بستان وتكش رامى تراش

12 — پيش از آن كين مهلت خانه كرى - آخر آيد تو نبردى زو برى

Tercemesi :

1 — Hazine ev altındadır. Onu elde etmek için evi yıkmaktan başka çare yoktur. Ağah ol.. Haraplıktan endişe etme!..

2 — Çünkü hazineden ele geçecek nakid ile elemsiz ve zahmetsiz binlerce evi mamur etmeğe kadir olabilirsin.

3 — Nihayet bu ev zaten viran olacak, onun altındaki hazine de apaçık meydana çıkacaktır.

4 — Fakat o vakit (ev kendi kendine viran olduğunda) hazine, senin olmaz. O ancak ruhun, evi viran eylemesinin ücreti olur.

5 — Çünki o kimsenin o işi yapmaktan ücreti (lâ) olmuştur, insan için kendi sayinden başka bir şey yoktur. Yani insan her hangi bir işden, ancak çalışma ile müsmir bir netice alabilir.

6 — O işden bir ücret elde etmeyince: Eyvah!... böyle bir ay bulutun altında gizli imiş de görmedim...

7 — İyilik için bana söylenen sözleri tutmadım. Şimdi de hazine gitti... elim bomboş kaldı.. diye hayıflanır.

8 — Meselâ... sen ücretle bir ev kiralarsın.. o evi satın almadığın için senin mülkün değil...

9 — O evde ancak kira müddeti bitinciye kadar oturup iş yapabilirsin.

10 — Sen ise dükkânda yamacılık yapıyorsun.. halbuki senin bu dükkânının altında iki maden gömülüdür.

11 — Bu dükkân kiralıktır; çabuk ol, kazmayı eline alda onun dibini kaz.

12 — Bu kiralık evin kira müddeti bitmeden uyan!.. yoksa müddet sona gelir, sen de bir menfaat elde edemezsin...

İZAHI: Her şeyin hakikati olan ilâhî hazine bu harap ceset evinin altında gizlidir. Bütün arzu ve şehvetlerden, bütün masiva şaibesinden feragat ederek bu beden evi yıkılmadıkça hakikate ulaşamazsın. Hak'ka yaklaşmanın tek çaresi budur. Bundan ne korkuyorsun. O hazine bir manevî nakiddir ki, onunla tasavvura, keyfiyete sığmayan nice evler yapabilirsin. Değilse bu beden evi nasıl olsa çöküp hazine meydana çıkacak amma o vakit te sana faydası olmıyacaktır. Eğer bütün nefsanî müştehiyatı viran ederek Hak'da fani olur yani (موتوا قبل ان تموتوا) hadisinin sırrına mazhar olur isen bu hazine ruhun, bedeni yıkma hakkı olur. Aksi halde yani ıztırarî ölüm ile hakikat hazinesine malik olamaz, ve böyle bir ölümle hakikati görünce de: «Eyvah... her şeyin hakikati ayın bulutla gizlenmesi gibi benim kesif vücudumda gizli imiş de görememişim» diye çırpınır durursun...

Yukarıdaki bahislerde geçtiği gibi hakikate ulaşamıyan ruhu mahcup büyük bir azap içindedir.

Şimdi Mevlânâ bu hakikati yine şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar:

Cesedimiz kiralık bir evdir. Hak, onu bize, güzel amelde bulunalım da yukarıda beyan edilen hazineyi bulalım, diye bir müddet için vermiştir. Halbuki sen bu dükkânda eskicilik yapıyorsun, yani yeme ve içme ile ten hırkasına yama vuruyorsun. Halbuki burada bilhassa iki büyük maden vardır. Ankaravî: bu madenlerden murad ilim ve amel yahud sıfat ve zat olmak gerektir, nefsanî hava ve heves tahrip edilince bu madenler zuhur eder; diyor.

Netice olarak Cenabı Pir; vakit geçmeden çabuk vücut harabesinde kazıya başla... bu kiralık evin müddeti bitmeden yani ıztırarî ölüm hulûl etmeden madeni bul; buyuruyorlar.

NOT: Görülüyor ki Mevlânâ; hadisi kudsîdeki gizli hazineyi insanda arıyor ve nihayet insan o hazineye ulaşmakla Hak'kı bilebileceğini ve yaratılışımızdaki kasdın ancak bu marifet olduğunu tebarüz ettiriyorlar.

***

Halka, akıllarının yettiği kadar söyleyin; kendi aklınız miktarınca söylemeyin ki Tanrıyı ve Peygamberi yalanlamasınlar

Bu sürh, ve tercemesi yukarda yazılı şu hadisi şerifin tefsiridir.
(كلموا الناس على قدر عقولهم لا على قدر عقولكم حتى لا يكذبوا الله و رسوله)

Mevlânâ buyuruyorlar ki- «İşim çocuğa düştü. Onlarla (halk ile) çocukların dilini kullanmam lâzımdır. Meselâ, çocuğa: mektebe git de sana kuru üzüm, ceviz, fıstık getireyim; demek icap eder. Tahsilin lüzumuna dair sözlerden çocuk ne anlar. İşte bunun gibi Fir'avn ve Fir'avn siret olanlara da ten güzelliğinden, gençlikten bahsolunur. Onlara; senin yüzün hiç buruşmamış, gençliğin daima böyle taze geçsin.. kadınların nefret ettiği ademi iktidar derdini görmezsin. Gençlik çağının parlaklığı seni öyle açmış, neş'elendirmiş ki Ükâşe'nin müjdesi de Peygamberi öyle neş'lendirmişti; gibi şeyler söylenir.

Şimdi cenabı pir aşağıdaki kıssada Hazreti Peygamberin bu neşesinin sebebini izah buyuruyorlar.

Peygamberin, safer ayının çıktığını kim bana müjdelerse ona cenneti müjdeleyeceğim, buyurmaları

Hazreti Peygamber rabiülevvel ayında intikal buyurmuşlardı. Bunu daha evvel Cibril haber vermiş ve fahri âlem de bu haberden büyük bir zevki manevî duyarak bugüne ulaşmanın hasretiyle: «Kim bana safer ayının çıktığını müjdelerse-ki bu ayı rabiülevvel takip eder- ona cenneti tebşir ederim; buyurmuşlardı.

Sahabeden Ükâşe bunu müjdeledi ve dereceyi buldu.

NOT: Yukarıdanberi her münasebet düştükçe bahsedilmiştir ki, ölüm; nebiler, veliler, ârifler için hayal âleminden hakikat âlemine intikal ve ilâhî didara ulaşmaktır. Bilhassa Hazreti Peygamber buna ulaşmakta en önde gelir. Bunun için ölümden en büyük neş'eyi fahri rüsul efendimiz almışlar, bir an evvel bu firkat âleminden visale ulaşmanın hasretini tamamiyle sezmişlerdir. Bunun için kendilerine ölümü haber vermek bir tebşir oldu.

Şimdi Mevlânâ, şu iki mesnevisiyle bu hakikati tebarüz ettiriyorlar.

1 — پس رجال از نقل عالم شادمان - وز بقایش شادمان این کودکان

2 — چونکه آب خوش ندید آن مرغ کور - پیش او کوثر نماید آب شور

Tercemesi :

1 — Hak erleri bu âlemden göçmeden neş'elenirler, burada kalmaktan ancak çocuklar sevinir.

2 — O kör kuş tatlı suyu görmeyince, kevser ona acı su görünür.

Yani dünya ehli olanlar hakikat âleminin manevî lezzetinden habersiz oldukları için bu âlemde kalmayı isterler ve neş'enin ancak burada olduğunu sanırlar. Çünkü bedene bağlıdırlar. Bunun için, onun toprağa atılmasından büyük korku duyarlar ve bununla asıl hayatı nihayet buldu sanırlar. Bunlar, bu yüksek idrâk karşısında çocuklar gibidir.

Hülâsa; hayal âleminin şurezarında bulunanlara kevser elbette acı su gibi gelecektir.

*
* *

Padişahın doğanıyla koca karı

Bir ak doğan, onun kıymetini bilmiyen bir koca karının eline düşerse doğana iyilik olsun diye koca karı o güzel kuşun tırnaklarını keser. Halbuki doğanın en kıymetli uzvu tırnağıdır. Doğan bütün varlığını, güzelliğini tırnağına boçludur. Karı, sonra da onun kanadlarını keser ve bunları yaparken: «Senin anan nerede imiş... sana hiç bakmamış; tırnakların bu kadar uzamış» der. Daha sonra kuşun önüne tutmaç kor. Kuş, ondan pek az yer, karı buna kızar, nihayet «Sen, başına gelen devletin kadrini nereden bileceksin» der, tutmaç suyunu başından aşağı döker, zavallı hayvanın başı kel olur.

NOT: Burada koca karıdan maksad dünya ve onun zevkine dalmış ve kalb gözü kapanmış olanlardır. Doğan ise iman ehilleridir. Yahud umumî olarak, nadanların eline düşen ârifler, âlimler, âkillerdir. İşte koca karı misilli nadanlar, yahut Fir'avn gibi yalancı saltanat düşkünleri kemal erbabına neler yapmadı. Peygamberler, veliler bu şerirlerden neler çekmedi. Fakat sabrettiler, vazifelerinin kudsiyetini bildiler yine imana, salâha davetten geri kalmadılar.

Bunun gibi zamanımızda o Tanrı erlerinin varisleri olan kemal ehilleri de; çektikleri zahmetlere, ızdıraplara rağmen böyle Fir'avn siret zalimlere karşı gelmekten geri durmazlar; bu, ilâhî ve kudsî bir vazifedir.

Şimdi Cenabı Pir bu sürhle de, yine yukarıda geçen Fir'avn'un kıssasını ve onun Haman'la meşveretini hatırlatır ve herkesin kendi cinsine çektiğini anlatarak buyururlar ki «Mustafa'nın meşveret ettiği zat, Tanrı Sıddıkı idi. Ebu Cehil'e fikir veren ise, Ebu Leheb'dir. İşte Ebu Cehil kendi cinsinin cazibesine uğrıyarak bu kadar nasihatler kulağına gitmedi.

Aşağıdaki kıssa cinsiyetin kuvvetini tamamiyle tebarüz ettirmektedirler.

Çocuğu, bir oluk üstüne giderek büyük bir tehlikeye düşünce, kadının Hazreti Ali'den çare araması

Murtaza'nın yanına bir kadın gelerek dedi ki: «Ya Ali... çocuğum oluğun üzerine gitti, çağırsam gelmez, bırakıversem, onun aşağıya düşeceğinden korkuyorum. Nihayet çocuktur, aklı yok ki... Tehlikeden kaç, bu tarafa gel diyeyim de anlasın. El ile işareti bilmez, bilse de dinlemez. Bunun için ona, südümü, mememi gösterdim. benden yüzünü çevirdi... Ey, bu cihanın ve o cihanın destgiri... Tanrı rızası için buna bir çare bul! gönlümün meyvesini kaybedeceğimden pek korkuyor, titriyerum.»

Bunun üzerine Hazreti Ali kadına dedi ki: «Şimdi git.. o dama başka çocuk getir.. taki senin çocuğun kendi cinsinden birini görünce oluktan bu tarafa kolaylıkla gelir.. çünkü her cins, kendi cinsine ebedi âşıktır.»

Kadın öyle yaptı. Çocuk damda öbür çocuğu görünce sürtüne sürtüne onun yanına geldi ve tehlikeden kurtuldu.

Mevlânâ bu kıssa üzerine cinsiyet cazibesine dair bir çok mesneviler irad buyurmuşlardır. Onlardan bir kaç tanesini alıyoruz.

Her cins kendi cinsine meyl eder.

1 — زان بود جنس بشر پیغمبران ـ كه بجنسیت رهند از ناودان

2 — پس بشر فرمود خود را «مثلكم» ـ تا بجنس آیند كم كردند كم

3 — زانكه جنسیت عجایب جاذبست ـ جاذب جنسست هرجا طالبست

4 — عیسى و ادریس بر كردون شدند ـ با ملائك چونكه هم جنس آمدند

5 — كافران همجنس شیطان آمده ـ جانشان شاكرد شیطانان شده

Tercemesi .

1 — Bütün peygamberler de beşer cinsinden olduklarından, insanları oluktan kurtarmışlardır.

2 — Peygamber; «Ben de sizin gibi insanım» gaip ve zayi olmamak için kendi cinsinize gelin buyurdu.

3 — Cinsiyetin acaip bir çekiciliği vardır. Her hangi bir yerde bir şeyi arıyan, istiyen varsa, onu çeken kendi cinsidir.

4 — İsa ve İdris meleklerle aynı cinstendirler. Bunun için göğe çıktılar.

5 — Kâfirler şeytan ile bir cinstendirler; bunların canları şeytanların şakirdi olmuştur.

İZAHI: Yukarıda da söyledik.. insan kendi cinsine meyleder. Cinsiyet cazibesi cismî olmaktan ziyade ruhîdir, Nitekim sureta insan olanlar arasında ruhî ayrılıklar bu cazibeye mani olmuştur. Nitekim «İyiler, iyiler için; habisler de yine habis olanlar içindir» buyurulmuştur.

Peygamberin rey ve müşavere arkadaşı Ebubekirdi. Fakat Ebu Cehil'in ise, Ebu Leheb'dir. İşte bunun için peygamber, Hak dinine davet ederken kavmine evvelâ surei Kehf'deki (قل انما انا بشر مثلكم يوحى الى) ayeti celilesi veçhile «Ben de insan cinsindenim» buyurmakla evvelâ cinsiyetin kudretini işaret etmiş ve cinsiyet sebebiyle diğer insanları kendilerine çekmek ve hakikati anlatmak yolunu tutmuşlardır, Sonra İsa ve İdris sureta insan cinsindendir. Fakat manen melekûtiyet mertebesine eriştikleri için melekler gibi mekânları göktür, Çünkü İdris riyazat ile tamamen bedenî kesafetten sıyrılmış, İsa ise esasen Cibril'in nefhinden vücut bulmuş olduğu için cismi lâtiftirler. .Kâfirlerle şeytan da ruhan ve manen bir cinsdendir. Bunun için kâfirler, yer yüzünde şeytanın şakirdidirler, ondan ders almışlardır. Şeytanın basireti, nasıl kapanarak Hak'kı görememiş ise kâfirler de aynidir.

*
* *

Arab beylerinin; ülkeyi aramızda bölüşelim, diye Mustafa Aleyhisseiâmâ müracaatları

Arab beyleri toplanarak Hazreti Peygamberin huzuruna gelerek dediler ki: «Sen bir emirsin.. bizlerden her birimiz de birer beğiz. Şu beylikleri bölüşelim de herkes hissesine düşene razı olsun, başkasına tecavüz etmesin.. sen de bizim hissemizden elini çek» dediler.

Hazreti Resulü Ekrem onlara şöyle cevap verdi: «Muhakkaktır ki bana emirliği Hazreti Hak vermiştir ve beni bütün cihanın serveri yapmıştır. Bu zaman Ahmed'in devridir; agâh olun, Onun emrini tutun..»

Bunun üzerine onlar dediler ki: «Bize de emirliği Hak vermiştir. Sen, bana bu emirliği Hak verdi diye kendini niçin müstesna tutuyorsun?..»

Hazreti Peygamber şu cevabı verdi: «Hak Tealâ bana beyliği mülk olarak ve size de âriyet olarak verdi. Benim beyliğim kıyamete kadar bakîdir; sizin iğreti beyliğiniz ise gelip geçicidir.»

Bunun üzerine dediler ki: «Ey emir.. fazla söyliyorsun.' senin bizden üstün olduğuna delilin nedir?.»

Bu konuşma esnasında Tanrı emriyle gök yüzünde bir bulut hasıl oldu. Şiddetli yağmurlar yağarak bütün o civarı sel bastı. Şehir halkı korkularından feryad ve figana başladılar.

Şimdi cenabı peygamber onlara dediki: «Ey kavm!.. işte şimdi imtihanın vakti geldi. Ta ki şüpheniz zail olarak hakikat meydana çıksın. Bunun için her bey mızrağını şu sele atsın da bu sel dursun».

Bunun üzerine peygamber de beraber hepsi mızraklarını attılar. O coşgun sel atılan bütün mızrakları saman çöpü gibi yuttu. Yalnız fahri alemin mızrağı bir gözcü gibi suyun yüzünde duruyordu. Nihayet o sopanın himmetiyle sel şehirden başka istikamete yöneldi. Bunun üzerine Arap beyleri korkularından Mustafa'nın emirliğini tasdik ettiler.

NOT: Mevlâna Hazreti Peyğamberin hakiki emir olduğunun yüksek bir delilini şu mesnevisiyle gösteriyor:

پنج نوبت میزنندش بردوام - همچنین هرروز تا روز قیام

(Günde beş defa devam üzere O hazretin nöbetini vurur ve namını anarlar; bu kıyamete kadar böyle sürüp gidecektir.)

İşte Payidar olan manevî saltanat budur. Kimin namı böyle daima anılmaktadır.

Diğer şürblerde bu noktaya tekrar temas edeceğiz.

*
* *

Tanrı'nın kudretini bilip tanıyan, «Cennet ve Cehennem nerede» diye sormaz.

Tanrı nereyi isterse orayı cehennem yapar, yüce gök yüzünü kuşa tuzak eyler. Dişlerine bir ağrı verir ki, işte cehennem azabı budur, dersin.

Yahud Allah ağzını bal gibi yapar, dişlerinin dibinden şeker akıtır. tâ ki kaza ve kaderin kuvvet ve kudretini anlıyasın.

NOT: Görülüyor ki, nimet ve azap yalnız ahirete munhasır değildir. Cehennemden murad Tanrı'nın bir kuluna azab eylemesidir ki, bu azabın birisi dünyada, diğeri ahirettedir. Dünyada öyle azaplar vardır ki, onun elemlerindeki şiddet, ahiret azabını geçer.

Sonra Hak'kın maddî ve manevî öyle nimetleri vardır ki, onu idrâk eden cennete girmiştir.

Hulasa; Tanrı'nın lûtfu cennet, kahrı cehennemdir. İşte bunu görerek dişlerinle suçsuzları ısırma, mazlumları incitme...

Dünya ve ahiretteki bu silleleri düşün ki, suçsuzlara yaptığın cefa karşılığı olarak Huda'dan sana ne azaplar gelir. Sonra iylik karşısında da ne nimetlere erişirsin.

Hulâsa; Hak tealâ, kudretinin kemaliyle her şeyi ayırd eder, ve ilâhî lûtfuyla her şeye de bu temyiz kudretini ihsan etmiştir.

İşte aşağıdaki mesneviler bütün unsurlarda bu kudretin mevcut olduğunu ve Hak'kın dünyayı bu vasıta ile isterse cennet, isterse cehennem haline koyacağını göstermektedir.

Cemadat vukuf ve idrâke Sahibdir

1 — نیل را بر قبطیان حق خون کند ـ سبطیان را از بلا محصون کند

2 — نیل تمیز از خدا آموختست ـ تا کشا دانرا واین را سخت بست

3 — لطف حق عاقل کندمر نیل را ـ قهر او ابله کند قابیل را

4 — در جمادات از کرم عقل آفرید ـ عقل از عاقل بقهر خود برید

5 — ابر و خورشید ومه ونجم بلند ـ جمله بر ترتیب آیند وروند

6 — چون نکردی فهم این راز انبیا ـ دانش آوردند درسنك وعصا

7 — تا جمادات دکر را بی لباس ـ چون عصا وسنك داری از قیاس

8 — ماز یزدان آ کهیم وطایعم ـ ماهمه نی اتفاق ضایعم

9 — همچو آب نیل دانی وقت غرق ـ کومیان هردوامت کرد فرق

10 — چون زمین دانیش داناوقت خسف ـ درحق قارون که قهرش کرد نسف

11 — چون قمر که امر بشنید وشتافت ـ پس دونیمه کشت برچرخ وشکافت

12 — چون درخت وسنك کاندر هر مقام ـ مصطفی را کرده ظاهر السلام

Tercemesi :

1 — Tanrı, Nil'i Kıbtilere kan haline getirdi; İsrail oğullarını da belâdan korudu.

2 — Nil, bu ayırd etmeyi Hak'dan öğrendi; ona açtı ve bnna da sıkıca bağladı.

3 — Huda'nın lûtfu, Nil'e akıl verdi, kahrı ise Kabil'i ahmak bir hale soktu.

4 — Hak, lûtf ve keremiyle cemadatı akıl kabiliyeti ile yarattı, amma kahrı ile de akıllının aklını aldı.

5 — Bulut, güneş, ay, yıldız, hepsi de bir nizam ve tertip içinde gelir ve giderler.

6 — Sen niçin bu sırları Peygamberlerden anlamadın?.. Onlar taşa, asaya bilgi verdiler.

7 — Taki diğer cansızları da asaya ve taşa kıyas edesin..

8 — Onlar da, biz, Hâlık'dan haberdarız ve O'na itaat ederiz, hepimiz de abes yere halk olunmamışız; derler.

9 — Nil suyuna bak da anla.. boğma zamanında her iki ümmeti nasıl ayırd etti.

10 — Kahr zamanında, cansız şeyleri, yer gibi vukuf sahibi bil!. Yer, nasıl Karun'u kahr ve helâk etti

11 — Nasıl, ay, Hak'kın emrini duydu da gök yüzünde derhal ikiye bölündü.

12 — Nasıl, ağaç ve taş her yerde Mustafa'ya açıkça selâm vardi.

İZAHI: Yukarıda uzun uzadıya izah edilmiştir ki, bütün eşya Hak'dan haberdardır, Hak kın emri zuhur ettiği zaman ondan bir kıl ucu kadar ayrılamaz. Nil, su iken kan olur; ağaç, taş lisana gelerek Peygamberi tasdik eder, ay iki parça olur, asa ejderha kesilir.

Hulâsa; her şey Hak'kın kat'i iradesi karşısında istidadının kat kat üstüne çıkar ve büyük temyiz kudretine sahip olur.

Yine o iradedir ki, en âkil insanı bir hayvandan daha aşağı bir dereceye indirir; nushai kübra iken hayvandan akıl alır.

Nitekim Kaabil, kardaşını öldürdüğü zaman onun toprağa gömüleceğini kargadan öğrendi. Şimdi bize nazaran cüz'i bir kabiliyete sahip olan eşya kendi kendine bu kadar kudreti nasıl gösterebilir, diye düşünebiliriz. Fakat, madem ki bir asıldan indik, eşya ile maddi manevi kuvvet itibariyle müşterekiz. Onlarda da istidat nisbetinde her kuvvet vardır. Hak, icabında bu istidadı ziyadeleştirir ve onlara büyük bir temyiz kudreti verir.

Nitekim, Cenabı Pir, beşinci cildde şu mesnevisiyle bu hakikat gösteriyorlar.

داد حق را قابلیت شرط نیست ـ بلکه شرط قابلیت داد اوست

Hak'kın verimi için kabiliyet şart değildir. Belki kabiliyetin şartı O'nun ihsanı, O'nun verimidir.

O, ihsan etmedikçe kabiliyet durur. Şu halde istidat ve kabiliyetin ihsan edicisi Hâlık olmasına göre Hak bir toprağı iktizasında büyük bir temyiz kudretine sahip kılar; Arz Karun'u yutar. Hak'kın verimi karşısında istidadın kısalığı mevzubahs değildir.

O büyük ve hakikî mutasarrıf verdiği istidadı kısaltır ve genişletir.

Sünnî ile Filozofun mübahasesi ve Hak'kı inkâr eden, âlem kadimdir; diyen Dehriye cevap

Birisi: «âlem sonradan yaratıldı, bu gök yüzü fanîdir ve onun varisi Hak'dır» dedi; bu itikad ehli sünnetindir.

Buna karşı filozof dedi ki: «Âlemin sonradan yaratıldığını sen nasıl bilirsin?.. bulutun hâdisliğini yağmur nasıl bilebilir?.. sen, daima değişen âlemden bir zerre bile değilsin, binaenaleyh âlemin sonradan yaratıldığını nereden anladın?.. pislikte gömülü bir böcek, yerin iptidasını, sonunu ne bilecek.. Şimdi söyle bakalım.. bu varlığın hâdisliğine delilin nedir?.. her halde sen bu sözü babandan duymuşsun ve bu itikada taklidle sarılıp kalmışsın.»

Bunun üzerine sunnî filozofa dedi ki: «Ben, bir gün, böyle derin bahislere girmiş iki bölük halk gördüm. Oraya ahali dolmuştu. Bu bölükten birisi sünnî idi. «Âlem fanîdir, bunun bir yapıcısı vardır» diyordu. Öbür bölük: «Bu âlem kadimdir, evveli yoktur, onun vücudu zatiyle kaimdir, başka vücuda ihtiyacı yoktur, varsa kendisidir» demekte idi. Bunun üzerine sünnî filozofa: «Sen yaratıcıyı inkâr ettin.. gece ile gündüzü getirip götüren, rızık veren Tanrıyı münkir oldun.. bu sözler küfürdür» diyordu. Filozof cevap verdi: «Ben delilsiz söz dinlemem.. taklid ile de bilmek istemem.. bir hüccetin varsa söyle..»

Sünnî dedi ki: «Delil, benim canımdadır, canımın içinde gizlidir. Sen gözlerinin zafından hilâli göremezsin, amma ben görürüm.»

Elhasıl iki bölük arasında dedikodu uzadı. Halk hayrette kaldılar. Sünnî bunların hayretini görünce dedi ki: Benim gönlümde bir delil var. Bu, âlemin sonradan yaratıldığına delildir. Yakinen bilirim ki, kuvvetli imanı olan ateşe bile girse, âşıkların aşk sırrı gibi ona bir ziyan gelmez, ateşte yanmaz.»

Felsefî buna karşı dedi ki: «Ben, bütün, âmmenin kabul etmediği şeyi delil saymam.» Mümin cevap verdi: «Halis akça ile kalp akça bahse girişseler, sen kalpsın, ben halisim gibi münazaa yapsalar, bunlar için son imtihan ateştir, ateş bunu ayırır. Sen ve ben her ikimiz de ateşe girelim. İkimizin de hakikati anlaşılır, halk şüpheden kurtulur. Yahut her ikimiz de denize dalalım, yalanımız, gerçeğimiz meydana çıksın.»

Öyle yaptılar, ateşe girdiler. Mümin halâs oldu, öbür haramzade yandı. Hamların körlüğüne rağmen sen bu hakikati müezzinden işit. Hazreti Muhammed'in adı; ecelle, ölümle yandımı?... çünki o adın sahibi yüksekten yüksek, uludan ulu idi. Bütün asırlar içinde bahse girişen bir çok münkirlerin perdeleri yırtılmıştır. Hak, batıla daima galebe etmiştir ve her zaman bu mucize devam edecektir.

NOT; Hak'kın varlığının ve onun eşyada hakikî mutasarrıf olduğunun, en kuvvetli delili içteki imanın kuvvetidir. İman ehline göre âlem hâdistir, ve Allah yaratmıştır. Eşyadaki bütün hassa ve kudretler onsuz, O'nun izni olmaksızın tabiatlarındaki kudreti gösteremez. Ateş O'nun emriyle yakar, yakma, derse yakamaz. Nitekim İbrahim'i yakmamıştır. Bu yanmayışın kuvvetli âmili imandır. İman ateşi, maddi ateşe galebe ediyor. Hak'kın yüce varlığına bundan daha yüksek delil olur mu?.. Sonra; münkirlerin sözleri, inkârları hakikat karşısında daima eridi onlar; namsız, nişansız kaldılar. Fakat hakikatin sesi, o sesin sahipleri daima anılmaktadır.. bu da ikinci kuvvetli delil.

Şimdi Mevlânâ bunun üzerine şu mesneveleri irad buyuruyorlar:

Münkirler hiç bir zaman hayır ile anılmamıştır.

1 — حجت منكر هماره زرد رو - يك نشان برصدق آن انكار كو

2 — يك مناره درثناى منكران - كور اين عالم كه تا باشد نشان

3 — منبرى كوكه در آنجا مخبرى - ياد آرد روزكار منكرى

4 — روى دينار و درم از نامشان - تا قيامت مى دهد زين حق نشان

5 — سكهٔ شاهان همى گردد دگر - سكهٔ احمد ببين تا مستقر

6 — در رخ نقره ويا روى زرى - وانما بر سكه نام منكرى

Tercemesi :

1 — Münkirin delili daima sarı yüzlüdür yani zayıftır. O inkârın doğruluğuna bir tek alâmet nerede?..

2 — Bu âlemde münkirleri medheden bir tek minare nerede ki onun sözünün doğruluğuna nişan olsun...

3 — Bir münkirin zamanını yadeden bir minber nerede?..

4 — Paraların üstüne basılan adlar, onların yani peygamberlerin, doğruluğuna alâmettir ve kıyamete kadar bakidir.

5 — Fakat padişahların sikkesi her devirde başka bir değer taşır ve değişir. Ahmed'in sikkesi ise daima bir karar üzeredir.

6 — Gümüş veya altun her hangi bir sikkenin üstünde bir münkirin adını göstersene!..

İZAHI: Maddiyeci filozoflar, müsbet ilimlerin tecribe ve müşahedeleri haricinde bir çok manevi vakıaları inkâr ederler. Gerçi ilim ülkerinde ve bilhassa manevî ilimler üzerinde gittikçe ilerliyen incelemeler, müsbet ilimle izahı mümkün olmıyan bir çok meseleler öne koy-

makta olup evvelkiler kadar tam inkâr yolunu tutanlar azdır.

İşte mevlânâ, maddiyeciler, bu kadar azgınlık gösteren bu münkirler için «Onların medholunduğunu gösteren tek bir minare, tek minber nerededir» diyor. Fakat Cenabı Peygamber günde beş vakit minarelerde derin bir hürmet ve vecd ile yadedilmektedir.

Amma Fir'avnden hayırla bahseden tek bir yer gösterilemez. Paraların üstünde bile münkir hükümdarların resimleri, isimleri daima değişmiştir. Fakat Muhammed'in ismi kıyamete kadar bakîdir. Şu halde müminlik ve manevî bağlılık gösterenlerin isimleri yaptıkları hizmetin ve bağlılıklarının derecesi nisbetin de daima yer tutacaktır.

Şimdi aşağıdaki mesneviler bu hakikati daha esaslı bir şekilde tebarüz ettirmektedir.

Münkirler, kısa görüşlüler daima zâhire bakarlar, içi görmezler.

1 — حجت منکر همین آمد که من - غیر این ظاهر نمی بینم وطن

2 — هیچ نندیشد که هر جا ظاهریست - آن ز حکمتهای پنهان مخبریست

3 — فائده هر ظاهری خود باطنست - همچو نفع اندر دواها کامنست

Tercemesi :

1 — Münkirin delili daima şudur: Ben zâhirde olanadan başka bir yurd görmiyorum.

2 — O, hiç düşünmez ki, zâhirde görünen her şey bize gizli hikmetlerden haber vermektedir.

3 — Her görünen şeyin faydası onun içindedir. Tıpkı devanın ilâçlarda gizli olduğu gibi...

İZAHI : Müsbet ilimlare bağlı maddiyeci filozofların kanaatlerine göre âlemde realiteden yani tecrübe ve müşahede altına alınabilen maddî varlıktan başka manevî vasfı haiz hiç bir şey yoktur. Bu filozoflar düşünmiyorlar ki, zâhirde gördüğümüz her şey kendi içerisinde bir takım gizli hikmetler taşımakta olup hilkatın esası bu gizliliktedir.

Nasıl ilâçlar kendi içinde gizli devalar taşıyarak hastalıklarımıza şifa verdiği gibi diğer bütün varlıklar da kendi hüviyetlerinde bir takım faideli unsurlar gizlemektedir. Bunun için âlemde boş ve abes hiç bir şey yoktur. Binaenaleyh her şeyin zâhiri onda gizli bulunan hikmet için kalk olunmuştur. Asıl varlık görünen hayalde değil, görünmiyen hakikattedir. Binaenaleyh; ancak gördüklerime, tecrübe ettiklerime inanırım, diyen filozofa eşyadaki hassayı, meselâ, ilâçtaki şifa veren kudreti görüyor musun?.. O halde devaya nasıl inanıyorsun, dediğimizde,

tecrübe ile, diyecektir. Fakat tecrübe o şifa veren kudreti gösteriyor mu, onun mahiyetini tayin ettiriyor mu? Şu halde filozofun zâhiri hükmü hiçtir, hayale hükümdür.

Şimdi bu derin nokta üzerinde biraz daha düşünerek kelime veya lâfz dediğimiz suretle onda gizlenen mânayı ele alalım. Lâfz veya kelime dediğimiz haricî suret bize kendi hüviyetinde kâmin bir mânanın varlığını haber verir. Mâna, kendisini o surete bürümüştür. Suret olmasa mânayı nerede bulacağız. mâna olmasa suret neyi ifade edecektir. Bunun gibi âlemde gördüğümüz bütün bu suretler de birer lâfızdır ki; bir içi, bir mânası vardır, değilse abes olurlar. Şimdi her suretin bir içi, bir mânası olmasına göre, bütün bu suret âleminin de, küllî mânası olan bir gayb âleminin bulunması zarurî bir iman halinde gönüllere gelmektedir.

***

«Biz gökleri ve yeri ve ikisinin arasındakileri Hak ve hikmet muktezası yarattık» âyetinin tefsiri

Bu âyeti Celile ahkaf suresindedir. (ما خلقنا السموات والارض وما بينهما الا بالحق)
Maaiini yukarıya aldığımız bu âyeti celiledeki Hak, her şeyin hakikati, himeti demektir. Yani Hak, eşyayı yalnız zâhiren bizim görmemiz için değil, onlarda gizlenip görünmiyen mâna ve hikmetler için halketmiştir.

Şimdi Genabı Pir bu hakikati aşağıdaki mesnevileriyle esaslı bir şekilde açıklamaktadır.

San'at fayda içindir. suretler; kendilerinde gizli, gayba mensub mânâlar içindir

1 — هیچ نقاشی نگارد زین نقش - بی امید نفع بهر عین نقش

2 — هیچ کوزه گر کند کوزه شتاب - بهر عین کوزه نی بر بوی آب

3 — هیچ خطاطی نویسد خط بفن - بهر عین خط نه بهر خواندن

4 — نقش ظاهر بهر نقش غائبست - وان برای غائب دیگر ببست

5 — تا سوم چارم دهم بر می‌شمر - این فوائد را بمقدار نظر

Tercemesi :

1 — Hiç bir nakkaş veya ressam yoktur ki, bir takım süslerle bezediği tesmi, hiç bir fayda gözetmeksizin yalnız resim yapmak için yapsın.

2 — Hiç bir testici yoktur ki, testisini içine su konmak için değil, yalnız testi yapmak için meydana getirmiş olsun.

3 — Hiç bir hattat yoktur ki, yazısını okumak için değil, yalnız güzellik için yazsın.

4 — Zahirdeki nakış veya suret gaipteki suret içindir. O da başka bir gaip suretine bağlıdır. Ondan meydana gelmiştir.

5 — Böylece bunları üçüncü, dördüncü, onuncu surete kadar say. Faideleri de bu nisbete göredir.

İZAHI: Yukarıki bahisleri tamamlıyan bu kıssada dahi her mahlukun, suret için değil o surette gizlenen mânâ ve hikmet için yaratıldığı izah edilmiştir; Bu mesnevilerde de Mevlânâ, her san'atkârın kendi san'atını hiç bir fayda gözetmeksizin yalnız san'at için yapmış olmasını reddediyor ve meydana gelen san'at eserinde mutlak bir fayda tasavvur ederek; ressam, resmini; nakkaş, nakşını; yalnız kendi san'atını göstermek için yapmaz» diyorlar. Hatta «san'at, san'at içindir» diyerek san'atkâr, eserini sırf maharetini gösterme için yapsa dahi o eser, seyredenler üzerinde ruhî bir zevk husule getirdiğinden yine san'at ancak fayda için olur. Hattat da san'atını gösterirken, yalnız okunmak için değil, mutlak san'at içindir, diyemez. Destici ne kadar san'atkârane bir desti meydana getirirse getirsin, mutlaka su konmak içindir. Binaenaleyh âlemde hiç bir mahluk, abes olarak vucut bulmamıştır, mutlaka bir faydası vardır, ve bir hikmek, bir maslahat içindir. Sonra her suret, kendinden evvelki suret içindir, ve bu suretlerden her suret kendisinden bir evvelkinin zâhiri, evvelkisi de onun gaybı, batınıdır. Bu şekilde üçüncü, dördüncü.. onuncu ilâahiri... her suret müteselsilen birbirine bağlı ve birbirinin suret ve manâsıdırlar. Faydaları da bu nisbete göredir. Meselâ bir ilâcın faydası, şifası kendi suretinde gizlidir. O da daha evvelkinde kâmin olup Hak-ka kadar gider ki, asıl hakikî şifa verici O'dur.

Hülâsa, varlıkların zuhur mertebelerine baktığımızda her şey kendinden evvelkinin malûlu, sonrakinin illetidir. Bu vacibülvücudda müntehi olur.

İşte aşağıdaki mesneviler, bu teselsülü izah etmekte ve ilk surette donup kalmıyarak daha içeriye, manâya doğru ilerliyen nazarların nihayet her şeyi görüp anlıyacağını bildirmektedir.

*
* *

İnsan, kalbinin cilâsı nisbetinde hakikat âlemini görür, işin sonunu müşahade eder

1 — شهوت خوردن ز بهر آن منی - آن منی از بهر نسل وروشنی

2 — كند بينش مى نبيند غير اين - عقل او بى‌سيرچون نبت زمين

3 — وان نظرهايى كه‌او افسرده نيست - جز رونده جزدرنده پرده نيست

4 — آنچه‌درده سال خواهد آمدن - اين زمان بيند بچشم خويشتن

5 — چونكه سد پيش وسدپس نماند - شد كذاره چشم ولوح غيب خواند

6 — چون نظر پس كرد تابدهٔ وجود - ماجرا وآغاز هستى رونمود

7 — چون نظر در پيش افكند او بديد - آنچه خواهد بود تا محشر بديد

8 — پس زپس مى بيند او تااصل اصل - پيش مى بيند عيان تا روز فصل

9 — هر كسى اندازهٔ روشن دلى - غيب را بيند بقدر صيقلى

Tercemesi :

1 — Yemek arzusu meni içindir. Meni de nesil meydana getirmek ve bu nesille âlemi baştan başa aydınlatmak içindir.

2 — Görüşü kısa olan adam bundan gayrisini göremez. Çünkü onun aklı yerdeki ot gibi seyirsizdir, olduğu yerde kalmıştır.

3 — Donup kalmamış keskin nazarlar cevvaldırlar. Perdeyi yırtarak gider gelirler.

4 — Bu nazar sahipleri on yıl sonra geleceği bu zamanda hakikat gözüyle gürürler.

5 — Çünkü gözün ön ve arkasında hail kalmadımı can gözü açılır, gayb levhasından her şeyi okur.

6 — İşte bu anda nazarımızı arkaya çevirirsek varlığın başlangıcından itibaren bütün maceraları ve olup biteni tamamiyle görürüz.

7 — Nazar öne çevrildi mi mahşere kadar her şey açık görünür.

8 — Hülâsa, arkaya bakınca aslın aslını; öne bakınca da her şeyin ayırd edildiği fasıl gününü görürüz.

9 — Herkes gayb âlemini, ancak gönlünün aydınlığı ve cilâsı nisbetince görür.

İZAHI: Bundan evvelki mesneviler de her şeyin bir fayda için meydana geldiğini, her suretin kendinden evvelki suretlerin varlığına sebep olarak tâ ezele kadar birer gizli hikmet taşıdıklarını bildirmiştik. Bu mesnevilerde geçenki bahsin bir tamamlayıcısıdır.

Şimdi mevlânâ meniyi göz önüne alarak şunları söylüyor. «Yemek

arzusu meni içindir. Meni de nihayet nesil içindir. Nesil ise âlemin yaradılışına sebep olmuştur. Çünkü âlem insanla ruşendir, insan olmasa âlem ruhsuz bir kalıp olurdu. Halbuki görüşü kısa olanlar ancak ilk işi görürler. Yani ancak yemek, içmek gibi hayvanî zevkte kalmışlardır. Yemeden ve mücamaattan maksadı göremezler. Çünki onların nazarları otlar gibi olduğu yerde kalarak seyr ve hareketten mahrumdur. Halbuki basiret görüşü derece derece evveli ve yine derece derece en son olacağı görür. Yani ön ve arttan perdeler kalktımı bu zâhiri his ve akıl ile idrâk edemiyeceğimiz gayb âlemini seyr ederiz. Öyle ki nazarımızı arkaya çevirince varlığın başlangıcından unsurı hayata gelinceye kadar bütün maceraları görür ve bütün menzilleri, yanı cemattan nebat, nebattan hayvan ve hayvandan insan oluncıya kadar geçirilen bütün safhaları seyrederiz.

Öne çevrilince de aslın aslını ve nihayet mahşere ve kıyamet gününe kadar cereyan edecek bütün halleri tamamila seyrederiz.

Hülâsa, insan, mahdut görüşlü değildir. Her şeyi bilmiye, her meçhulü yırtmıya kabiliyetli bir varlığa sahiptir. Ancak bütün yüksek duygularımız bu cisim kesafeti içinde sıkışıp kaldığından nazarımız çok basit bir hale gelmiştir.

Netice olarak şunu diyebiliriz ki varlığımız yukarıki bahislerde de söylediğimiz gibi bir büyük âlemdir ve her şey bizde gizlidir. İş, bu kesafeti yıkarak onda gizlenen hazineyi elde etmektedir. Gönül ne kadar hırslardan uzaklaşmış, dünya kirlerinden ne kadar temizlenerek cilalanmış olursa gayb gözü de o nisbette açılır.

***

Tanrı'nın Musa aleyhisselama: «Ey Musa.. ben ki yaratıcıyım, seni seviyorum» diye vahyetmesi

Tanrı Musa'nın kalbine vahyetti: «Ey seçilmiş makbul kişi, ben seni seviyorum.. sen benim hakikî dostumsun.»

Musa bu vahye karşı: «Ey kerem sahibi Tanrı.. bu muhabbetin sebebini söylede onu artırayım.»

Tanrı dedi ki: «Çocuk, anası kendisine kızsa da bir tokat vursa yine ona sarılır. Senin hatırında da bizden başka kimse yok. Başka yerlere dönüp bakmıyorsun bile..»

İşte «Namaz ve niyazda, ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım isteriz» demek de buna benzer.

NOT: Cenabı pir,mütteki ve salih bir kul, ibadet ve taatını ancak Tanrı'ya hasr ve tahsis eden ve ancak Ondan yardım bekliyen kuldur, deyerek fatiha suresindeki (اياك نعبد و اياك نستعين) âyeti ke-

rimesini işaret buyuruyorlar. Çünkü ibadet ve yardımın yalnız Hak'ka hasr ve tahsisi, riyanın tamamiyle nefi edilmesi demektir. Hatta bu hasr ve tahsis, Hak'ka yaklaşmış olan ehlullahta o kadar kuvvetlidir ki, onlardan birisi bir belâya mübtelâ olduğunda salih kimseler onun hakkında şefaat ve dua etseler; «Kulu ile Mevlâsı arasına sen niçin girersin.. eğer Hak, bir bendesine kahr eylediyse O'nun nice gizli lütufları ve manevî hükümleri vardır. Ben Tanrı'nın her işine, her emrine razı iken sen niçin şefaat ve dua eyliyorsun» diye infial gösterirler ki, işte Hak'ka kalbini bağlamanın esası budur. Aşağıdaki sürh bu hakikati göstermektedir.

Bir padişahın, nedimine öfkelenmesi ve o nedime bir başkasının şefaat eylemesi ve padişahın o şefaati kabulü üzerine kendisine gazap edilen nedimin: «Bana niye şefaat ettin» diye incinmesi

Bir padişah nedimlerinden birine kızdı. Onun tozunu dumanına katmak, onu mahvetmek istedi. Kimse bir şey söylemeğe cesaret edemiyordu. Padişahın has bendelrinden biri olan İmadülmelik ortaya atılıp Mustafa gibi şefaat ederek nedimin affini diledi. Bunun üzerine padişah kahır kılıncını elinden bıraktı. Dedi ki: «İfrit bile olsa onun suçunu bağışladım. Sen ayağını ortaya attın mı atmadın mı.. O nedim yüzlerce zıyan yapsa yine bağışlarım. Yerle gök karışsa bu adamı yine affetmezdim, fakat bunu bağışladım diye seni bana minnetli bir hale getirmiyorum ha.. Senin, benim yanımdaki değerini anlatıyorum.» Nihayet o nedim belâdan kurtuldu, fakat bu şefaatçiye de öyle bir kızdı ki, selâm bile vermez oldu. Kendini kurtaran arkadaşına âdeta yabancı olmuştu. Halk bu vaziyet karşısında şaşırdılar. Herkes: «Bu adam eğer deli değil ise, neden canını satın alan arkadaşıyla dostluktan vaz geçti. Onun, ayak bastığı toprak olmalı idi. Halbuki bu tersine hareket etti, ondan vaz geçti, kin tutmıya başladı» diyorlardı. Bunun üzerine nedim dedi ki: «Ben canımı padişaha feda etmiştim. O, neden araya girdi, şefaatte bulundu. O anda ben Tanrı ile öyle bir anda idim ki, aramıza Peygamber bile giremezdi. Ben padişahın kahrından başka bir rahmet istemem. O şahdan başka sığınacağım yoktur. Ben o padişaha yüz tutmuş, ondan başkasını yok bilmişim. Bana kahrederek başımı kesse, bana altmış dane can bağışlar.»

Şimdi Mevvlânâ bu kıssa üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar:

Hakkı görenler kahrın da lütfunda üstündedir.

1 — خود طواف آنكه او شه بين بود — فوق قهر و لطف و كفر و دين بود

2 — زان نيامد يك عبارت در جهان — كه نهانست و نهانست و نهان

3 — زانکه این اسما والفاظ حمید - از کلابه آدمی آمد بدید

4 — علم الاسماء آدم را امام - لیك نی اندر لباس عین ولام

5 — چون نهاد از آب وکل بر سر کلاه - کشت آن اسماء جان رو سیاه

6 — که نقاب حرف ودم درخود کشید - تا بود بر آب وکل معنی بدید

7 — کرچه از یك وجه منطق کاشفست - لیك از ده وجه ترك مزلفست

Tercemesi :

1 — Şahı görerek etrafında dönen kimse kahrın da üstündedir, lütfun da.. küfürden de üstündür, dinden de...

2 — O aşığın mertebesine ait, bu cihanda bir söz yoktur. O, gizlidir, gizlidir, gizli...

3 — Çünkü bu isimler ve lâfızlar âdemin kirmanından zuhur etti.

4 — (Allemelesma) âdeme imam oldu. Fakat ayın ve lâm libası içinde olarak değil!...

5 — Âdem, başına sudan, çamurdan bir külâh koydu, cana mensup isimlerin yüzü karardı.

6 — Cana mensup isimler harf ve nefesten (sözden) bir nikaba büründüler, taki su ve topraktan bir mânâ zuhur etsin diye..

7 — Gerçi bir bakımdan söz sırları açar amma on bakımdan da gizler.

İZAHI: Yukarıki bahisde dediğimiz gibi sâlih ve hal ehli olanlas Hak'dan gelen kahır ve lûtfu müsavi tutarlar ve ilâhî kahırdan dolayı şefaat istemezler. Onlar kahrın da, lûtfun da üstündedir· Hak'kın cefası, onlar için bu hayal âleminin sürur ve bayramından bin kerre evlâdır. Onların bulundukları mertebeyi, yani Hak'da fanî oluş mertebesini izah edecek kelime, ibare yoktur. O, gizlilerin gizlisi bir zevktir ki, onu ancak duyan bilir Bu isimler, bu harfler âdemden başlar. Bunlar âşıkın sırrını anlatacak kudrette değildir, o mânâyı ihata edemezler. Gerçi Hazreti Âdeme de bu isimleri öğreten Hak'dır. Fakat bu manâlar, kelime libasına bürünmediler yani Hak bunları sözle, kelime ile öğretmedi. Âdem, bu âleme red olunduktan sonra ruh ve mânâ suya ve çamura büründü de, nura mensup olan can isimleri kapkara oldu. Yani nurdan olan mânâ ve can isimleri lâtif idiler, harfin nikabına bürününce karardılar. Bu harfler ve kelimeler onların mânâlarının kalıbıdır Gerçi söz, sırların kâşifidir amma, bu açılış pek dar, pek cüz'i, pek basit., O mânayı nikabsız olarak, harfsiz ve kelimesiz olarak temaşa etmek, işte namütenahiliğin seyri.

Aşağıdaki kıssa da bu bahsin bir tamamlayıcısıdır.

Cebrail'in, Halil'e: « Hâcetin var mı » diye sorması
Onun da;«Var amma, senden değil» diye cevap vermesi

Cebrail, Hazreti İbrahime sordu: «Ey Halil, senin bir muradın var mıdır? söyle de yardım edeyim yoksa çekilip gideyim.»

İbrahim dedi ki: «Hayır.: sen aradan çık.. Hakikat meydana çıktıktan sonra vasıta zahmettir.»

Mevlânâ bunun üzerine şu mesnevileri söyliyorlar.

Ehlullah için vasıtaya ihtiyaç yoktur

1 — بهر این دنیاست مرسل رابطه - مؤمنا را زانکه هست او واسطه

2 — هر دل ار سامع بدی وحی نهان - حرف وصوتی کی بدی اندر جهان

3 — آنچه عین لطف باشد بر عوام - قهر شد بر نازنینان کرام

4 — پس بلا ورنج می باید کشید - عامه را فرق بتواند دید

5 — کین حروف واسطه ای یار غار - پیش واصل خار باشد خار خار

6 — بس بلا ورنج بایست ووقوف - تا رهد آن روح صافی از حروف

7 — هیچ نبود منکری کر بنکری - منکری اش بهر عین منکری

8 — بل برای قهر خصم اندر حسد - یا فزونی جستن واظهار خود

9 — وان فزونی هم بی طمع دکر - بی معانی چاشنی ندهد صور

10— زان همی پرسی چرا این میکنی - که صور زیتست معنی روشنی

11— کر حکیمی نیست این ترتیب چیست - ور حکیمی هست چون فعلش تهیست

Tercemesi ,

1 — Peygamber, bu âlemde, kulları Tanrı'ya ulaştıran bir bağdır. Çünkü O, müminlerle Tanrı arasında bir vasıtadır.

2 — Fakat her gönül gizli vahiy duysaydı, âlemde harf ve sese ne lüzum kalırdı.

3 — Avam için tamamiyle lûtf olan şey nâzeninler yani ehlullah için kahırdır.

4 — Şu halde halk belâ ve elem çekmeli ki aradaki farkı anlamalı...

5 — Ey dost.. Mânâya vasıta olan harfler, Hak'ka ulaşanların önünde dikendir, diken...

6 — Bunun için çok belâ ve eziyet lâzımdır ki saf olan ruh, harf kaydından kurtulsun.

7 — Eğer iyi dikkat edersen hiç bir münkirin inkârı sırf inkâr için değildir.

8 — Belki hasedinden dolayı hasmını kahretmek yahut kendisinin üstünlüğünü göstermek içindir.

9 — Bu üstünlük isteğide başka bir tama' içindir. Zira mânâları olmıyan suretler bir lezzet vermezler.

10 — İşte bunun için daima «Neden bunu böyle yapıyorsun? diye sorarsın. Çünkü suretler zeytin yağıdır, mânâ ışık.

11 — Eğer bir hakim yok ise bu tertip nedir, varsa onun hiç bir işi boş ve abes olamaz.

İZAHI : Yukarıki bahislerde Hak'da fani olanlar için Tanrı'dan ister lûtf, ister kahr, ne gelirse gelsin hepsi onun yükselmesine, hayrına delâlet eder; bunun için Ehlullah şefaat ve vasıta istemezler, denilmiştir.

Bu sürhde de Cenabı Pir yine bu noktaya temas ediyorlar.

Ehlullah her şeyin hakikatini bilâ vasıta gördüklerinden, Hak'la kendi aralarında vasıta ve şefaatçi istemezler. Fakat herkes o gizli vahyi duymadığı için arada Peygamberler bu vazifeyi yapıyorlar. Çünkü herkes mânâya doğrudan nufuz edemez, basiret gözüyle her şeyin iç yüzünü göremez. Bunun için harfler, eserler, sözler mânâya vasıtalık yapıyorlar. Halbuki doğrudan mânâyı müşahede edenler için harf ve savt büyük bir haildir. Hatta onlar, bu harfleri, gittikleri hakikat yolunun üzerine atılmış bir diken gibi görürler. Şimdi acaba bu harf kaydından, bu vasıtadan kurtulmanın yolu nedir?.. Mevlâna; kahırdır, eziyettir, diyorlar. Halbuki halk kendi mizaçlarına uygun ve nefsi emmareye hizmet eden her şeyi lûtf sanırlar ki, onlar için lûtf olan Ehlullah için kahırdır. Çünkü lûtf, azgınlığa sebeptir. İntibah; kahırdan, ızdırabdan doğar. İşte bunun için halk kahır çekmeli ki, basiretleri açılsın da bu harf kaydından yani vasıtadan kurtulsun. Kahır ve ızdırabın terbiyetkâr faziletinden yukarıki sürhde de bahsetmiş ve nihayet zahirî suretler batınî mânâlar içindir, âlem de abes bir mahluk yoktur; denilmişti.

Mevlâna bu bahse tekrar avdet ederek buyuruyorlar ki :

هيچ عقدى بهر عين خودنبود ـ بلكه از بهر مقام رنج وسود

(Dünyada hiç bir akid, hiç bir muamele yalnız kendi nefsi için değildir; belki onun bir zahmeti, sonra bir faydası vardır.)

Hatta o kadar ki, bir münkirin inkârı bile sırf inkâr etmiş olmak için inkâr değildir. Ya hasedindendir, yahud hasmının kahrı içindir.

Meselâ Cenabı Peygamberin Nübüvvetini münkir olan Mekke ayanının inkârı, sırf kendilerini büyük gördüklerinden, bir başkasının telkinine tahammülleri olmadığından dolayı bir gurur ve hasedden ibarettir.

Hülâsa, âlemde suret, suret içindir denilemez. Manâsız surette hiç bir zevk yoktur. Onu mana çaşnilendirir. Eğer böyle olmasaydı her şey için «Niçin, neden» diye onun iç yüzünü derinleştirmezdik. Bu «niçinlerimiz» o surette gizlenen manâyı anlamak içindir.

Nihayet Cenabı Pir, bu mühim bahse şu yüksek hikmetleriyle son veriyorlar.

Âlemde gördüğümüz bu nizam, bu tertip mutlak bir sâniin vücuduna delâlet eder. Eğer bir hakîm ve nâzım yok ise böyle bir tertip kendi kendisine nasıl vücuda gelir. Var ise O'nun hiç bir muamelesi boş ve abes olamaz. Onun her şeyi varlığa getirişinde tekrar helâk ederek ademe gönderişinde, elbette yüksek bir hikmet gizlidir.

Aşağıdaki sürh bu hakikati göstermektedir :

***

Musa aleyhisselâmın Tanrı'ya «Neden halkı yaratdın, sonrada neden helâk ediyorsun» diye sorması ve Tanrı'nın cevabı

Musa dedi ki ; «Ey sual ve hesap gününün sahibi Tanrı... Bir şeyi yapıp vücuda getirdikten sonra tekrar neden mahv ve helâk ediyorsun. Cana canlar katan erkek ve dişiyi yaratıp bunları gerisin geri neden viran ediyorsun?...»

Tanrı dedi ki : Ya Musa.. Bilirim ki senin bu sualin inkâr ve gaflet yüzünden değildir. Yoksa seni tedib eder ve bu soru yüzünden incitirdim. Fakat sen bu sual ile bizim işlerimizdeki hikmet ve sırları araştırıyorsun. Tâki bunları bilip halkı haberdar edecek ve onlara hakikati anlatacaksın. Çünkü bu sual yarım bilgidir. İlimden hariç kalanın böyle bir soru sormağa kudreti yoktur Sual de, cevap da bilgiden doğar. Nitekim diken de toprakla sudan biter, gül de... Bilgiden hem sapıklık hasıl olur, hem de doğru yolu buluş... Ey yüksek akla sahip olan Musa.., Mademki bu suali sordun, şimdi cevabını vereyim... Ey Musa yere bir tohum ek.. Tâki bu halkı niçin halkedip sonradan helâk ettiği-

min sırrını anlayıp insafa gelesin...»

Musa tohumu ekti, ekin başaklandı, Musa orakla ekini biçmeğe başladı. Bunun üzerine Musa'nın kulağına gaybdan bir sada geldi : «Ya Musa.. Onları niçin ekiyorsun da, kemale gelince kesip biçiyorsun..»

Musa dedi ki : «Yarabbi.. İçinde tane vardır. Onları samandan ayıracağım. Tane saman anbarında, saman da buğday anbarında bulunamaz, çünkü ikisi de boşa gider.»

Bunun üzerine Tanrı : «Bu bilgiyi sen kimden öğrendin» dedi.

Musa cevap verdi : «Ey Rab'bım.. Bu bilgiyi bana sen verdin».

Tanrı buyurdu ki : «Madem ki bu temyizi sana ben verdim, bende nasıl olurda bu yüksek temyiz kudreti olmaz»

Şimdi Mevlânâ bu kıssa üzerine şu mesnevileri söylüyorlar.

Bu cihan halkı, hikmetler gizli kalmasın diye yaratılmıştır

1 — درخلایق روحهای پاك هست ـ روحهای تیره وكلناك هست

2 — این صدفها نیست در یك مرتبه ـ در یكی درست ودر دیكر شبه

3 — بهر اظهارست این خلق جهان ـ تا نماند كنج حكمتها نهان

4 — كنت كنزاً كفت مخفیاً شنو ـ جوهر خود كم مكن اظهار شو

Tercemesi :

1 — Halk içinde pâk ruhlar da vardır, bulanık ve çamurlu ruhlar da...

2 — Bu sadeflerin hepsi bir mertebede değil... Birinde inci vardır, öbüründe boncuk...

3 — Bu cihan halkı, hikmet hazineleri gizli kalmasın, meydana çıksın diye yaratılmıştır.

4 — «Ben gizli bir hazine idim» hadisini işitte kendi cevherini zayi etme, meydana koy...

İZAHI : Bu mesneviler; yukarıdaki kıssada uzun uzadıya izah edildiği veçhile Musa'nın sualine karşı Tanrı lisanından bir izahtır.

Hazreti Pir diyor ki; halk arasında saf ve temiz ruhlu insanlar da mevcut olduğu gibi kara ruhlular da vardır. Samandan bağdayı ayırır gibi bunlar ayrılacak, müstehak oldukları yere götürülecektir. Dünya, ahiretin bir mezreası, bir ekim yeridir. Nitekim (وامتازوا اليوم ايها المجرمون) âyeti celilesi veçhile amellerine göre mücrimler, muhsinlerden seçilip ayrılacaktır. Çünkü her sadef inci vermez, ondan boncuk ta çıkar. Nitekim «Ben gizli bir hazine idim, bilinmeği sevdim, halkı da bilinmek için halkettim» hadisi kudsisi, bütün mahlûkatın, Tanrı'nın hikmet ve sıfatları gizli kalmasın, meydana çıksın diye yaratıldığına ve bu hikmetler hazinesinin bilhassa bizim varlığımızda gizli olduğuna işaret buyurmaktadır.

İşte hakikî insan bu zatî cevheri zayi etmez, arar ve mümtazlar sınıfına geçer.

***

Hayvanî ruh, cüz'î akıl, vehim ve hayal ayrana benzer. Baki olan vahiy ruhu ise bu ayranda gizlenen yağ gibidir.

Aşağıdaki mesneviler bu hakikati esaslı bir şekilde izah etmektedir.

Hakikat surette gizlidir

1 — جوهر صدقت خفی شد در دروغ ـ همچنانكه روغن اندر متن دوغ

2 — آن دروغت این تن فانی بود ـ راستت آن جان ربانی بود

3 — سالها این دوغ تن پیدا وفاش ـ روغن جان اندر وفانی ولاش

4 — جنبشی بایست اندر اجتهاد ـ تاكه دوغ آن روغن ازدل بازداد

5 — آنكه هستت می نماید هست پوست ـ وانكه فانی می نماید اصل اوست

Tercemesi :

1 — Senin hakikatinin cevheri yalanda gizlidir. Tıpkı ayranın içinde yağın gizli olduğu gibi.

2 — O yalancı bu fanî tendir. Doğru olan, Tanrı'ya mensup bulunan candır.

3 — Yıllardır bu ten ayranı aşikâr görünüyor da can yağı fani ve hiçtir.

4 — Çalışmada bir cünbüş, bir hareket gerek ki, ayran, yağı gönülden dışarıya geri versin.

5 — O şey ki sana var gibi görünür, o, posttan, deriden ibarettir. Asıl var olan fâni gibi görünendir.

İZAHI : Allah vahiy ruhunu fani olan surette gizlemiştir. Tıpkı ayranın içinde yağın gizli bulunduğu gibi, Taşıdığımız cesed fanidir, hayaldir, Asıl hakikat bu cesedde mevcut keyfiyetsiz, tarife sığmıyan ruhtur.

Ayranın içindeki yağı ayrandan ayırmak için derin bir cehd ve aşk cünbüşü lâzımdır ki o ruh hürriyetini alsın, yani yıllardanberi ancak kendisi peyda ve zahir olup cevheri mahfi kalan bu ten ayranı o gizli cevheri geri versin. Bunun için ayranın yağını almadıkça onu beyhude harcetme.. Yani cesedi boş hava ve hevesle perişan etmede: O'nun şehvet ve hırs yüzünden ruha galip olan emirlerini mağlûp ederek örtülü olan ruhun galebesine çalış.

Ne kadar gafletteyiz ki, bize fânî gibi görünenler asıl var olanlardır, var gibi görünenler ise kışırdır, posttur.

Nitekim cesedi müstakil olarak var gibi zannediyoruz da onda gizlenen asıl varlığı, ruhu inkâra kadar gidiyoruz

Hülâsa, biz ve bütün âlem Hak'kın sureti zâhiresiyiz. Hak'kın hüvviyeti bu sureti zahirenin ruhudur ki bütün tedbir ve irade ondandır.

Bu mânaya dair bir başka misal

1 — هست بازیهای آن شیر علم ـ مخبری از بادهای مکتتم

2 — کر نبودی جنبش آن بادها ـ شیر مرده کی بجستی درهوا

3 — این بدن مانند آن شیر علم ـ فکر می جنباند اورا دمبدم

4 — مشرق این باد فکرت دیکرست ـ مغرب این باد فکرت زان سرست

5 — فکر کان آن مشرق اید آن صباست ـ وان که از مغرب دبور بادباست

6 — مه جمادست وبود شرقش جماد ـ جان جان جان بود شرقش فؤاد

7 — شرق خورشیدی که شد باطن فروز ـ قشر وعکس آن بود خورشید روز

8 — زانکه چون مرده بود تن بی لهب ـ پیش او نه روز نماید نه شب

9 — ورنه باشد آن چو این باشد تمام ـ بی شب وبی روز دارد انتظام

10— همچنانکه چشم می بیند بخواب ـ بی مه وخورشید ماه وآفتاب

11— نوم ماچون شد اخ الموت ای فلان ـ زین برادر آن برادر را بدان

12— ور بکویندت که هست آن فرع این ـ مشنو آنرا ای مقلد بی یقین

13— می بیند خواب جانت وصف حال ـ که بیداری نبینی بیست سال

14— در پی تعبیر آن بو عمرها ـ می دوی سوی شهان با دها

15— که بکو این خواب را تعبیر چیست ـ فرع کفتن این چنین سر را شکیست

16— خواب عامست این وخود خواب خاص ـ باشد اصل اجتبا واختصاص

17— پیل باید تا چو خسبد درشبان ـ خواب بیند خطهٔ هندوستان

18— خر نبیند هیچ هندستان بخواب ـ جز ز هندستان نکردست اغتراب

19— زین بد ابراهیم ادهم دید خواب ـ بسط هندستان دل را بی حجاب

20— لاجرم زنجیرهارا بردرید ـ مملکت برهم زد اوشد نا بدید

21— آنچنانکه کفت پیغمبر ز نور ـ که نشانش آن بود اندر صدور

22— که تجافی آرد از دارالغرور ـ هم انابت آرد از دارالسرور

Tercemesi :

1 — Bayraktaki arslanın hareketleri gizli olan rüzgârın varlığından haber verir.

2 — Eğer rüzgârlar esmeseydi ölü arslan havada nasıl olurda harekete gelir, sıçrardı.

3 — Bu beden de o bayraktaki arslana benzer. Düşünce onu zaman zaman oynatır, harekete getirir.

4 — Bu fikir rüzgârının doğusu başka doğudur; yine bu fikir yelinin batısı o yandandır.

5 — Doğudan gelen fikir saba yelidir, batıdan gelen ufûnetli fikir ise cenup yeli...

6 — Ay cansızdır, onun doğusu da cansızdır. Fakat gönlün doğusu canlar canının canıdır.

7 — Gündüz doğan bu zahiri güneş iç âlemi aydınlatan o bâtın güneşinin bir kabuğu bir aksidir.

8 — Çünkü ten, ruhun yalımı olmadı mı ölür gider; artık o ölü tenin önünde ne gündüz görünür, ne gece...

9 — Fakat beden olmaz da yalnız ruh olursa gece ve gündüz olmasa da o yine bâkidir, düzenlidir.

10 — Nitekim göz, uykuda (rüyada) ay ve güneş olmadığı halde ayı da görür, güneşi de...

11 — Arkadaş!.. Bizim uykumuz ölümün kardeşidir. Bu kardeşten obir kardeşi anla!.

12 — Eğer bu uyku ölümün fer idir, dersek bu sözün hakikatına varmadıkça dinleme!

13 — Senin canın uykuda öyle şeyler görür ki yirmi sene uyanık kalsan onları yine göremezsin.

14 — Bu rüyaların tabiri için bir hayli zaman bilgiç padişahlara koşar.

15 — Şu rüyanın tabiri nedir? Diye sorarsın... Böyle bir sırra feri' demek derin bir şektir.

16 — Bu dediğimiz rüya halkın rüyasıdır, fakat havas'sın (Ehlullahın) rüyası Tanrının bir seçimidir ve Tanrı yakınlığının aslıdır.

17 — Fil lâzımdır ki uykuda Hindistan'ı görsün.

18 — Eşek rüyasında hiç Hindistan'ı görebilir mi? Çünkü o Hindistan'dan ayrılmamış, gurbete düşmemiştir.

19 — İşte İbrahim Ethem de rüyada gönül Hindistanını hicapsız gördü de,

20 — Nihayet zencirleri kırdı, memleket birbirine karıştı; fakat o, gözden kayboldu.

21 — İşte bunun için Hazreti Peygamber «Nur» u anlatırken o «Nûr»un gönüllerdeki nişanını şöyle izah eder ;

22 — İnsan bu aldatıcı yurttan tamamiyle uzaklaşır, hatta neş'eler yurdu olan ahiretten bile geçer.

İZAHI : Yukarıki bahiste Mevlâna, ayranda yağın gizli olması gibi zâhir olan cesetde ruh mahfidir buyurmuşlardı. Bu bir misaldir bizim küçük idrakimiz önünde ancak misâller vardır. Yoksa ruhun hakikatı maddî misaallerle elbette izah edilemez. Bu hakikatı biraz daha açıklamak için Pirimiz diğer bir misâl veriyorlar : Bayraklardaki arslan resminin hareketi rüzgârdandır ve hareketleri rüzgârın esişindeki istikamete tabidir. Fakat biz resmin hareketini görüyoruz da rüzgârı görmüyoruz. İşte zâhir olan bu beden de, o arslan gibidir. Onun asıl muharriki fikirdir, ruhtur; bedeni tasarruf eden O'dur.

Sonra rüzgârların esiş istikametine göre fayda ve zararları vardır. Sabah rüzgârı dediğimiz şark züzgârı hayat bahşeder; kalbe ferahlık verir. İşte bunun gibi fikrin, ruhun da manevî bir doğu ve batısı vardır. Fikir rüzgârının doğusu gönüldür, canlar canının canıdır. Batısı ise ruhu hayvanî, nefsi emmaredir. İşte manevî döğudan yani gönülden gelen rüzgârlar manevî hayatın inkişafını ve ruhun her an yücelmesini, ve nihayet Hakka ulaşmasını sağlar. Batıdan yuni nefsi emmareden gelen ise fesada sevkeder.

Sonra güneş, ay, doğu ve batı bunların hepsi cemad hükmündedir. Gördüğümüz bu zâbirî doğu, o manevî doğunun bir kabuğu, bir gölgesidir. Nitekim ruh gidince o ölü tenin ne geceden haberi vardır, ne gündüzden... Çünkü cismin hayatiyet ateşi o nurdandır, Onsuz cisim bir cemaddan ibaret kalır. Nitekim beden uykudayken yani ruh cisimden muvakkaten kurtularak yalnız ruh olduğumuz zaman ne seyirler yapıyor, ne güneşler görüyoruz. Halbuki ortada ne güneş, ne ay ve ne de onu gören göz mevcuttur. Birkaç saatlik uyku içinde zaman ve mekân silinmiş nice merhaleler aşıyoruz. Fakat şurasını bilelim ki halkın bu rüyaları Tanrı erlerinin rüyaları gibi doğrudan Tanrıya yaklaşma değildir. Avamın rüyası nihayet sembollerdir. Ehlullah ise hakikatleri hicapsız görürler. Nitekim Evliyaullahın güzidelerinden olan İbrahim Ethem bu mecazî hayatın bütün ihtiras zincirlerini kırmış ve Allah'a ulaşmıştır

Nihayet Mevlâna, bir hadisi şerife işaet ederek kalben hakikat nuru doğduğu zaman ârif bu aldatıcı âlemden uzaklaşmakla kalmıyarak sürur yurduna bile iltifat etmez. Onlar için ilâhi didara ulaşmak cehdinden başka bir gaye yoktur.

***

Kendisine hakikî Padişahlık yüz gösteren bir şehzadenin hikâyesi

Bir Padişahın yiğit bir oğlu vardı. Onun zahir ve batını, hünerlerle bezenmişti. Padişah bir gece rüyasında oğlunun öldüğünü gördü. O kadar acıdı, yandı ki; o ateşin tesiriyle göz yaşları bile kurudu. Öyle dertlendi ki, ah etmeğe bile mecali kalmadı. Nihayet, ömrü varmış, padişah uykudan uyanınca oğlunun ölümünün rüya olmasına o kadar sevindi ki, âdeta sevincinden ölecekti. Çünkü bu hayat ışığı, gam soluğu ile de söner, neş'e soluğu ile de...

Padişah kendi kendine dedi ki : «Bu neşeye sebep o gam idi. Ne şaşılacak şey.. Bir şeyin bir tarafı ölüm, öbür tarafı dirim. Mesela; ölüm dünyaya ve ruhu hayvaniye göre helâktir, fakat ahirete göre ebedî hayat.. Ten sevinci dünyaya mensup olana göre yücelik, fakat ahirete göre zeval.. Hülâsa, zahiri leziz olanın batını elem ve azaptır. İşte bunun için düş yorucu, rüyada gülmeyi ağlamaya; ağlamayı da, sevince yorar. Rüya, daima görülenin aksine tabir olunur.(الدنيا كحلم نائم) (Dünya, uyuyanın rüyası gibidir) hadisi şerifi veçhile rüyada ne görürsek uyandığımızda aksi zuhur etmesine göre bu âlemde zahiren gam gibi görünen, gayb âlemine göre neş'edir. Hülâsa, bu âlem ile o âlem birbirine tamamiyle makûstur. Yukarıda bu mühim nokta üzerine uzun izahlar yapmıştık.

Tekrar hikâyeye gelelim :

Padişah uykudan uyanınca gamı geçti amma bir düşünçeye daldı. Gül gider de ayağıma bir diken batarsa hiç olmazsa bana ondan bir yadigâr kalsın: soyu, sopu üresin diye oğlunu evlendirmeğe karar verdi. Fakat, diyordu : «Alacağımız kız kötü bir padişah soyundan değil, temiz bir kişinin kızı olsun. Zaten asıl padişah, bu temiz kişidir. O, ne şehvetin esiridir, ne boğazının... Fakat halk aksine olarak esirlere padişah adını takıyor hı.sına düşkün olanlara da bey, yahut sadrı ecel diyor.

İşte bu doğru düşünce ile padişah oğluna bir zahidin kızını seçti. Bunun üzerine şehzadenin anası şiddetle itiraz ederek dedi ki : «Evlenmede gerek akıl, gerek nakil, küfvü şart kılmıştır. Halbuki sen cimriliğinden dolayı oğlumuzu bir yoksulla akraba yapıyorsun..»

Padişah dedi ki : «Temiz bir kişiye yoksul demek hatadır. Çünkü onun kalbi zengindir, bu da Tanrı vergisidir. Hasis bir dane bulsa başını verir. Halbuki temiz kişi altun hazinesine bile bakmaz.»

Kadın cevap verdi : «Nerde onda çeyiz olarak verecek şehirler, kal'alar, paralar..»

Nihayet mücadelede padişah üstün geldi. O temiz kişinin kızını aldılar. Kızın güzellikte eşi yoktu, huyu da güzelliği gibiydi.

Fakat kaza ve kader bu ya!.. Şehzadeye, bir ihtiyar büyücü kadın âşık olmuştu Bu Kâbil'li koca karı şehzadeye öyle bir büyü yaptı ki, Babil büyücüleri bile bu büyüye hased ederler. Şehzade o çirkin koca karıya âşık oldu, gelinden de geçti, güveyilikten de... İşte böyle bir kara ifrit şehzadenin yolunu vurdu. Öyle ki, onda ne akıl bıraktı, ne konuşacak bir hal.. Eriyip gidiyordu; tam bir yıl bu koca karıya esir oldu. Şehzadenin bu halinden bütün dünya padişaha zindan oldu. Gece gündüz kurbanlar kestirmekte, sadakalar vermekteydi. Ne çare varsa hepsine baş vurdular. Fakat oğlan koca karıya gittikçe daha ziyade aşık oluyordu. Padişah artık bunda bir sırrı ilâhî olduğunu anladı. Gece gündüz duaya başladı. Sebepler kesilince Hak'ka duadan başka yol yoktur Padişaha secdeye kapandı ağladı, sızladı; nihayet onun feryadı Hak nezdinde makbule geçti, nitekim :

Şu hadisi şerif hakikî ve kalbî duanın müstecap olacağına işaret buyurmaktad:r. (اذا قال العبد يارب يارب قال الله تعالى لبيك عبدى سل) - Kul Ya Rab'bi dedikçe, Allah ona, Lebbeyk ya kulum) der.

Bir gün bir üstad sihirbaz çıka geldi. Meğer bu usta büyücü uzaktan şehzadenin halini ve bu karının da çok mahir bir büyücü olduğunu duymuştu. Fakat el elden üstündür, Hak'ka varıncıyadek. Her şeyin hakikati Hak'da nihayet bulur.

Padişah, sihirbaza : «Oğlan elden gitti, aman bir çare» dedi.

Büyücü : İşte ben ona derman olarak geldim. Hatırını hoş tut. Mevcut büyücülerden hiç birisi bu karıya eş olamaz. Onunla ancak ben başa çıkar ve Musa'nın eli gibi Tanrı izniyle onun büyüsünü kökünden mahvederim. Çünkü bana bu bilgi Hak'dan verildi, ve ben de şehzadenin büyüsünü bozmak için Hak'dan geldim» dedi ve ilâve etti: «Seher vakti mezarlığa git, orada duvarın yanında kireçle sıvanmış bir ak mezar var, orasını kıbleye doğru kaz.. Tanrı'nın kudretini görürsün». Bunun üzerine mezar kazıldı ve oradan türlü sihir aletleri çıkarıldı. Nihayet o sıkı düğümler çözüldü, şehzade mihnetten kurtulup kendine geldi ve koşa koşa babasının tahtına vardı. Koltuğunda bir kılınç ve bir de kefen vardı. Yüzünü yerlere sürerek af diledi. Padişah muazzam şenlikler yaptırdı; gelin de, güveyi de muradına erdi ve büyücü koca karı da kederinden geberdi gitti. Şehzade o ayyüzlü karısına hayran oldu, bayıldı Gül sularıyla, ilâçlarla aydılar. Bir yıl sonra padişah şehzadeye : «Oğlum.. hele o eski günleri bir hatırla!..» dey nce şehzade. «Bırak baba.. ben neş'e yurdunu yeni buldum, o aldatma diyarından kurtuldum» dedi.

Şimdi Mevlânâ, bu kıssadan maksadı şöyle açıklıyorlar; hülâsa olarak alalım:

«Kardeş.. bil ki şehzade sensin!. Kâbil'li cadı karı da bu dünyadır ki, bütün insanları kendisine esir etmiştir Kendine gel, bu kokmuş koca karının kuvvetli büyüleri vardır. Onun nefesi padişahları bile esir eder. Eğer insanların aklı o büyü düğümlerini çözebilseydi, Tanrı, Peygamberler yollar mıydı. Dünya seni de oltasına takmıştır. Şehzade o oltada bir yıl kaldı. Sen ise altmış yıl kurtulamıyor, nihayet ölüp gidiyorsun Dünya koca karısı, senin yanında oldukça ve sen onun işvelerine kapıldıkça onun tuzağı çözülmez. Bu dünya ile öbür dünya birbirinin kuması gibidir. Birini razı eder isen öbürü ölkelenir senden uzaklaşır. Bu cihanın visali, öbür cihanın firakıdır. Aşağılık olan bu dünya ayrılığına sabredemiyorsun da. Tanrıdan ayrılığa nasıl tahammül ediyorsun?. Nefsinden geç, asıl kendini bul!.. Sen her adımda bu güzelim sudan uzaklaşarak koşa koşa seni aldatan seraba gidiyorsun..»

Şimdi Mevlânâ'nın; çocuk, babasın sırrı olup baba gidince onun mânasının çocuğunda baki kaldığı hakkındaki şu mesnevilerini inceliyelim;

Çocuk babanın sırrıdır

1 — صورت اين باز كر زينجا رود - معنى او در ولد باقى بود

2 — بهر این فرمود آن شاه نبیه - مصطفی که «الولد سر ابیه»

3 — بهر این معنی همه خلق از شغف - می بیاموزند طفلانرا حرف

4 — تا بماند آن معانی در جهان - چون شود آن قالب ایشان نهان

5 — حق بحکمت حرصشان دادست جد - بهر رشد هر صغیر مستعد

Tercemesi :

1 — Bu doğanın sureti bu âlemden öbür âleme gittiği zaman onun mânası oğlunda baki kalır.

2 — Bunun için nebilerin şahı Mustafa buyurdu: «Çocuk, babasının sırrıdır»

3 — İşte bunun için babalar, çocuklarına olan sevgilerinden dolayı onlara kendi san'atlerini öğretirler.

4 — Ta ki kendi kalıpları gizlenince (ölünce) o mânâlar cihanda kalsın diye...

5 — Her müsteid çocuğun doğru yolu bulması için Hak, onların hırsına böyle bir ciddiyet vermiştir.

İZAHI : Bir babanın sureti mahvolduğu (öldüğü) zaman onun mânâsı yani hakikati, oğluna intikal eder. Bunun için Hazreti Fahr âlem efendimiz (الولد سر ابیه = Oğul babasının sırrıdır) buyurmuşlardır. Yani çocuk sureti itibariyle ebeveynin bir parçası olduğu gibi ahlâkı, tabiatı velhasıl bütün maneviyatı itibariyle de babasının varlığında kâmin bütün kudretleri taşımaktadır.

Fakat şurasını da kaydetmek zarureti vardır ki, bazan babalarından büsbütün başka bir seciye ve mâna gösteren çocuklar görülmektedir. Bunun için hadisi şerifteki (Ebih) kelimesini daha şümullandırarak büyük babayı ve cedleri almak daha doğrudur. Hatta ana ve büyük annelerin de tesiri tabiidir. Fakat ne de olsa bu sır ve mânânın esaslı intikal merkezi yine babadır.

Sonra Cenabı Pir, diğer bir hakikati daha tebarüz ettiriyorlar. Babalar çocuklarına olan fartı muhabbetten dolayı, kendi mânâları âlemde baki olsun diye kendi san'atlarını talim etmek isterler. Bunu ya kendileri öğretir veya diğer bir üstad tarafından talim olunur. Bu itibarla insanın maddî ve moral varlığını yapan babası ise; ilim, san'at, marifet itibariyle manevî babası da üstadıdır ve asıl hayırlı baba da budur. Nitekim (خیر الابوین من علمك = Ebeveynin hayırlısı seni talim edendir) hadisi bunu işaret buyurmaktadır. İşte cemiyet içinde bütün is-

tidatları işliyerek daha ileriye götürmek ve onları her noktadan irşad ederek doğru yola sevketmek için Tanrı, babalara ve üstadlara bir makbul hırs vermiştir. Bunlar kendi içlerinden gelen ciddi bir sa'y ve ihtimam ile buna çalışmaktadırlar ki, bu, nihayet Tanrı'nın yüce bir hikmetidir.

***

Kıtlık yılında herkes açlıktan ölürken, müflis ve ailesi kalabalık olduğu halde neş'eli ve sevinçli görünen bir zahide; « Sevinç değil, yüzlerce kişiyi taziyet zamanıdır » diyenlere, zahidin; « Bunun benimle bir alâkası yoktur » demesi.

Kıtlık yılında bütün kavim ağlayıp dururken bir zahid gülüyordu. Cemaat o zahide dediler ki : «Şimdi gülmenin yeri midir?.. Kıtlık bütün müminlerin kökünü kurutmadadır. Hak'kın rahmeti bize gözünü yumdu. Güneş bütün kırları yakıp kavurmada, halk bu kıtlıktan, bu azaptan; sudan uzak kalmış balık gibi, onar onar, yüzer yüzer ölmektedir. Sen müminlere acımıyor musun?.. Müminler birbirine akrabadır.. hepsi ayni yağ ve ete sahip bir bedendir».

Zahid bunlara şu cevabı verdi : «Bu, sizin gözünüze kıtlık görünüyor; amma benim gözümün önünde bu yer yüzü cennet gibidir. Ben her yerde, bütün ovada, ta Nil'e kadar boy atmış başaklar görmekteyim. Bunlar seher yeli gibi dalgalanmada, her taraf yem yeşil görünmektedir. Ey aşağılık kavim.. siz ten Fir'avn'ine dost olmuşsunuz; bu sebepten dolayı Nil size kan gibi görünmektedir. Çabucak akıl Musasına dost olunuz, onu kan görmez, akarsu görürsünüz. Meselâ; babanla aranda bir şey geçti mi, o senin gözüne köpek gibi görünür. Halbuki o, köpek değildir; senin cefanın tesiriyle öyle görünüyor. Kardaşları ki o, köpek değildir; senin cefanın tesiriyle öyle görünüyor. Kardaşları Yusuf a hased ettiklerinden Yusuf, onların gözüne kurd gibi göründü. Ne vakıt ki babanla barıştında gazabın gitti mi, o suret gider, baban sana ateşli bir dost olur» Hülâsa nefsin; buğuz, düşmanlık, hased ve saire gibi kötü sıfatlarla muttasıf olursa bütün âlem sana çirkin görünür.

Şimdi Hazreti Pirin bu kıssayı açıklıyan şu mesnevilerini inceliyelim:

Bütün Âlem Akl-ı Küllün Sûretidir

1 — کل عالم صورت عقل کلست - کوست بابای هر انکه اهل قلست

2 — چون کسی باعقل کل کفران فزود - صورت کل پیش او هم سك نمود

3 — صلح کن با این پدر عاق بهل - تا که فرش زر نماید آب وکل

4 — پس قیامت نقد حال تو بود - پیش تو چرخ وزمین مبدل شود

5 — من که صلحم دائما با این پدر ـ این جهان جنتستم در نظر

6 — هر زمان نو صورتی و نو جمال ـ تا ز نو دیدن فرومیرد ملال

Tercemesi :

1 — Bütün âlem aklı küllün suretidir. Her hangi bir kimse ki, söz ehli ve âkil ise aklı kül onun babasıdır.

2 — Bir kimse ki aklı külle karşı küfranını artırır, yani ona aykırı giderse bütün eşyanın sureti köpek misali görünür.

3 — Bu baba ile uzlaş; âsiliği bırak ki, su ve toprak, ve bütün yer yüzü sana altun döşenmiş gibi görünsün.

4 — Eğer böyle olursa kıyamet senin halinin nakdi olur. Yani hâl içinde kıyameti görürsün ve senin önünde bütün yer, gök değişir.

5 — Ben o baba ile daima uzlaştığımdan bu cihan benim nazarımda Cennet gibidir.

6 — Her zaman yeni bir sûret, yeni bir güzellik görmedeyim ve daima her şeyi yeni görmek, bütün kederleri, usançları giderir.

İZAHI : Aklı kül - hakikati Muhammediyye veya aklı evvel, ilk halk olunan akıl olup bütün akılların menşe'i tedbircisi ve terbiye edicisi olur. Bu sebepledir ki, aklı kül, aklı cüz'înin babası olmuştur.

Bütün âlem bu aklı küllün suretidir. Yani âlem, suret; aklı kül onun ruhudur. İşte aklı külle yani âlemin hakikatine, ruhuna karşı küfran ve diğer bir cevapla sebebi hilkat olan Peygambere inkârda bulunanlar hayvanlık mertebesinde kalmış olduklarından aklı küllün sureti olan bu âlem, onlara daima korkunç bir köpek gibi görünmektedir. İşte bunun için her şeyden eza ve cefa duyarlar. Asla huzur ve rahat içinde değildirler. Bunlar ne vakit hırslarını, büyük huzursuzluklar doğuran kötü vasıflarını atarak aklı küllün tedbiri ve terbiyesi altına girerlerse bütün yer yüzü onlara toprak ve taş yerine altun döşenmiş gibi parlak görünür ve kıyamet günü gibi yer gök tamamen değişir. Her an, her şeyde daima bir yenilik müşahede ederiz İşte her şeyin böyle yepyeni bir hal alması ve her an başka bir tavır ve şein (realite) de görünmesi bütün kederlerimizi ve usançlarımızı giderir.

Zaten insana usanç veren (monoton) dediğimiz ayni tarzda hayatın devamıdır. Hiç bir şey değişmiyerek hayatın daima bir hal üzere devamı, en büyük refah vasıtalarına da malik olsa gönül ehlini daima sıkar. Asıl zevk ve neşat her şeyin daima yenilenmesinde, bütün varlığın her an başka şekillerde tecelli etmesindedir.

Nitekim (یوم تبدل الارض غیر الارض والسموات مطویات بیمینه) Âyeti Celilesi

veçhile yer ve gök değişir ve göğü, yemini Hüda ile mutavvi olmuş görürsün.

Bu suretle her şeyin hakikati tecelli edince artık âyanî müşahede karşısında müjdenin, haberin ne kıymeti var. Müjde, aklı cüz'înin, vehmin önünde kıymet bulur; aklı kâmil karşısında her şeyin hakikati her an tecelli edip durmaktadır ki, aşağıdaki Üzeyr kıssası bu hakikatı açıklıyor.

***

Babalarının ahvalini yine babalarından soran Üzeyr aleyhisselâmın oğullarının kıssası

Üçüncü cildde Peygamber Üzeyr aleyhisselâmın haşri muhal görmesi üzerine Cenabı Hak'kın onu öldürüp yüz yıl sonra tekrar dirilttiğini bahsi mahsusunda görmüştük. İşte Üzeyr'in çocukları, babalarının tekrar hayata avdet ettiğini duymaları üzerine yolda gelip geçenden onun ahvalini soruyorlardı. Çocuklar ihtiyar ve piri fani olmuşlar, babaları ise gençti. Böyle araştırmakta iken babaları ansızın önlerine çıkıverdi. Ona : «Ey yolcu.. bizim Üzeyr'imizden bir haberin var mı?.. İrfan ehli bir zat bize onun bugün geleceğini söyledi» dediler.

Üzeyr, kendisinin, babaları olduğunu söylemedi ve dedi ki : «Evet.. benden sonra gelecek». Çocuklardan birisi, bu müjdeyi işidince sevindi : «Ey müjdeci.. şadol.. bizi sevindirdin» diye bağırdı. Çocuklardan bir tanesi ise çok zeki idi. Üzeyr'i sesinden bildi ve kardeşine : «Şimdi müjdenin yerimi a sersem.. biz tam şeker madenine düştük» diyerek olduğu yerde bayıldı.

Şimdi Cenabı Mevlâna bu kıssa üzerine şu mesnevileri irad ediyorlar:

Aşık küfür ve imanın üstündedir

1 — وهم را مژده‌ست و پیش عقل نقد ـ زانکه چشم وهم شد محجوب فقد

2 — زانکه عاشق دمبدم نقدست و مست ـ لاجرم از کفر و ایمان برترست

3 — کفر و ایمان هر دو خود دربان اوست ـ کوست مغز و کفر و دین او را چو پوست

4 — کفر قشر خشك رو بر تافته ـ باز ایمان قشر لذت یافته

5 — قشرهای خشك را جا آتشست ـ قشر پیوسته بمغز جان خوشست

6 — مغز خود از مرتبهٔ خوش برترست ـ برترست از خوش که لذت گسترست

7 — این سخن پایان ندارد باز گرد — تا بر آرد موسیم ازبحرد گرد

8 — زر عقلت ریزه است ای متهم — بر قراضه مهر سکه چون نهم

Tercemesi :

1 — Vehim için müjde olan, aklın önünde nakiddir (Önceden hasıl olan) çünkü vehmin gözü gaybin perdesiyle örtülüdür.

2 — Çünkü âşık zaman zaman nakdin sarhoşu olup nihayet küfür ve imanın da üstündedir.

3 — Küfür ve iman, her ikisi de onun kapıcısıdır. Çünkü o iç, küfür ve iman, kabuktur.

4 — Küfür, üstteki kuru kabuk, iman ise içden lezzet alan ince kabuktur.

5 — Kuru kabukların yeri ateştir. İçe yapışık kabuk ise hoştur.

6 — Asıl içe gelince : O hoşluk mertebesinden de üstündür ve lezzet veren de odur.

7 — Bu sözlerin sonu yoktur. Geri dön de Musa'm, denizden toz koparsın.

8 — Ey töhmetli kişi.. Senin akıl altunun parça parçadır. Onun üzerine ben nasıl mühür vurayım.

İZAHI : Kıssanın sonuna doğru, Üzeyr'in oğullarından birisi babasını bilemiyerek yalnız müjde sevinci içinde kaldığı halde diğeri babasını tanımış ve aşkından bayılmıştı.

İşte Mevlânâ; aklı kül, müşahede mertebesine ulaşan akıldır. Müjde suretiyle geleceğe intizar eden akıl da, aklı cüz'îdir; diyorlar. Yani aklı cüz'î perdelidir ona ancak gaypten müjde olur, Fakat aklı kül daima müşahede halindedir. Bunun için ehlullah, her şeyde, Allah'tan başka bir şey görmediklerini söylerler.

Aklı kül'le vasıl olanlar, ancak Hak'kın sarhoşlarıdır ki, bunlar küfrün de imanın da üstündedir ve daima Hak'la beraber olduklarından din ve iman vasıtasına ihtiyaçları yoktur. Çünkü âşık iç, küfür ve iman kabuktur; buyuruyorlar ve bunu şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar. Cevizin üst kabuğu küfür, içe yakın ince kabuğu imandır. Küfre benziyen dış kabuğunun yeri ateştir, binaenaleyh ehli küfür ateştedir. İmana benziyen iç kabuğu ise, içe yakın olduğundan hoştur ve bu lezzeti içden almaktadır ve iman ehlinin yeri cennettir. Asıl, ciğedir ki, bütün lezzet ondadır. İşte âşık o ciğe olup her iki kışırdan yani küfür ile imandan da geçerek asıl içe, hakikat mertebesine ulaşmıştır. İşte bu itibarla ehlullah ne Cennet ve ne Cehennem içindir, onlara her iki-

si de haramdır. Ancak didarı ilâhiyi müşahede ve Hak'la beraber olmak; işte onların bütün arzu ve aşklarının gayesi ancak budur.

Şimdi Cenabı Pir, bu hakıkatleri beyandan sonra; ey Mevlânâ.. Bu sözün sonu yoktur; bu misal ve teşbihler, halkın bir parça anlıyabilmesi için yapıldı, asıl hakikat gizli kaldı.. Geri dön!.. Musa gibi Kubzüm denizinden toz toprak koparan bir şehrah aç ki, hakikate ancak o yoldan gidilir; buyuruyorlar, ve; ey cüz'î akla bağlanmış kimse! senin bu aklın, bütün hava ve hevese ve dünya işlerine dağılıp gitmiştir. Perakende sikkeye mühür vurulmaz. Onları Hak yolunda topla, onun cüzülerini aşkla birleştir ki, ona hakikatin mühürü vurulabilsin.

Akılda öyle bir topluluk olacak ki,

تا که معشوقت بود هم نان وآب — هم چراغ وشاهد ونقل وشراب

Mesnevisi veçhile senin sevgilin, hem ekmeğin, hem suyun, hem çırağın, hem şahidin, hem meze ve hem de şarabın olacaktır. Yani bütün varlığını onda fanî kılacaksın.

* * *

«Ben hergün Tanrı'dan yetmiş kerre mağfiret talep ederim» hadisinin tefsiri

Cenabı Peygamber : (انه ليغان على قلبي واني استغفر الله في كل يوم سبعين مرة) Kalbim perdelenir, Allah'tan her gün yetmiş kerre af talep ederim, buyuruyorlar.

Şimdi Mevlâna bu hadisi şerif üzerine; ben de, diyor, Hazreti Peygamber gibi ulûm ve maarifi saçmak için söz söylemekten ve na ehillere hitap etmekten dolayı günde yetmiş kerre tövbe ediyorum. Fakat ten sarhoşluğu bu tövbeyi izale ediyor.

Ey insanlar!.. Sonsuz rahmet her an akmaktadır, fakat siz uykudasınız. Uyuyanlar, zahiren uzağı görseler bile ruhları uykudadır. Bunlara acıyın.. Hakikate susamışlar için gaflet uykusu yoktur. Ancak Utarid'in verdiği aklı cüz'î sahipleri bu uykuya dalarlar.

NOT : Birinci cildde gördük. Eski hükemaya göre çocuk dört yaşına geldiği zaman Utarid'in terbiyesi altına girer ve aklı cüz'iyi ondan almağa başlar.

Daima söylediğimiz gibi bu akıl, hakikati ihata edemez. Sonra kari'lerim dikkat etmiştir. Bütün âlemlerin serveri Hazreti Muhammed bile Hak'ka karşı günde yetmiş kerre istiğfar ediyorlar. Ya bizim bu kadar kusur ve ma'siyet içinde halimiz ne olacak. Allah'ın rahmetine sığınmaktan başka ne çaremiz var. Tek tesellimiz her an akan sonsuz rahmetten ümidi kesmemekliğimizin tebşiridir. Eğer buna da lâyık olmaz isek ne yaparız. Heyhat burada diyecek ne var ki...

Aklı cüz'î ancak mezara kadar görür, ziyadesini göremez. baki umurda peygamberleri ve velileri taklid eder.

Cenabı Pir bu sürhü şu mesnevileriyle izah buyuruyorlar : .

1 — پیش بینی این خرد تاکور بود - وان صاحب دل بنفخ صور بود

2 — این خرداز کوروخاکی نکذرد - وین قدم عرصهٔ عجائب نسپرد

3 — زین قدم وین عقل رو بیزارشو - چشم غیبی جو و برخوردار شو

4 — همچوموسی نورکی باید زجیب - سخرهٔ استاد وشاکرد کتاب

5 — زین نظر وین عقل نایدجز دوار - پس نظر بکذار وبکزین انتظار

6 — ازسخن کویی مجویید ارتفاع - منتظر را به ز کفتن استماع

7 — منصب تعلیم نوعی شهوتست - هرخیالی شهوتی دررهبتست

8 — کربفضلش ره ببردی هرفضول - کی فرستادی خدا چندین رسول

Tercemesi :

1 — Bu aklın önü, yani ileriyi görüşü mezara kadardır. Fakat gönül ehli ise sûrun nefhinedek olacak şeyleri müşahede eder.

2 — Bu akıl; mezardan, topraktan öteye geçemez. Bu ayak ise şaşılacak şeylerin bulunduğu arsaya basamaz.

3 — Yürü!.. Bu ayak ve akıldan usan da gayb gözünü ara ki, berhüdar olasın.

4 — Üstadın zebun ve mağlûbu, kitabın şakirdi olan kişi, Musa gibi yeninden, yakasından parlıyan nuru nasıl bulabilir? ,

5 — Bu nazar ve bu akıl insana ancak baş dönüklüğü verir. Artık bu görüşü bırak da beklemeği ihtiyar et.

6 — Söz söylemeden yücelik arama.. Bekliyene, dinlemek sözden daha iyidir.

7 — Talim mansıbı (öğretme mevkii) de bir nevi şehvettir. Her nevi şehvet yolda puttur.

8 — Her fuzuli kişi Allah'ın fazlına yol bulaydı, Tanrı bunca peygamberleri yollar mıydı?.

İZAHI : Aklı cüz'i sahipleri bu mecazi hayatta, vakıaları ancak mezara kadar görürler. Bu da daha evvelden görüş değil, zuhur ettikçe ıttıla peyda etmektir. Ehlullah ise vakıaları zuhurundan akdem müşahede ederler, ve bu görüş ölümden sonra haşre kadar devam eder. Nitekim peygamberler ve bilhassa fahri kâinat efendimiz ahvali ahireti tamamiyle haber vermekte idiler.

Birinci cildin nihayetine doğru Zeyd kıssasında, Zeydi'n bütün haşri ve insanların ahvalini daha önceden gördüğü zikredilmişti.

Hülâsa bu aklı cüz'î, hakikatlar âleminin acibelerine erişemez. Bunun için bu aklı değil, gayb gözünü aramak lâzımdır.

Sonra Cenabı Pir bu noktada buyuruyorlar ki, Musa'nın (Yedi beyza) sına ve o elin nuruna sahip olmalı ki, gayb âleminin hicabı kalksın. Yoksa mutalâa ile, kitaptan tetebbu ile buna vasıl olunamaz; bal lâzımdır. Bunun için de Musa'nın yedi beyzasındaki nur gibi görüş, zahirî gözden değil, gönülden gelmelidir. Hatta ehlullah, bildiklerimizi anlatmayı ve talim meslek va mansıbını bile bir nevi şehvet addediyorlar. Yani tahsili ilim ederek Hak için olmaktan ziyade gösteriş için halka söz söylemek dahi bir nevi hazdır ve her şehvet ise Allah yolunda olanlar için bir şirki hafidir.

Nitekim (الشهوة الخفية والرياء شرك) hadisi şerifi bunu teyid buyurmaktadır. Amma talim ve irşad halisen liveçhillah olursa şüphesiz makbuldur, ve bunun sahipleri de hakikî mürşidlerdir.

Nihayet Cenabı Pir bahsi şöyle bağlıyorlar :

İnsanlar dalâlettedir. Salih amelin müntesipleri enderdir. İşte bunun içindir ki, Tanrı, Peygamber göndermiştir. Yoksa herkes fazilet sahibi olsa rasule ihtiyaç kalır mıydı?..

***

«Ey iman edenler!. Tanrı ve Rasulün emir ve hükmünden ileri gitmeyin» yani her işi kendi kendinize kesip atmayın âyeti

Yüksek mealini yukarıya aldığımız bu âyeti kerime Hacerat sûresinin başındadır. (یاایهاالذین آمنوا لاتقدموا بین یدی الله ورسوله)

Şimdi Hazreti Pir bu âyeti kerime üzerine ; «O halde yürü!... Şeyhin, üstadın gölgesi altına girerek sus! Eğer böyle yapmaz, onlara aykırı gidersen ne kadar istidad ve kabiliyetin olursa olsun nihayet çarpılır ve bütün kabiliyetlerini kaybedersin» buyuruyorlar ve aşağıdaki mesnevileriyle bu hakikati esaslı bir şekilde tebarüz ettiriyorlar.

Cüz'i akıl; ayak bağıdır

1 — پس بکوشی وباخر از کلال - هم توکویی خویش کالعقل عقال

2 — همچو آن مرد مفلسف روز مرگ .. عقل را می دید بس بی بال و برگ
3 — بی غرض می کرد آندم اعتراف - کز ذکاوت راندیم اسب از کزاف
4 — از غروری سرکشیدیم از رجال - آشنا کردیم در بحر خیال
5 — آشنا هیچست اندر بحر روح - نیست اینجا چاره جز کشتی نوح

Tercemesi :

1 — Aklı cüz'inin muradına göre çalışır isen nihayet usanır ve dersin ki «Akıl bir bukağı, bir ayak bağı imiş».

2 — Tıpkı felsefeye bağlanan adam gibi ki. ölüm gününde aklı, pek kolsuz ve kanadsız gördü de :

3 — Garazsız itiraf ederek dedi ki : «Zekâ ile, atımızı saçma, asılsız yerlere sürdük,

4 — Gurardan dolayı erlerden baş çekerek hayal denizinde yüzdük durduk

5 — Halbuki ruh (akıl) denizinde yüzgeçlik hiçtir, Nuh'un gemisine girmekten başka çare yoktur.

İZAHI : Yukarıki bahisde aklı cüz'înin kısa ve mahdud görüşünü izah etmiştik. Bu sürh de Mevlânâ yine bu bahse temas ediyorlar.

Bizim kendisine sarıldığımız ve güvendiğimiz bu akıl bir ayak bağıdır. Ne kadar çalışırsak çalışalım, bununla hakikat şehrahında yürüyemeyiz ve nihayet usanır, faidesiz yere ömür zayi ettiğimizi anlarız. Bu tıpkı, feylesofların, zahir ilmin usulüne tabi olarak çalışmaları gibi ki, bilhassa ölüm gününde hakikat kendilerine açılınca, boş yere vakit zayi ettiklerini anlıyacaklar ve hayıflanacaklardır.

Nitekim haleti nezi'de i k e n Fahreddin Razi'ye atfedilen :

نهاية ادراك العقول عقال - واكثر سعي العالمين ضلال

«Aklı cüz'inin idrakinin sonu bir bukağı, bir ayak bağıdır ve âlimlerin sayi'lerinin çoğu dalâletle neticelenir.» beyti bunu göstermektedir.

Bunun için kendi cüz'î aklına güvenerek tufanda gark olan Nuh'un oğlu gibi boş sözleri bırakalım da Nuh'un kurtuluş gemisine girelim.

Bu zahirî ilmin âlimleri gururlarından ehlullahın yalunu bıraktılar da hayal denizinde yüzdüler.

***

Katırın deveye: «Ben yol yürürken yüz üstü düşüyorum, halbuki sen az düşüyorsun, bu neden?» diye sorması ve devenin cevabı

Katırın biri bir gün bir deveyle aynı ahıra düştüler. Katır dedi

ki: «Ben tepede, düzde her yerde daima yüz üstü çok düşüyorum. Hele dağ tepesinden aşağı inerken tepetaklak kapanırım, Sen ise pek az düşersin. Sende bu arıcan nedir, sende ne var ki bu afete uğramıyorsun?». Deve cevap verdi: «Her şey Tanrıdandır.. fakat seninle benim aramızda da çok fark vardır. Benim başım yüksek, iki gözüm yüceleri görür. Ben dağın başındayken eteğini görürüm. Her çukuru iyi görürüm. Nitekim o ulu erde eceline kadar başına ne gelecekse onları aynen gördü. Sonra bir de benim yaradılışım tertemizdir. helâlzadeyim, zinadan olma değilim, sen şüphe yokki haram zadesin, zinadan olmasın. Yay kötü oldu mu ok geri gider».

Bu sözlere karşı katırın gözleri yaşardı ve dedi ki: «Ey Tanrı'nın seçilmiş sevgili kulu,. lûtfetsen de beni kulluğa kabul etsen ne olur» dedi ve ayağına kapandı. Deve, bunun üzerine dedi ki: «Madem ki kusurlarını görüyorsun ve ikrar ediyorsun, yürü.. bundan sonra bütün belâlardan kurtuldun.. artık korkma. Kötü huy zaten senin aslında yoktu. Aslı kötü olandan, inaddan ve kötülükten başka bir şey gelmez. Fakat aslında kötülük olmıyan ve iğreti olarak kötü huylara sahip olan nihayet tövbeyi diler».

Hikâye burada bitiyor ve şu netice çıkıyor ki, kul kusurunu görür ve tam halis bir kalb ile tövbe ederse kusurlarından dolayı gördüğü belâlardan kurtulur ve selâmete erer.

Şimdi Mevlânâ bu hikâye üzerine şu mesnevileri irad ediyorlar.

Gönül gözü zaif olanlar hakkında

1 — نور در چشم و دلش سازد سکن - بهر چه سازد بی حب الوطن
2 — نیست اندرچشم تو آن نور رو - هستی اندر حس حیوانی کرو
3 — تو زضعف چشم بنی پیش پا - تو ضعیف وهم ضعیف پیشوا
4 — پیشوا چشمست دست و پای را - کو ببیند جای را نا جای را

Tercemesi :

1 — Nur onun gözünde mesken tutar. Neden mi diyorsun?. Vatan sevgisinden..

2 — O nur senin gözünde yoktur. Yürü geç.. sen hayvanî duyguların içinde kalmışsın.

3 — Sen gözünün zayıflığından ancak ayağının önünü görebiliyorsun. Sen de zayıfsın; sana kılavuzluk eden de..

4 — El ve ayağa önderlik eden gözdür. O gidilecek yeri de görür, gidilmiyecek yeri de..

İZAHI: İlâhî nura mazhar olan müttekiler, his gözünden sıyrılarak eşyanın hakikatine nufuz ederler. Fakat hayvanî hissin tesiri altında kalanlar ancak ayaklarının önünü görebildiklerinden, maddî ve manevî hayatta daima düşerler, felâketten felâkete uğrarlar. Halbuki mütefekkirler, basirete doğru gittiklerinden düşüşleri binnisbe azdır.

Âriflere gelince: Onlar baştan aşağı göz kesilmişler ve yukarıki bahislerin birinde dediğimiz gibi arkaya bakınca ta asıldan, bulunduğu ana kadar geçenleri; öne bakınca da bulunduğu andan mahşere kadar bütün olacakları görmüşlerdir. Zaten idrâk, görüşün, maddî ve manevî kuvvetiyle ölçülür.

Müteakiben Mevlânâ, ebedî saltanat ve saadete erişenler için Fecr süresinin sonunda bulunan (فادخلى فى عبادى وادخلى جنتى — Salih kullarım arasına gir, ve benim cennetime gir) âyeti celilesine işaret ederek hakikî halâsa erişenlere: «Ey nefsi emmarenin fenalıklarından tövbe edenler!.. sizler artık has kullarım arasına ve nihayet benim cennetime girdiniz» ilâhî hitabını tebşir ediyorlar ki, ehlullah için hakikî cennet, daha dünyada iken Hak'kın zat ve sıfatında fanî olarak didarı ilâhîye ulaşmak ve Hak'la beraber olmaktır. Bu cennete onlar (Cenneti aacile «acele ulaşılan cennet) ve diğer ahiretteki cennete ise (Cenneti âcile» vakti merhumunda girilecek cennet) derler, Zaten dünyada bu cenneti bulduktan sonra gayba yol açılmış ve ahiretin cennetine de girilmiş olur.

*
* *

Kıbtînin İsrail oğullarından birisine : «Dostluk hakkı için kendi niyetine Nil'den bir destl su doldur da içelim, Çünkü siz kaplarınızı doldurunca su, biz doldurunca o su, kan kesiliyor» diye yalvarması

Duydum ki, bir Kıbtî susuzluktan bunalarak İsrail oğullarından birinin evine geldi. Dedi ki : «Ben senin bir dostun bir arkadaşınım.. Sana bir hacet dilemeğe geldim. Musa bir büyücülük yaparak nihayet Nil suyunu bile kan eyledi. Sıbtîler (İsrail oğulları) içerler, saf su olur., Kıbtî'nin önünde kan kesiliyor; İşte bu hal ya bizim bahtsızlığımızdan, yahut ta kendi kötülüğümüzdendir. Kendin için bir tas su doldurda bu eski dostun onu içsin. Çünkü tası kendin için doldurunca kan olmaz, safi su oluyor».

Bunun üzerine İsrail oğlu ; «Peki canım, peki iki gözüm, sana bir hizmet edeyim» dedi, ve tası Nilden doldurdu. Yarısını kendi içti, sonra Kıbtî'ye uzatınca su derhal kan oluvardi. Kıbtî bu hali görünce pek ziyade hiddetlendi; söylendi ve bir müddet sonra öfkesi geçince dedi ki : «Ey ulu kılınç.. Bu düğümün açılmasına ne çare vardır?».

İsrail oğlu cevap verdi : «Bunu ancak takva sahibi olan içer. Takva sahibi de Fir'avn'un gittiği yoldan usanan ve Musa gibi olan kişidir. Sen de Kaf dağı gibi küfür var iken Nil'den su almada nasıl bana uyabilirsin? Dağ, iğne deliğinden geçer mi hiç?.. İşte o küfür dağını tövbe ederek saman çöpü gibi bir hale getirirsen suçların bağışlanır. Yoksa sen bu tezvirat ile Nil suyunu nasıl içebilirsin?.. Çünkü Hak onu kâfirlere haram etmiştir.. Suyun ne haddi var ki, Hak'kın emrinden çıkarak kâfirlere de su olsun...».

Bunun üzerine Kıbtî dedi ki : «Ey aziz arkadaş.. Sen bana bir duada bulun, Ben gönlümün karanlığından dolayı öyle bir ağıza malik değilim. Çarpılmış kişi senin duan berekâtıyla iyileşir, yahut şeytan yeniden melek olur».

Bunun üzerine İsrail oğlu secdeye kapandı ve : «Ey Hüda.. Kul senden başka kimin huzurunda el açar. Dua da senden, kabul etmek te senden...» Diye yalvardı. İsrail oğlu bu duayı yaparken birdenbire Kıbtî'nin kalbinden bir feryad koptu ve dedi ki : «Ey eski dost! . Heman, çabuk ol bana iman ver ki zünnarımı keseyim. Zira benim içime büyük bir ateş attılar. Tanrı'ya hamdolsun, dost, nihayet elimi tuttu. Ben şimdi denizi gördüm, kile kile inci ve mücevher elde ettim.»

Bunun üzerine Sıbtî ona bir tas su uzattı. Kıbtî dedi ki: «Yürü, git.. sular, benim gözümde hakir oldu. Suya o kadar doydum ki, haşre kadar bana susuzluk gelmez. Ben iman edeyim de bu kan tufanı arasından bir su içeyim diyordum; ne bilirdim ki, Tanrı beni değiştirecek; gönlümü başka bir hale koyacak ta, beni nihayet Nil yapacak. başkalarının gözünde eskisi gibiyim amma gözlerimden lâtif bir Nil akmaktadır.»

Şimdi Mevlânâ bu mühim kıssayı aydınlatan bir takım mesneviler irad buyuruyorlar ki, kısım kısım terceme ve izah edelim.

Evvelâ, herkesin hakikate nufuz edemiyerek satıhta kaldığına dair mesneviler:

Hakikate vasıl olamıyanlara ilâhî hikmelter efsane gibi gelir

1 — باتو پنداری که حرف مثنوی ـ چون بخوانی را یکانش بشنوی

2 — یا کلام حکمت وسر نهان ـ اندر آید زغبه در کوش ودهان

3 — اندر آید لیك چون افسانها ـ پوست بنماید نه مغز دانها

4 — شاهنامه یا کلیله پیش تو ـ همچنان باشدکه قرآن ازعتو

5 — فرق انکه باشد از حق ومجاز - که کند کحل عنایت چشم باز

6 — ورنه پشك ومشك پیش اخشمی - هر دو یکسانست چون نبود شمی

Tercemesi :

1 — **Sanır mısın ki, mesnevi sözlerini okuyasın da kolayca duyup o sözlerin hakikatine nufuz edebilesin.**

2 — **Yahut hikmete müteallık sözler ve gizli sırlar kolayca kulağına girsin, ağzına gelsin.**

3 — **Bunları duyar, anlarsın amma.. sana efsaneler gibi gelir. O danelerin ancak dışını görürsün, içini değil..**

4 — **Şehname veya Kelile senin nazarında ne ise, inadının yüzünden Kur'an da öyledir.**

5 — **İnayet sürmesi gözünü açarsa doğru ile mecazı o vakit ayırabilirsin.**

6 — **Yoksa koku almıyan adama misk de, fışkı da aynı şeydir.**

İZAHI: **Her şeyin hakikati, kalbimizdeki iman nurunun kuvveti derecesinde tebellür eder. Bize mahfî olan, hakikî irfan ehline münkeşiftir. Biz daima dışı görürüz.**

Nitekim mesnevinin bu yüksek kitabın hakikatine ulaşmak kolay değildir; Tam bir iman ve ikan içinde okumadığımız için ancak onun sathını görürüz. Bütün hikmete ve bilhassa ilâhî hikmetlere müteallik sözler ve sırlar, bu yarım aklımız ve bilgimiz ve bilhassa imansızlığımız yüzünden bize efsaneler gibi gelir.

Nitekim Kur'anı, bu eşsiz nazirsiz kitabı, içimizin kiri yüzünden ancak Dimne ve Kelile gibi acaib hikâyelerden ibaret zannederiz.

Halbuki yukarıda uzun izahat verdik: Kur'anın iç yüzü ancak hidayet ve iman nurunun ışığı altında görünür. Gizlilikleri yaracak ancak bu nurdur. Hafada olan vahyin, manevî yüzünü peygamberler bu nurla gördüler Binaenaleyh onlara muhatap olan, imansızlara buluttur. Bunun için imansızlar vahyin yüksek kitaplarını ve onun sahipleri olan peygamberleri hakikatiyle göremezler, alelâde bir insan sanırlar. Çünkü onlar daima surete nazırdırlar. Halbuki surete can veren, zevk veren iç varlığıdır.

Şimdi aşağıdaki mesneviler bu noktayı daha esaslı bir şekilde incelemektedir.

Tanrı gizlidir. Her şeyin hakikati kendisinde kâmindir.

1 — حق اگرچه سر نجنباند برون - پاس آن ذوقی دهد در اندرون

2 — که دوصد جنبیدن سر ارزد آن - سر چنین جنباند آخر عقل وجان

3 — عقل را خدمت کنی در اجتهاد - پاس عقل آنست کافزاید رشاد

4 — حق نجنباند بظاهر سر ترا - لیك سازد بر سران سرور ترا

5 — آنچنانکه داد سنگی را هنر - تا عزیز خلق شد یعنی که زر

6 — قطره آبی بیابد لطف حق - گوهری گردد برد از زر سبق

7 — جسم خاکست وچو حق تا بیش داد - درجهان گیری چو مه شد اوستاد

Tercemesi :

1 — **Tanrı, gerçi dışarıda baş oynatmaz, görünmez amma; buna karşılık içine öyle bir zevk verir ki,**

2 — **O zevk, iki yüz baş oynatmıya değer. Akıl ve can işte böyle baş sallar.**

3 — **Cehd ve takatini akla hizmet yolunda sarfedersen, akıl da buna mukabil senin doğru yola ulaşma kudretini ziyadeleştirir.**

4 — **Tanrı zahirde sana baş sallamaz amma, başlar üzerine baş yapar.**

5 — **Nitekim Hak, bir taşa hüner verdi de, halkın en aziz ve en makbulü olan altun oldu.**

6 — **Bir damla su Hak'kın lûtfuna nâil olunca inci kesilir, altunu da geçer.**

7 — **Beden topraktır; fakat Tanrı ona bir ışık, bir kudret verince dünyayı kaplamada ay gibi üstad olur.**

İZAHI: **Tanrı, haricî âlemde bir suret gibi görünmez; nihandır, gizlidir. Fakat her şeyi muhit olan varlığı bütün mükevvenatı tasarruf etmekte olduğundan bize her kudret ondan gelmektedir. Nitekim ibadetin ve ona olan hakikî aşkın gönüllere verdiği yüce zevki hariçte baş sallıyan suretlerden nasıl alabiliriz?**

Sonra akıl ve can ki, hariçte mahsüs değildirler. Fakat bütün varlığımızı idare eden ve bize doğru yolu gösteren ancak bu kuvvet ve kudretlerdir.

Altun nihayet topraktan zuhur ederek tahaccür (taşlaşmış) etmiş bir madendir, incinin aslı bir damla sudur. Fakat ilâhî kudret, onu altunun bile üstünde bir gevher yaptı. Nihayet insanın aslı şu kara topraktır. Fakat Hak'kın verimi olan zekâ, kabiliyet, yüksek istidad

sayesinde o topraktan; cihanı hakimiyeti altına alan ne zekâlar fış kırdı.

Suret, kapalı bir kaptır. Hakikat ehli onun içindeki cevheri görür. Şimdi aşağıdaki mesneviler bu görüş hakkında izahat vermektedir.

Bu âlemi görüşte bizimle Peygamberler arasındaki yüksek fark

1 — همچنانكه اين جهان پيش نبى - غرق تسبيحست پيش ماغبى

2 — پيش چشمش اين جهان پر عشق وداد - پيش چشم ديكران مرده وجماد

3 — پست وبالا پيش چشمش تيزرو - اركاوخ وسنك او نكته شنو

4 — باعوام اين جمله بسته ومردهٔ - زين عجبتر من نديدم پردهٔ

5 — كورها يكسان پيش چشم ما - روضه وحفره بچشم اوليا

Tercemesi :

1 — Bu âlem, hazreti Peygamberin gözüne tesbihe garkolmuş görünmekte iken bize göre donmuş ve gabidir.

2 — Onların gözüne bu âlem aşk ve ihsanla dolmuş görünüyor, amma başkalarının gözü önünde ölü ve cansızdır.

3 — Aşağıda, yukarıda mevcut her şey onun gözü önünde sür'atla hareket etmekte; taştan, kerpiçten nükteler duymaktadır.

4 — Halbuki avam halkın nazarında bunların hepsi kapalı ve ölü bir haldedir. Ben bundan daha acip ve şaşılacak bir perde görmedim.

5 — Bütün mezarlar bizce hep bir., amma velilerin gözünde cennet bahçesi ve cehennem çukurudur.

İZAHI: Yukarıdanberi söylediğimiz gibi kalb gözü ilâhî nurla bezendiği zaman görüş büsbütün değişir, yükselir, bütün varlık göz kesilir. Nitekim Peygamberler ve veliler bu âlemi bambaşka görüyor ve bütün eşyanın Hak'kı tesbih ettiğini aynen müşahede ediyorlar. Onların nazarında âlem, cansız ve donmuş suretlerden ibaret değil, yüksek bir aşk içinde baştan başa harekettedir, Taş, kesek ancak onların anladığı bir hal lisanı ile ne sırlar, ne nükteler söyliyorlar. Sonra bizim sadece bir çukurdan ibaret gördüğümüz mezarı, sahibinin ameline göre bir cennet bahçesi veya bir cehennem çukuru görürler. Hülâsa, biz her şeyin dış yüzüne bakıyoruz. Kalbimizde iman ateşi yerine donmuş bir ihtiras var. Kalb gözünü kapatan bu hırstan kurtulmadıkça her

şey bize yumulmuş, dürülüp bükülmüştür. Bir kerre bu hırs zencirini kırıp Hak yoluna girersek, her şeyin tamamen değiştiğini, yeni yeni kapılar açıldığını ve mutlak hürriyete kavuştuğumuzu görürüz.

* * *

Kötü karının, kocasına : «O görünen şeyler bir takım hayallerdir; armut ağacının üstünde adamın gözüne öyle görünür» demesi

Bir kadın, sevgilisiyle, aptal kocasının gözü önünde sevişmek ve zina etmek arzusuna düştü; kocasına : «Ey iyi talihli kişi.. Ben ağaca çıkıp meyve toplamak istiyorum» dedi, ve ağaca çıkar çıkmaz yukarıdan kocasına bakarak ağlamağa başladı ve : «A, merdut herif.. Senin üstüne çıkan loti kim?.. Sen onun altında karı gibi yatmışsın, meğer sen bir hünsa imişsin.. Tüüü! Sana utanmaz» gibi sözler söyledi. Kocası hayret içinde cevaben : «Burada benden başka kimse yok, senin başın dönmüşte gözüne öyle hayaller görünüyor» dedi ise de kadın ayni sözleri tekrar etti ve : «Üstüne binen o kaltak herif kim?» diye ısrar ediyordu.

Şimdi bunun üzerine adam bağırarak: «Karı!.. şimdi ağaçtan in.. senin başın döndü, adam akıllı bunadın» dedi. Kadın ağaçtan indi ve kocasına ısrar etti. Bunun üzerine adam ağaca çıkarken, kadın o civarda saklı bulunan sevgilisini çağırdı, derin bir iştiha ile göksüne çekti. Şimdi kocası ağaçtan bu vaziyeti görünce: «A oruspu.. kimdir o maymun gibi üzerine çıkan» diye bağırıp çağırmağa başladı. Bunun üzerine kadın; «Burada benden başka kimse yok, senin başın dönmüş, saçmalıyorsun» didiyse de erkek bir kaç kerre sözünü tekrar etti, ve nihayet kadın: «Bu, her halde armut ağacından olacak; ben de ağacın üzerinde iken öyle hayaller görmüş ve sana ta'n etmiştim. Aşağı in de bak, burada benden başka kimse yok» diye teminat veriyordu.

Mevlânâ bu fıkra üzerine şu mesnevileri söyliyorlar.

Lâtife bir talimdir

1 — هزل تعليمست انرا جد شنو - تومشو بر ظاهر هزلش كرو

2 — هر جدى هزلست پيش هازلان - هزلها جدست پيش عاقلان

Tercemesi :

1 — Lâtife, şaka bir talimdir. Onu ciddî bil, ciddî anla; onun zahiren lâtife oluşuna kapılma!..

2 — Her ciddî şey lâtifecilerin nazarında lâtife amma âkillere göre bütün lâtifeler ciddîdir.

İZAHI: Kıssadaki armut ağacından maksat enaniyet ve gurur içinde olan nefsi emmaredir. İnsan bu nefis içinde her şeyin hakikatini göremez, bir takım hayalâta saplanır kalır. Nitekim Musa'nın elindeki asa da yere atılmadan evvel bir sopadan başka bir şey değildi. Fakat Tanrı emriyle ele alınınca tamamiyle başka bir hüviyet aldı, başka bir mucize oldu. Yukarıda da gördük; her şeyin suretle mânası büsbütün ayrıdır.

Şimdi yukarıdaki iki beyitin izahına geçelim.

Yüksek ve gönül âşina şahsiyetlerin sözlerinde ve eserlerinde yaptıkları lâtifeler, hakikatlerin şakaya bürünen en ciddî ifadesidir, Bu sözler birer talimdir ki, her noktası insana bir şey öğretir ve gözünü açar. Bu sözlerin iç yüzüne nufuz edemiyenler bunları şaka zannederler, ve güler geçerler. Ehlullah için her şey ciddîdir hezl, şaka yoktur. İşte yukarıdaki hikâyede bir hezldir. Fakat hikâyenin iç yüzü bize şehvetin gözleri nasıl döndürdüğünü, hakikatı ne kadar tahrif ettiğini göstermektedir.

Cenabı pir tekrar şehvet hakkında aşağıdaki mesnevileri irad ediyorlar:

Yalnız şarap değil, her şehvet akla perdedir

1 — دانکه هر شهوت چو خمرست و چو بنك ـ پردهٔ هوشست و عاقل زوست دنك

2 — خمر تنها نیست سرمستی هوش ـ هر چه شهوا نیست بندد چشم و کوش

3 — نفس فرعو نست هین سیرش مکن ـ تا نیارد یاد آن کفر کهن

4 — بی مجاعت نیست تن جنبش کنان ـ آهن سردیست می کوبی بدان

5 — کر بکرید ور بنالد زار زار ـ او نخواهد شد مسلمان هوش دار

6 — چونکه مستغنی شد او طاغی شود ـ خر چو بار انداخت اسکیزه زند

Tercemesi :

1 — Şunu bil ki, her şehvet şarap ve afyon gibi aklın perdesidir. Akıllı kimseler bunlarla hayrete, şaşkınlığa düşerler.

2 — İnsanı sarhoş ederek aklını gideren yalnız şarap değildir. Her ne ki şehvet vericidir; o, gözü, kulağı bağlar.

3 — Nefs Fir'avn'undur. Ağah ol, onu doyurma!.. Ta ki, eski küfürleri tekrar hatırına gelmesin.

4 — O aç kalmadıkça harekete geçemez. Tok bedeni ıslaha kalkmak soğuk demiri döğmek gibidir.

5 — Eğer o nefis belâ ve mihnet zamanında zâri, zâri ağlayıp inliyorsa aldanma. Aklını başına al, o müslüman olmak istemez.

6 — Nasıl eşek üzerinden yükü atınca çifte atarsa, nefis te derdden, belâdan kurtuldu mu azar.

İZAHI : Mevlânâ, bizi sarhoş eden yalnız şarap ve afyon değil, şehvetimizi çeken her şey bizim gözümüzü, kulağımızı bağlamaktadır, diyorlar.

Muhakkaktır ki, sarhoşluk yalnız şaraptan gelmez. Para şehveti mevki şehveti de insanı tamamiyle sarhoş eder ve bütün basiretini bağlar. Bunun için nefsin azgınlığına meydan vermemelidir. Onun arzularını mümkün olduğu kadar az yapmalı, doyurup şımartmamalıdır. Çünkü tok nefsi ıslaha uğraşmak soğuk demiri döğmek gibidir, istediğiniz şekli veremezsiniz. Gerçi o nefis belâ ve mihnet zamanında ağlar, inler amma inanma!.. Belâ geçince yine eski azgınlığını ele alır ve yükünü atmış merkep gibi yine çifte atmıya başlar, eski ağlayıp inlemeleri tamemiyle unutur.

Şimdi cenabı pir bu unutmalar vesilesiyle aşağıya tercemelerini aldığımız mesnevilerinde; «Bir adam yıllarca bir şehirde kalır da bazan rüyasında kendisini iyi ve kötü şeylerle dolu başka bir şehirde görünce eski oturduğu şehri hatırlamaz bile... Ne şaşılacak şeydir ki, ruh da, eski aslını, vatanlarını hatırına bile getirmez. Bunca yurtlarda dolaştığı halde bulutun yıldızları örttüğü gibi bir rüyâ âlemi olan bu dünya da onun gözlerini bağlamış ve eski vatanı hatırasından silinip gitmiştir» buyuruyorlar.

Ve Müteakip sürhde de ruhun eski yurtlarını esaslı bir şekilde izah ediyorlar.

İnsanın ilk andan itibaren geçirdiği unsurî ve ruhî merhaleler

1 — آمده اول باقلیم جماد ـ وز جمادی در نباتی او فتاد

2 — سالها اندر نباتی عمر کرد ـ وز جمادی یاد ناورد از نبرد

3 — وز نباتی چون بحیوانی فتاد ـ نامدش حال نباتی هیچ یاد

4 — جز همان میلی که دارد سوی آن ـ خاصه در وقت بهار و ضمیران

5 — باز از حیوان سوی انسانیش ـ میکشید آن خالقی که دانیش

6 — همچنین اقلیم تا اقلیم رفت ـ تا شد اکنون عاقل و دانا و زفت

7 — عقلهای اولینش یادنیست - هم ازین عقلش تحول کردنیست

8 — تارهدزین عقل پرحرص وطلب - صد هزاران عقل بیند بوالعجب

9 — گرچه خفته گشت وشدناسی ز پیش - کی گذارندش درآن نسیان خویش

10 — باز ازان خوابش بیداری کشند - که کند بررأی عالم ریشخند

11 — که چه غم بود آنچه می خوردم بخواب - چون فراموشم شد احوال صواب

12 — همچنان دنیا که حلم نائمست - خفته پندارد که این خود دائمست

13 — تا بر آید نا گهان صبح اجل - وارهد از ظلمت ظن ودغل

14 — خنده اش گیرد ازان غمهای خویش - چون ببیند مستقر وجای خویش

Tercemesi :

1 — İnsanî ruh evvelâ cemad (cansız) âlemine gelmiş ve cemaddan nebat (bitki) âlemine düşmüştür.

2 — Yıllarca nebat olarak ömür sürdüğü halde aralarındaki zıdlık dolayısıyla cemad olduğu devri hiç hatırına getirmemiştir.

3 — Nebattan hayvanlığa düştü. Bu defa da nebat âleminde yaşadığı devir hiç yadına gelmedi, onu hatırlamadı.

4 — Yalnız, bilhassa bahar zamanı yeşilliğe ve çiçeklere karşı bir meylimiz vardır (ki bu nebatî aslımıza olan iştiyakı göstermektedir).

5 — Hâlık onu tekrar hayvanlıktan insanlık tarafına çekti.

6 — Böylece iklimden iklime götürdü ve onu tam âkil ve mütekâmil bir hale koydu.

7 — Fakat o, evvelki aklını hiç hatırlamaz; bu akıl ve idrâki de değişir.

8 — Nihayet bu hırs ile dolu olan akıldan kurtularak, eski aklının yüzbin kat üstünde acibeler taşıyan nice akıllara sahip olur.

9 — Gerçi ruh evvelki mertebelerini unuttu, Fakat onu hiç gaflette korlar mı ?

10 — Tekrar uyanır ve âlemin sakalına güler.

11 — Ne gamlı ve ne gussalı günler idi. O günler ki ben o vakit uykudaymışım, hakikati tamamiyle unutmuş ve gaflette kalmışım.

12 — Dünya uykuda olanın hayal ve rüyası gibidir. Uyuyan zanneder ki, bu daima devam edecektir.

13 — Nihayet bir gün ecel sabahı gelerek o karanlıktan ve aldanıştan kurtuldu mu...

14 — Kendisinin dünyada çektiği elem ve kederlere güler ve hayflanır: Çünkü hakikî karargâhını görür ve eski hayatın boşluğunu anlar.

İZAHI : Yukarıda Kezneyistan ilah... mesnevilerinde de uzun izah edildiği veçhile ruhumuz hakiki mebdeinden ayrılıp bu suret âlemine inince bir takım merhalelerden geçmiştir.

Şöyle ki: Evvelâ cemad iklimine girmiş, cemaddan nebat âlemine düşmüş ve senelerce bulunduğu nebat âleminden de hayvanlık mertebesine erişerek nihayet en yüksek kemalini insanda göstermiştir.

Şimdi bu çok ince noktayı mümkün mertebe izah edebilmek için evvelâ unsurî tekevvün hakkında İbni Haldun mukaddimesinden şu enteressan izahatı hülâsa olarak alalım:

«Madenler, nebatlar, hayvanlar unsurî asılları itibariyle tekevvünde müşterektirler. Bunun için maadinin yani cemadatın kemale geleni, nebat nev'inin aşağı mertebesine yakındır. Nitekin maadinin bazı nevileri sebze ve haşiş derecesine, nebatın kemale erişeni de hayvanların aşağı derecesine ulaşmaktadır. Meselâ; hurma ağacı ve üzüm çubukları hayvanlar sınıfından halezonlara istihale etmeğe müsteiddir. Kezalik hayvanların kemal derecesine yükselenleri de insanlığa vasıl olmuştur. Maymun ve şebek gibi. Fakat maymun ve şebek dedikleri hayvan kiyaset ve idrâkte sair hayvanlara galip, fakat akıl ve temyizde insanlık mertebesine erişememiştir. Çünkü ilim ve kemal, san'at ve hırfet ve nice asar, cisim ve cesede muğayir bir sebebi ruhaniden sudur etmiştir».

Sonra İbni Haldun, insanlığa doğru tekâmülü de şöyle anlatmaktadır :

«Deniz hayvanı olan balıktan zahifeler, daha sonra memeli hayvanlar ve nihayet dimağî teşekkülleri kemal gösteren Orangotan vücude gelmiştir. İnsanın da sair memeli hayvanlar gibi daha basit cedden gelmiş mütekâmil bir hayvan olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu tekâmülün bir örneği ana rahminde de görülür.

İnsan doğmazdan evvel rahimde evvelâ balık olacakmış gibi başlar, sonra zahifeleri hatırlatan bir takım şekillerden geçer Daha sonra memeli hayvanların bünyelerini tekrarlar ve hatta bir müddet kuyruğu bile vardır. Nihayet kolları, bacakları ve kol ve bacaklarının kılları itibariyle büyük maymunları hatırlatır ve insanlığa doğru istihale eder».

Şimdi bu izahat bize gösteriyor ki; unsurî tekâmül itibarile, cemad, nebat, hayvan ve nihayet mütekâmil bir hayvan olan insan arasında iştirâk vardır.

Fakat İbni Haldun'un da işaret ettiği gibi akıl ve temyiz ve daha bunun üstünde manevî kemal itibariyle insan büsbütün ayrıdır. Çünkü unsurlar âleminde gördüğümüz her şeyin canı âlemi emirden yani gayb âleminden; sureti, kalıbı ise âlemi halkdan yani unsurlar âlemindendir. Binaenaleyh unsurî teşekkül bir olsa bile insan ruhundaki istidatı ezeli tasavvura sığmıyacak kadar üstündür. Yalnız yanlış bir anlayışa meydan vermemek için şurasını derhal açıklıyalım ki bir şeyin tekâmül yoluyla vücuda gelmesi haşa Hâlikın halkını inkâr etmek değildir. İnsan da unsurî varlığı itibarile bu âlem gibi tekâmül yoluyla zuhur etmiştir. Bu tekâmülden kendi kendine vücuda gelmiş olduğu mânası çıkmaz.

Bahse dönelim :

İşte ezelî mebd'den ayrılan ruh söylediğimiz gibi unsurlar âleminde bu merhaleleri aşmıştır. Fakat ruh bir menzilden diğerine geçerken evvelki indiği iklimi tamamiyle unutmuştur. Bazı haller, bu eski menzillere olan tahassürümüzü gösteriyor. Meselâ; bahar zamanı yeşilliğe ve çiçeklere karşı olan sevgi ve iştiyakımız, nebatî aslımıza karşı olan şiddetli meylin en kuvvetli delilidir. Her menzilden geçerken evvelkini unutmamız bizi bulunduğumuz menzile tamamiyle bağlamıştır. Meselâ, insanlık mertebesinde iken aklı cüz'inin idrâk ve ihatası çok mahduttu. Bunun için bu aklın üstünde en yüksek bir akıl olduğunu idrâk edemiyorduk. Çünkü vücut kesafeti bu idrâke mânidi. Fakat insan bu mertebede de kalmaz. İnsanlıktan da (İnsanı kâmil) mertebesine ulaşınca en yüksek idrâke sahip olur ve asıllarını tamamiyle müşahede eder. İşte o vakit unsurî âlemdeki hayatımızın tamamiyle bir rüya olduğunu ve hayatı, hakikî zannederek tamamiyle aldandığımızı anlar ve gafletimize çok hayıflanırız. Bunun için peygamber; «Dünya hayatı uyuyan bir adamın rüyası gibidir» buyurdu. Nasıl, uyanınca hiç bir şey kalmazsa hakikî bir uyanıklık olan ecel sabahı açılınca da idrâkimiz nisbetinde bu karanlıktan kurtulur ve bir rüyadan ibaret olan eski yaşayışa karşı bağlılığımıza gülerek hakikî karargâhımızı görürüz. Bu noktada pirimiz:

سر برون آرد دلش ازبخش راز ـ اول وآخر بيند چشم راز

«İnsanın gönlü, sırların yüksek bağışlarına mazhar olarak baş çıkarmalı da, sır gözü evvel ve ahiri tekrar görmelidir» buyuruyorlar ki kemalin sonu yoktur.

Şimdi Mevlâna Tanrı,nın bize keyfiyetsiz ve vasıfsız yakınlığını aşağıdaki mesnevileriyle izah ediyorlar.

Akl'ın bizimle vasıfsız ve keyfiyetsiz münasebeti hakkında

1 — قرب بيچونست عقلت را بتو ـ نيست چپ وراست وپس يا پيش رو

2 — قرب بيچون چون نباشد شاه را ـ كه نيابد بحث عقل آن راه را

3 — نيست آن جنبش كه در اصبع تراست ـ پيش اصبع يا پسش ياچپ وراست

4 — نور چشم ومردمك درديده ات ـ ازچه ره آيد بغير شش جهت

5 — عالم خلقست باسوى جهات ـ بى جهت دان عالم امر وصفات

6 — بى جهت بد عقل وعلام البيان ـ عقل تر ازعقل وجان تر هم زجان

7 — بى تعلق نيست مخلوقى بدو ـ آن تعلق هست بى چون اى عمو

8 — زانكه فصل ووصل نبود درروان ـ غير فصل ووصل نينديشد گمان

9 — اين تعلق را خرد پى برد ـ بستهٔ فصلست ووصلست اين خرد

10 — زين وصيت كرد مارا مصطفى ـ بحث كم جوييد در ذات خدا

11 — آنكه در ذاتش تفكر كرد نيست ـ درحقيقت آن نظر درذات نيست

12 — هست آن پندار او زيرا براه ـ صد هزاران پرده آمد تا اله

Tercemesi :

1 — Aklının sana yakınlığı keyfiyetsizdir: O, ne solda, ne sağda; ne arkada ve ne de öndedir.

2 — Aklının sana yakınlığı keyfiyetsiz, anlatılamaz iken ve o yolda akıldan bahsedilemezken Tanrı'nın sana yakınlığı neden keyfiyetsiz olmasın.

3 — Parmağındaki hareket, ne parmağın önünde, ne ardında, ne sol ve ne de sağındadır.

4 — Gözünün nuru ve bebekteki ışık, altı cihetin gayri olarak hangi yoldan geliyor,

5 — Cihet, halk âlemi içindir; emir ve sıfat âlemini tarafsız bil.

6 — Aklın bile diheti yok ik n Beyanların en yükseğini bilen Tanrı elbette akıldan da, candan da daha üstündür.

7 — Hiç bir mahlûk yoktur ki, onunla alâkası olmasın. Fakat ey ammi bu taalluk ve alâka idrâk edilmez, keyfiyetsizdir.

8 — Çünkü ruhta ne ayrılma vardır, ne de ulaşma.. Fakat zan ve vehim bu ayrılma ve birleşme haricinde yani keyfiyetsiz hiç bir şey düşünemez.

9 — (Aklı cüz'i) bu niteliksiz alâkaya nasıl yol bulabilir. O, birleşme ve ayrılma âlâkalarına bağlanıp kalmıştır.

10 — Peygamber, «Hüda'nın zati hakkında bahiste bulunmayın» diye vasiyette bulundu.

11 — Allah'ın zatini tefekkür, hakikatte O'nun zatini düşünmek değildir.

12 — Hak'kın zatini düşünen zan yolunda kalır. çünkü Allah'ın zatine kadar yüzbin perde vardır. (oraya ulaşılamaz).

İZAHI : Aklımızın bizdeki mevcudiyeti ve bize yakınlığı kefiyetsizdir. Akıl, madde değildir.

İlmin iddiası veçhile dimağımız aklın kendisi değil, onun keyfiyetsiz olarak bir intibak merkezidir. Nitekim psikolojik tercübeler göstermiştir ki, dimağda husule gelen bazı bozulmalar şuur ve hafızaya tesir yapmamıştır. Binaenaleyh akıl doğrudan doğruya beyin ile izah idilemez. O, ne sana dahil, ne hariç; ne bitişik, ne ayrı; ne sağda, ne solda ne üstte, ne alttadır. Bu münasebet keyfiyetsizdir. Akıl böyle olunca aklı küllün, Allah'ın bize yakınlığı elbette keyfiyetsiz ve varlığı her şeyden münezzehtir. Sonra dikkat edersek gözümüzün nurunda ve parmaklarımızın hareketlerinde bu nur ve hareketin altı cihetin neresinden geldiğini gösteremeyiz.

Şu halde gözde, parmaklarda ve bütün cisimde mevcut olan nur ve hareket vücutla keyfiyetsiz alâkası olan ruhun eseridir. Nitekim uykuda gözlerimiz açık olsa bile göremeyiz. Çünkü bu nur, uykuda ruh ile birlikte gider ve uyanınca yani ruh gelince tekrar avdet eder. Bu geliş ve gidiş izah edilemez. Çünkü ruhda maddi olarak birleşip ayrılma yoktur.

Sonra Mevlânâ kesafet âleminin cihet meselesi hakkında şunu söyliyorlar; Kesafet âleminde her şey için bir cihet (sağ, sol, ön, arka, aşağı, yukarı) tayini zaruridir. Fakat emir ve sıfat âlemi dediğimiz ruh ve melekût âlemi cihetsizdir. Bilhassa Allâmülbeyan yani nutk ve beyanın, yüce sahibi olan Hak ise candan da, akıldan da daha cihetsizdir ve vasıf ve idrâke sığmaz.

Hülâsa; aklı cüz'i her münasebette fasl ve vasl yani ayrılma ve birleşme gibi cisme müteallık vasıflara bağlanmıştır. Halbuki bedenle keyfiyetsiz münasebette olan ruh, bedene ne muttasıl, ne munfasıldır.

ve ne de cihet ve saire gibi katagorilere tâbidir. İşte bunun için Hazreti Peygamber, Hak'kın zâtini aklı cüz'i ile idrâk mümkün olamayacağı için (تفكروا فى كل شئ ولا تفكروا فى ذات الله) buyurmuştur. Bu hadisi şerif veçhile her şeyi Tanrı'nın bütün asar ve sun'ünü düşünmeliyiz ve böyle yüce tefekkür, fikir erbabı için şarttır. Fakat zatı hakkında tefekkürden sakınalım. Çünkü bizim düşüncelerimizle zati Hak arasında nihayetsiz mânevî perdeler vardır.

***

Zülkarneyn'in Kaf dağına gitmesi ve «Ey dağ.. Hak'kın sıfatının ululuğundan bahset» demesi

Zülkarneyn Kaf dağına gitti. Dağ saf zümrüdden idi. Bütün âlemi bir halka gibi çepçevre kaplamıştı. İskender dağı görünce şaşırdı ve dedi ki: «Sen bir dağsın, fakat senin büyüklüğün karşısında öbür dağlar nedir ki... Onlar senin yanında bir oyuncak gibi kalır.» Kaf dağı cevap verdi: «O dağlar benim damarlarımdandır. Onlar güzellikte bana eş olmazlar.. Benim her şehirde gizli bir damarım var. Bütün dünyanın çevresi benim damarlarıma bağlıdır. Hak Taala bir şehirde bir zelzele olmasını isterse bana emreder, ben de o şehire bitişik olan damarı harekete getiririm, orada zelzele olur. Ne vakit Tanrı (yeter, dur) derse damarım yatışır. Ben merhem gibi, akıl gibi sâkin dururum amma çok iş görürüm. Fakat bir çoklarının aklı buna ermez de, zelzele yerin buharından hasıl olur derler.»

Zülkarneyn Kaf dağının böyle vâkıfane konuştuğunu anlayınca ona: «Ey sırları bilen, herşeyden haberi olan dağ!.. bana Tanrı sıfatlarından bahset» dedi.

Dağ cevap verdi: «O sıfatlar, sözden üstündür. Kalemin ne haddi var ki sahifelere onu yazabilsin,»

Zülkarneyn bunun üzerine dedi ki: «Hiç olmazsa bana, O'na ait küçük bir hikâye anlat.»

Bunun üzerine dağ şunu anlattı: «Benim arkamda üçyüz yıllık mesafede olan bir sahra vardır. Hak Taala onu karla örtmüştür. Yine orada birbiri üzerine yığılmış nice karlı dağlar vardır. Eğer arkamda böyle karlı bir ova olmasaydı cehennemin harareti beni mahvederdi.»

Şimdi Mevlânâ aşağıdaki iki mesnevisiyle gafil ve cahilleri şöyle tasvir ediyorlar.

1 — غافلانرا کوههای برف دان — تا نسوزد پردهای عاقلان

2 — گر نبودی عکس جهل برف باف — سوختی از نار شوق آن کوه قاف

1 — Gafilleri karlı dağlar gibi bil.. ta ki âkillerin perdesi yanmasın.

2 — Eğer karlar yağdıran cehlin aksi olmasaydı, Kaf dağı şavktan yanardı.

Yani dünya ehli karlı dağlar gibi cehalet ve gafletten öyle donmuşlardır ki, bunların gafletinden çıkan bürudet, âkilleri bazan ilmin derinliklerinden gelen hararetiyle yanmaktan kurtarmıştır.

Hatta ehlullah bazan il âhî tecellinin şiddetinden halveti terkedip gezerler.

Ankaravî şerhinde gördüm: Erbabı tasavvuftan Malik bin Dinar'ı çarşıda bir halk topluluğu arasında görenler, kendisine niçin gezdiğini sorunca «Gaflet almak için" cevabını vermiş. Su halde gafletten gelen burudet şevk ve muhabbet erbabını yanmaktan kurtarmaktadır.

NOT : Ankaravî; «kıssadaki «Zülkerneyn» den maksad İskenderi Rumî'dir. O öyle büyük bir padişah idi ki, mağriple meşrik arasındaki memleketleri Hak Taala ona musahhar etmişti. Ona Zülkarneyn denilmesi şark ve garba malik olduğundan ötürüdür. Yahud başının iki tarafında iki saçı olduğundan ve yahut ilmi zahirle ilmi batın sahibi bulunduğundan bu ismi almıştır» diyor.

Anlaşılıyor ki kıssada zikredilen İskender, tarihin İskenderi Kebir dediği hükümdardır. Makededonya Kralı Filip in oğlu olup Milâddan önce 223 senesinde tahta çıkmış ve onüç sene kalmıştır ki, bu kadar az bir zaman içinde böyle muazzam fütuhat kimseye nasip olmamıştır. Makedonyadan kalkarak bütün Anadoluyu istilâdan sonra Mısır'a gitmiş ve kendi adına izafetle İskenderiye şehrini tesis etmiştir. Müteakiben geriye dönüp İran, Suriye ve Efgan'ı çiğniyerek Hindistan'a kadar ilerlemiştir. Görülüyor ki, İskender gün doğudan gün batısına kadar hemen bütün dünyayı zaptetmiş ve böyle bir zafer hiç bir hükümdara nasip olmamıştır.

Sonra İskendr ilmen de yüksek idi ve Yunanistan'ın en büyük filozofu Aristo'dan ilim tahsil etmiş idi.

Kıssadaki (Kaf) dağından murad, Karadenizdeki Kerç boğazından Hazer denizine kadar uzanan 1200 kilometre uzunluğunda olan dağ olsa gerektir ki, bu dağ bütün Yunan ve İran mitolojilerine geçmiş ve islâm âlemine kadar intikal etmiştir. Mahaza yukarıda (Davud) bahsinde dağın konuşmasından ve her şeyin lisana sahip olduğundan bahsetmiştik.

Şimdi Mevlânâ; zelzelenin menşei münasebetiyle, her şeyin hakikî yapıcısı Tanrı olduğunu aşağıdaki kıssada anlatıyorlar.

*
* *

Bir karıncanın, kâğıdın üzerinde giderken kalemin yazı yazdığını görerek onu öğmesi ve bu hususta öbür karıncalarla münakaşası

Bir karınca, kâğıt üzerinde kalemi gördü ve bu sırrı başka bir karıncaya açarak dediki : «Bu kalem ne güzel nakışlar yapıyor. Kâğıdın üzeri reyhan, susam ve gül bağçesi haline geldi».

Öbür karınca dedi ki : «Bu san'atı meydana getiren kalem değil, parmaklardır».

Bunu duyan üçüncü bir karınca atılarak : «Hayır, onları yapan bilektir; Zaif parmaklar bunu yapmağa kaadir değillerdir» dedi ve böylece her biri bir şey söyledi. Nihayet karıncaların biraz daha akıllısı olan bir başka karınca bahse karışarak : «Bu hüneri suretten görmeyin. Çünkü uykuda ve uyur bir halde bulunan suretin bundan hiç haberi yoktur. Bunları akıl ve candan başka hiç bir kuvvet yapamaz» mutalâasını ileri sürdü. Biliyordu ki; aklı da, canı da harekete getiren o hakikî padişahtır. O, murad etmese her ikisi de cansız bir halde kalır.

Şimdi Mevlânâ karıncalar lisanından şu mesnevileri irad ediyorlar :

Bütün yükseklik ve hüner surette değil mânâdadır

1 — گفت کز صورت مبینید این هنر - که بخواب و مرگ گردد بی خبر

2 — صورت آمد چون لباس و چون عصا - جز بعقل و جان نجنبد نقشها

3 — بی خبر بود او که این عقل و فؤاد - بی ز تقلیب خدا باشد جماد

4 — یك زمان ازوی عنایت بر کند - عقل زیرك ابلهیها می کند

Tercemesi :

1 — Bu hüneri suretten görmeyin; çünkü suret, uykuda ve bir ölü halinde her şeyden habersizdir.

2 — Suret libas ve asa gibidir. Akıl ve candan başka hiç bir kuvvet onu harekete getiremez.

3 — O karınca habersizdir ki, Tanrının tasarruf ve her şeyi halden hale getiren kuvveti olmasa akıl ve kalb cemad mertebesinde kalırdı.

4 — Onun inayeti bir defa kesildi mi; zekâ, ahmak bir hale gelir.

İZAHI : Her şey Hak'kın kudret ve tasarrufu altında olup, izinsiz ne suret ve hatta ne de akıl ve ruh hiç bir şey yapmağa muktedir değildir. O'nun iradersi olmasa, onlar da donar kalırlardı. İlâhî tasarruf hakkında yukarıdanberi bütün bahislerde uzun izahlarda bulunduğumuz gibi mesneviler de sarih olduğundan tekrar teşrihine lüzum görmüyoruz.

*
* *

Cebrail'in, Hazreti Peygambere, kendisini kendi suretiyle göstermesi

Hazreti Mustafa, Cebrail'le: «Ey dost.. senin suretin hakikatte nasıl ise bana o veçhile görün» buyurdu.

Bunun üzerine Cebrail dedi ki: «Ey Allah'ın nebisi.. Senin **beni** görmeğe takatin yoktur. Zira duygu; zaiftir, yufkadır.»

Hazreti Resul cevap verdi: «Görün bakalım da bu cesed, kendisinin ne derece zaif ve kuvvetsiz olduğunu bilsin.»

Nihayet Cenabı Peygamber; Cebrailin aslî suretinde görünmesi hususunda ısrar buyurdular, Cebrail de kendisini birazıcık gösterdi. Fakat bir heybet ki dağ bile görse yıkılır, parçalanırdı. Onun bir kanadı doğuyu ve batıyı tutmuştu. Peygamber bu mehabetten dolayı kendinden geçti. Bunun üzerine Cebrail, O'nu korkusundan bihoş bir halde görünce heman kucakladı, okşadı ve kendisine getirdi.

NOT: Peygamberin baygınlığı, surete ait duygunun tahammülsüzlüğüdür. Yoksa âlemlerin fahri Mustafa, ruhan bütün mevcudatın üstündedir.

Şimdi bu kıssa üzerine bedenî duygumuzun zafı **hakkındaki** şu mesnevileri inceliyelim:

Ten duygusu ve bâtınî duygu

1 — آدمی را هست حس تن سقیم ـ لیك درباطن یکی خلق عظیم

2 — برمثال سنك وآهن این تنه ـ لیك هست او در صفت آتش زنه

3 — سنك وآهن مولد ایجاد نار ـ زاد آتش بر دو والد قهربار

4 — باز درتن شعله ابراهیم وار ـ كه ازو مقهور كردد برج نار

5 — ظاهر این دو بسندانی زبون ـ در صفت ازكان آهنها زبون

6 — پس بصورت آدمی فرع جهان ـ وزصفت اصل جهان این را بدان

7 — ظاهرش را پشهٔ آرد بچرخ ـ باطنش باشد محیط هفت چرخ

Tercemesi :

1 — **İnsanın bedenine ait duygusu zaiftir. Fakat içinde yüksek bir huyu vardır.**

2 — **İnsanın teni ile ruhu taş ile demire benzer. Fakat san'at ve eser bakımından bir çakmaktır.**

3 — **Ateş, taşla demirden doğar, doğar amma bu iki babaya da kahırlar yağdırır.**

4 — **Böyle iken tende öyle bir ışık vardır ki İbrahim gibi ateş burcunu kahreder.**

5 — **Görünüşte bu ikisi de (taş ile demir) örsün zebunudur. Fakat san'at ve eserde demir madeninden üstündür.**

6 — **İşte bunun için insan suret itibariyle cihanın fer'idir. Fakat sıfat bakımından insanı, cihanın aslı bil...**

7 — **İnsanın zahirini bir sivri sinek harekete getirir amma, batını yedi kat göğü kaplamıştır.**

İZAHI : İnsanın, cisim ve suretine ait duyguları zaiftir. Bu hisler, (وخلق الانسان ضعيفا) âyeti kerimesi veçhile tene göre tanzim edilmiştir. Bu cepheden unsurî yaratılış zaiftir, fanîdir. Fakat yine (لقد خلقنا الانسان فى احسن تقويم) âyeti kerimesinde işaret buyurulduğu üzere insanın batınında cism ile keyfiyetsiz alâkası olan bir hakikati vardır ki, bu cepheden insan, bütün mükevvenatı içine alan bir büyük âlemdir. Mevlânâ bunu bir misal ile şöyle izah ediyorlar : Bu cisim ve ten görünüşte taş ile demire benzer. Fakat san'at bakımından bir çakmak gibidir ki, ondan zuhur eden şerrare cismi kahretmektedir. Yani bu cisimden salih ameller dolâyısıyla öyle bir âlem zuhur eder ki, cisme galebe eder. Nitekim ateş taşla demirden zuhur ettiği halde ikisini de mahvettiği gibi. Fakat yine bu tende öyle bir rubani şule, öyle Rabbanî bir nur vardır ki, o, bütün ateşi kahretmektedir. Nitekim Hazreti İbrahim'in mubarek teninde ateş, bütün hüviyetini kaybederek gül, gülistan oldu. İşte insan ten itibariyle cihanın fer'idir Çünkü bütün teşekkülünün esasları bu âlemdedir. Fakat manevi sıfatları itibariyle de yedi kat göğü kaplamıştır. Zaten âlem, insan için yaratılmış değil mi?

Tekrar cenabı pir bu unsurî ve ruhî varlığımız arsında akla sığmıyan farkı yine şu misal ile ne güzel anlatıyorlar: Tenimizi sivri sinek gibi en zaif bir mahlûk ısırınca ne kadar bucalarız. En ufak bir sineğe bile mukavemetimiz yoktur. Fakat iç varlığımız bütün mükevvenatı kaplamıştır. Onu kim, hangi maddi ve unsurî kuvvet ihata edebilir. Bunun için cenabı Peygamberin Cibril karşısında bayılmaları unsurî duygu itibariyledir. Fakat o büyük ruh idrâkin müntehasına vardığı halde Cibril sidretülmüntehada kaldı. İşte Hazreti Fahri Kâinatin Cibril karşısında yanmaları onu canana ulaştırdı, Fakat Cibril: «Benim makamım burasıdır. Daha ileriye gidersem tecelli ateşi beni yakar» dedi. ve o mertebeyi bulamadı. Netice şudur ki, hayranlık ve bihuşluk ne kadar yüksek ve kuvvetli ise visale tekarrüpte o nisbettedir.

DÖRDÜNCÜ CİLDİN SONU